

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dumézil'in Doğumunun 100. Yılı

Georges Dumézil'le Konuşmalar

Didier Eribon

Türkçesi
İsmail Yerguz

Sinatle

Dumézil'in Doğumunun 100. Yılı

Georges Dumézil'le Konuşmalar

Didier Eribon

Türkçesi : İsmail YERGUZ

Sinatle

Georges Dum  zil'le Konuşmalar

Didier Eribon

Türkçesi : İsmail YERGUZ

Sinatle

Sinatle – 8

Georges Dumézil’le Konuşmalar

Özgün Adı

Entretiens avec Georges Dumézil

Gallimard Yayınları, (1987)

Birinci Baskı : Ekim 1998

ISBN 975-8260-07-3

Editör

Fahrettin Çiloğlu

Düzeltili

Şaban Taban

Kapak Resmi

Georges Dumézil

Baskı, Cilt ve Genel Dağıtım

Ceylan (0212) 284 37 21-22

Sinatle Yayınları

Seyrantepe, Çınarlı Sk. No: 8/2 4. Levent - İSTANBUL

Tel : (0212) 278 62 41 Faks : (0212) 279 92 73

Çeviriye ve yayına katkı programı çerçevesinde yayınlanan bu yapıt, Fransa Dışışleri Bakanlığı'nın, Türkiye'deki Fransa Büyükelçiliği'nin ve İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères, de l'Ambassade de France en Turquie et de l'Institut Français d'Istanbul.

Biyografi

Georges Dumézil 4 Mart 1898'de Paris'te doğdu. Neufchâteau koleji, Troyes ve Tarbes liseleri, daha sonra Paris Louis-le-Grand lisesindeki öğreniminin ardından 1916'da Ulm sokağındaki Ecole Normale Supérieure'e girdi. Edebiyat agrejesi olduktan ve Beauvais'de kısa süre öğretmenlik yaptıktan sonra, Varşova Üniversitesi'nde Fransızca okutmanlığı yaptı. Fransa'ya döndü ve *Le festin d'immortalité* (Ölümsüzlük Şöleni) adlı tezini hazırlayıp savundu. Dumézil'in bu çalışması, daha sonra vazgeçeceği ilk Hint-Avrupa Wmitolojisi yaklaşımıdır. 1925'te İstanbul Üniversitesi'nde dinler tarihi okutmak üzere Türkiye'ye geldi. Altı yıl sonra İsveç'e giderek Uppsala'da Fransızca okutmanı olarak çalıştı. 1933'de Fransa'ya döndü ve Ecole des Hautes Etudes'de ders verdi. 1935'ten sonra aynı kurumda müdürlük yaptı. 1948'de dostu Benveniste'in desteğiyle Collège de France'a alındı. Emekli olduktan sonra, üç yıl ABD'de ders verdi. Georges Dumézil, 1978'de Claude Lévi-Strauss'ün büyük Fyank Anıydırınışından bir söyleviyle

Académie Française (Fransız Akademisi) üyesi seçildi.

Dumézil çok sayıda yapıt vermiştir. Bunlar arasında özellikle *Jupiter, Mars, Quirinus* (1941-1948; 4 cilt), *Loki* (1948), üç ciltlik *Mythe et épopée* (Mit ve Destan) ve *Mariages indo-européens* (Hint-Avrupa Evlilikleri) sayılabilir. 1982, 1983 ve 1985 yılları içinde *Esquisses de mythologie* (Mitoloji Taslakları) adlı yapıtını hazırladı. Georges Dumézil, 11 ekim 1986'da öldü.

Önsöz

Georges Dumézil'e Konuşmalar, Sinatle'nin sekizinci kitabı. Georges Dumézil'in bir ölçüde özel yaşamının, üniversite kariyerinin ve entelektüel dünyasının sergilendiği bu yapıt ülkemizde bu ünlü bilim adamıyla ilgili olarak yayımlanan ilk kitap özelliğini taşımaktadır.

Özellikle geliştirmiş olduğu üç işlev kuramıyla tanınan, yüzyılımıza damgasını vurmuş ünlü Fransız filolog, etnolog ve din tarihçisi Georges Dumézil çok sayıda yapıt vermiş, yaşamı boyunca yaklaşık otuz dili öğrenmiş, incelemiş, bilim alanına önemli yenilikler getirmiştir.

Ünlü bilim adamının düşünce yapısı, çalışma alanları ve yapıtlarına giriş için bir anahtar niteliğindeki bu kitap, Didier Eribon gibi bir söyleşi ustasının ilginç sorularıyla Dumézil'in kişiliği ve yapıtları, yaşadığı dönemin toplumsal olayları ve özellikle dönemin Fransız entelektüel yaşamıyla ilgili olarak da ilginç tanıklıklar getiriyor.

Dumézil'in I. ve II. Dünya savaşlarıyla ilgili askerlik anıları, öğrencilik yaşamı, Fransız Akademisi'ne seçilmesinden dünyanın çeşitli ülkelerine yaptığı gezilere, bilim adamları ve yazarlarla ilişkilerine kadar her anlarında farklı bir yaşamın sergilendiği yapıt bizi, Hint-

Avrupa dünyasından ve mitlerinden, Yunanlılara, Anadolu'dan Peru'ya kadar dolaştırıyor.

Uzman olmayan çok geniş bir okur kitlesine olduğu kadar, mitoloji ve destanlar dünyasıyla ilgilenen uzmanlara da ayrıntılı bilgiler sunan Didier Eribon ve Dumézil, Sophokles, Homeros, Vergilius, Etrüskler, Sabinler vb'ye olduğu kadar, Foucault, Levi-Strauss, Duby, Braudel vb'ye de başka türlü bir ışık tutuyorlar deyim yerindeyse.

Çağdaşı bilim adamlarının ve yakın çalışma arkadaşlarının çoğunun özellikle dil alanında bir deha olarak kabul ettikleri bu özel insan, 1925'te dinler tarihi okutmak üzere geldiği Türkiye'de kendi deymiyle insanlık ve bilim adına bir hazine bulmuştur: Kafkas dilleri ve etnolojisidir bu hazine. Türkiye'de ilk kez 1927'de tanıdığı Kafkasyalılar ve dilleri hakkında, özellikle 1929-31 arasında yaptığı geziler, konuşmalar ve görüşmelerle daha ayrıntılı bilgi sahibi olur. Aslında Osetlerin peşine düşmüş, ama kendini Çerkeslerin içinde bulmuştur.

Çok önem verdiği Hint-Avrupa çalışmalarını tamamen bırakıp, yaşamını kesinlikle Türkiye, özellikle de İstanbul'da ve Kafkas dilleri konusunda çalışmaya adamayı düşünen ve bu alanda yapılacak çalışmaların tüm öteki uğraş alanlarını bırakmaya degecek kadar önemli olduğunu belirten Dumézil, Manyas'ta tanıştığı Tefik Esenç'le birlikte Ubih dili üzerine sistemli araştırmalar yapmıştır(*Ubih Dili, Ubihlerin Masal ve Efsaneleri*). Dumézil Türkçe ve Keçuva dili arasında ilginç benzerlikler bulmuş, ancak bu konuyla ilgili çalışmalarını geliştirme olanağı bulamamıştır.

Documents Anatoliens sur les langues et les traditions du Caucase (Kafkasya Dilleri ve Gelenekleri Üstüne Anadolu Belgeleri), *Contes Lazes*(Laz Masalları), *Le Livre des Héros; Légendes sur les Nartes* (Kahramanlar Kitabı; Nart Efsaneleri[Osetçeden çev.]) gibi yapıtların yazarı ve Türkiye'de Kafkas dillerine ilişkin kitaplaşmayı bekleyen, hacmini bilemediğimiz sayısız belge toplayan Georges Dumézil'in yapıtlarının bu kitapla birlikte ilgi görmeye ve Türkçe de yayımlanmaya başlayacağını umuyoruz.

Sinatle

İçindekiler

<i>GİRİŞ</i>	15
--------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Yaşam Bir Oyundur

1. Ölümsüzlük şöleni	23
2. Varşova, İstanbul, Uppsala	41
3. '38'den sonra	57

İKİNCİ BÖLÜM

Hint-Avrupalıların İzinde: Mitler ve Destanlar

1. Bütünlük kaygısı	91
2. Narbonne'lular ve Yayati'nin oğulları.....	107
3. "Yunanlılar nankör âşıklardır"	125
4. Quirinus ve kitleler.....	133
5. Doğru kullanım doğru anlam.....	139
6. Üç işlevin yaşam ve ölüm	149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
“Ben Bir Akıl Hocası Değilim”

1. Sophokles, Bergson ve Michel de Notre Dame	155
1. Siyasetler	161
1. İçimdeki satranç tahtası	171

Michel Foucault'nun anısına

Giriş

*Georges Dumézil, 18 temmuz 1986'de kendisi için düzenlenen özel **Apostrophes** programında "anılarımı yazmayı hiçbir zaman istemedim, bir bilim adamı yapıtlarının arkasında silinmelidir" diyordu. Bununla birlikte, bu açıklamasından birkaç ay önce, okuyacağınız yapıtın çerçevesi içinde kendinden söz etmeyi kabul etmişti. Burada onun kaleme almayı tasarlamadığı bir otobiyografiyi söyleşi biçiminde sunmak söz konusu olamazdı hiç kuşkusuz. Daha işin başında farklı bir yol tasarlamıştım ben: çok özel bir insanın bilimsel girişimini ve entelektüel güzergâhını yaşanmış olay ilişkileri, yüzyılın, dünyanın ve bireyin tarihi içinde kaydetmeye çalışmak. Georges Dumézil oyunun kurallarına uydu: konuşmalarımızı kaydeden teybe kem küm etmeden ve hiç duraksamadan teslim oldu.*

Ama burada bir sentez ya da bir bilanço bulacağını ummasın kimse. Ne yaşamının ne de yapıtlarının bilançosunu. Yaşamın sentezi ve bilançosu yoktur, çünkü geriye dönük yeniden oluşturmalar vardır, hoş olan ama çoğu zaman "gerçekler" i

yansıtmaz. Bu yeniden oluşturmalar genellikle, Pierre Bourdieu'nün çok etkileyici bir yazısında belirttiği gibi "biyografik yanılısama" ya⁽¹⁾ düşerler. Bir yaşam özel adın açık seçik, belirgin biçimde sürüp gitmesi dışında olayların, seçimlerin, rastlantıların iç içe geçmesidir... Ve bu kaosa biraz düzen ve mantık katmak istemek çok kısa süre içinde oyuna dönüşür. Ama tersine, kırık çizgileri, zamanla ilgili bölünmüşlükleri, belleğin ve şimdiki zamanın oyunlarını göstermek ve sahneye çıkarmak için romancı yeteneği gerekirdi. Roman türünün yapıtları kabul edilen Claude Simon'un metinlerini düşünün bir. Ne var ki biz bir yazınsal yapıt ortaya koymak istemiyorduk ve yapamazdık da bunu zaten. Bu nedenle Bourdieu'nün gösterdiği tuzağa düşmemek için okuyacağınız sayfalara bir düzen ve çok katı bir biçim vermekten kaçındık. Hiç eksik ve noksan bırakmamak isteseydik, ayrıca, her devrin, her dönemin üniversiter alanını yeniden oluşturmak için sosyolojinin tüm araçlarını, araştırmacılar, düşünce akımları, eğitim kurum ve kuruluşları arasındaki bağlantılar tablosunu vb seferber etmemiz gerekcekti.⁽²⁾ Ama sosyolojik çözümleme bizim alanımıza girmiyordu. Biz yalnızca tasarlanmış her anın başlıca rollerini oynayan kişileri entelektüel ya da eğitsel sahnede –ya da kulislerde– görmeye çalıştık.

Yapıtların bilançosu da değildir bu: elinizdeki küçük kitapta altmış yıllık, –altmış yıldan fazla süren– titiz ve sabırlı bir çalışmanın bir özeti aranmasın! Georges Dumézil vardı, sonuçların ve buluşların bunları üreten gelişmeden ayrı tutulamayacağını yinelemiştir her zaman. Hiçbir özet, bu süreçlerin sergilenmiş olduğu kitapların kendilerinin yerini tutamaz. Georges Dumézil yazarlara pusu kurup bekleyen o "özetleştir-

⁽¹⁾– Pierre Bourdieu "L'illusion biographique" (biyografik yanılısama). *Actes de la recherche en sources sociales*, no 62-63, haziran 1986, s. 69-72.

⁽²⁾– Daha yakın dönem için Pierre Bourdieu'nün *Homo academicus*'daki (Minuit yay., 1984) gözlemlerine bakın. <https://rantey.org>

me” tehlikesinin bilincindedir ve bu nedenle de kendisi bir an olsun bir özet sunmayı düşünmemiştir.

Sonuç? Sonuç şu ki, bizim okura sunduğumuz yalnızca konuşmalardır. Hiç kuşkusuz tekrar tekrar okunmuş, üzerinde çalışılmış, yeniden kaleme alınmış (yanıtları içinden çıkılmaz duruma düşürmemek için soruları kısıtlı tutmayı amaçladım; her günkü senli benliliğin yerini kendiliğinden oluşan bir sizli bizlilik aldı...) konuşmalar ve sadece konuşmalar. Başka hiçbir şey değil: Bu konuşmaların, araştırma alanıyla, insan bilimleri alanında zamanımızın en önemli yapılarından biri olan çalışmaların koşullarıyla ilgili olarak geniş bilgiler verdiğine inanıyorum. Fikir tarihçisi hiç kuşkusuz çok yararlanacaktır kitaptan; bilgi toplumbilimcisi de. Ama ben her şeyin ötesinde, geniş bir okur kitlesinin Georges Dumézil adını taşıyan bu büyüleyici ve çekici insanla tanışma mutluluğunu tatmasını ve yaptığımız bu konuşma aracılığıyla yapıtlarını tanımasını istiyorum.

Bu giriş yazısını çok fazla uzatmak niyetinde değilim. Özellikle şunu belirtmem gerekir ki, bu birkaç aylık ortak çalışma çok keyifli olmuştur benim için. Bizim Georges Dumézil’ le, yıllardan beri her pazar görüşme gibi bir alışkanlığımız vardır. Bu öğle sonrası buluşmalarında tam bir karşılıklı güven ve uyum içinde uzun uzun konuşuruz. Onunla dostluğumuz, güzel bir ilkbahar günü, Collège de France’ın bahçesinde, Michel Foucault tarafından pekiştirilmiş ve kutsanmıştı; ikimiz de derin dostluk duygularıyla bağlıydık Foucault’ ya. O eski bir dostuydu, bense daha sonra dost olmuştum onunla ve kısa sürmüştü bu dostluk ne yazık ki. Böylece Hector Biancotti Gallimard Yayınları Folio Dizisi için onunla bir söyleşi yapmamı istediğinde, alışkanlıklarımızı, “ritm” imizi değiştirmemize falan gerek kalmadı hiç. Her hafta görüşmeye devam ettik ve bu kitabın yayınlamasıyla ilgili olarak 1986 yılının Şubat-Temmuz ayları arasında görüşüp konuşmaları biraz düzenlemek, yönlendirmek yeterli oldu benim için.

Şimdi perdeyi kaldıralım artık: sahne Paris'te Montparnasse Bulvarı ve Jardin de Luxembourg arasında Notre-Dame-des-Champs sokağındaki büyük bir dairede geçiyor. Sorular sorduğum kişi kanepesinde, bir minder yığını arasına iyice yerleşmiş oturuyor; soru soransa, karşısında, bir iskemleye oturmuş. İkisi arasında teybin mırıltısı duyuluyor...

DİDIER ERIBON

20 Temmuz 1986

Çelişmek, kendi kendini yalanlamak çok hoştur: özgürlüğün kanıtı ya da hayali. Ama ben sık sık şunu söylemişimdir: benim türümden öğrenciler için yalnızca sonuç önemlidir ve sorumlu bir birey miadını doldurmuş bir alet gibi kaybolup gitmelidir kesinlikle. Bugün bunun tersini düşündüğümünden biraz sıkılıyorum. Mazeretim de şudur: Geçici nitelikte olan varmış olduğum sonuçlar ancak denemelerle, gelişmelerle ve hatta bunları hazırlamış olan başarısızlıklarla anlaşılabilir ve ilgi görebilir ancak ve düşüncenin bu maceraları benim kariyerimin, daha doğrusu tüm yaşantımın yerini almıştır kısmen: insan bir yapıtı, yakaladığını, ele geçirdiğini sanır, ama eline geçen insan parçacıklarıdır yalnızca. Arkamda kitaplardan oluşan türdeş, yatay bir bütün bırakmayacağım, yalnızca "tamamlanmamış yapıtlar" yığını kalacak ve bunların dengesini yalnızca çok küçük doğal bir yapı sağlayacak.

Hem sonra seçim yapma şansım var mı? Rahatlık içinde bir yalnızlığa izin vermiyor zaman artık. Eğer kendi kendinizi anlatmazsanız iyi ya da kötü niyetli başkaları, ellerindeki olanaklarla, araçlarla, bilgi açlığıyla kendileri oluşturuyor sizi. En doğrusu, üstlenmekten kaçınamayacağınız rolü iyi niyetle kabul etmektir. Ben uzun süre her birimizin, oyuncusu, seyircisi ve eleştirmeni olduğumuz uzun bir melodram oynadığımız düşünceleri içinde oldum, ama bu melodramın ne yazarı, ne yönetmeni ne de süzflörüydük. Çünkü kavranamayan bir Korum-

yucu ve Esirgeyici tarafından yönlendirilen ya da yönlendirilmeyen milyarlarca bilinmeyen denklem hareketlerimizi ve sözlerimizi her an yönetmektedir. Ve medyalar aracılığıyla, insanın özellikle figüran olduğu bir tür bulvar komedisi olan ilk oyun ikinci bir oyunla örtülür.

Ve sonra, ve sonra, Didier Eribon'a nasıl direnilebilir? Bu usta, yürekli ve becerikli gazeteci dostluk görevlerini hiçbir zaman unutmaz. Soylu ve ağırbaşlı bu dost gazetecilik görevini de unutmaz hiçbir zaman. Benim şafağımı aydınlatan kardeşlerimin oluşturduğu o müstesna grupta yerini almıştır. Onların yanında, kızıl bir gökyüzü altında, orman kenarında gece yarılara kadar Lagerkvist ya da Sophokles okunabilen Uppsala yazlarının uzun gecelerini düşünüyorum.

Geriye filozofun sorusu kalıyor. Niçin Eribon, niçin ben, niçin diplodokus, niçin pırıltılara teslim edilmiş sonsuzluk içinde bu "sefil ışıklar",

*şenlikteki bir yıldızın tanıklıkları olarak
parladı deha.*

Soru kesinlikle dilin önceden kestirilebilir bir eğiliminden başka bir şey değildir. Homo sapiens ya da öncülü "için" dedi, çünkü niyetleri vardı ve "ne" dedi, çünkü bilmedikleri vardı. Sonra birçok dilde iki sözcüğü birbirine ekledi ve hangi konuda olursa olsun bu ikiliyi deniyor sürekli olarak. Her girişiminde bir anlam bulabilseydi eğer, ne güzel olurdu.

GEORGES DUMEZİL
27 Temmuz 1986

Birinci Bölüm.

Yaşam Bir Oyundur

1

Ölümsüzlük Şöleni

Didier Eribon: Bibliyografyanıza bakıldığında yazmış olduğunuz yapıtların sayısı şaşırtıyor insanı. Kaç tane?

Georges Dumézil: Tam olarak bilmiyorum. Altmış kadar.

D.E.: Bunlara dünyanın çeşitli ülkelerindeki birçok dergide çıkmış çok sayıda makaleyi de eklemek gerekir...

G.D.: Makalelerin çoğu, daha sonra kitaplarda yeniden gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş taslaklardı yalnızca.

D.E.: Bütün kitaplarınız arasında en çok önem verdiğiniz hangisi?

G.D.: Her zaman sonuncusudur tabii ki; ve bir kardeşi olur olmaz ona olan ilgim de azalır. Ama bu yığının bütününe giriş anlamında.

Mythe et épopée' nin⁽³⁾ (*Mit ve Destan*) birinci cildini önerir-

⁽³⁾– *Mythe et épopée, I. L'idéologie des trois fonctions dans les épopées indo-européennes.* Gallimard, 1968.

dim. Ve bir de *La religion romaine archaïque*'i⁽⁴⁾ (Arkaik Roma Dini). Bu iki kitabın önsözleri ve açıklamaları oldukça yönlendiricidir.

D.E.: Bunları yapıtlarınıza giriş açısından en iyi metinler olarak değerlendiriyorsunuz. Ama yönteminizin bütünlüğü açısından en iyi yapıtınız hangisi?

G.D.: Öyle sanıyorum ki gene *Mythe et épopée*'nin birinci cildi. Bu kitapta makalelerde ya da kısa yazılarda önermiş olduğum çözümlemeleri bütün yoğunluğuyla yeniden ele aldım. *Mahabharata* bölümü *Jupiter, Mars, Quirinus IV*' ün⁽⁵⁾ Presses Universitaires de France'ın olabildiğince çabuk satışa sunmak amacıyla yok ettiği yaklaşık on beş sayfalık bir bölümdü. Roma üstüne bölümlerse Gallimard'da aynı dizinin birinci⁽⁶⁾ ve ikinci⁽⁷⁾ cildiyle birlikte; Kafkasya bölümleri de *Journal Asiatique*' de çıkmış eski bir makaleyle. Ama bunların tümünü sistemleştirerek ve bölümleri birbirlerine dayandırarak yeniden düzenledim. Bir tüfek çatısı gibi: her şey her şeyi destekledi.

D.E.: İlk kitabınız 1924 yılındaki tezinizdi: *Le festin d'immortalité*⁽⁸⁾ (Ölümsüzlük Şöleni).

G.D.: Evet, ne yazık ki.

D.E.: Niçin “ne yazık!”? Niçin bu derecede reddediyorsunuz?

G.D.: Her halükârda yıllardır kırıntıları kalmıştır bende bunların. Bütüncül çıkarsamalarla ilgili hiçbir şey kalmamıştır. Ben bu dönemde aydınlatıcı kıvılcımların ancak Yunan mitlerinin Hint mitleriyle karşılaştırılmasıyla fışkırtılabileceği on do-

⁽⁴⁾– *La Religion romaine archaïque*. Payot, 1966.

⁽⁵⁾– *Jupiter, Mars, Quirinus*, IV, Presses Universitaires de France, 1948.

⁽⁶⁾– *Jupiter, Mars, Quirinus*, I. *Essai sur la conception indo-européenne de la société et sur les origines de Rome*. Gallimard, 1941.

⁽⁷⁾– *Naissance de Rome (Jupiter, Mars, Quirinus, II)*. Gallimard, 1944.

⁽⁸⁾– *Le festin d'immortalité. Etude de mythologie comparée indo-européenne*. Guimet müzesi, Paris, 1924. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kuzuncu yılın mirasıyla ön yargılarla, el yordamıyla yol alıyordum.

D.E.: Aslında, ben öyle sanıyorum ki siz 1938'den önce, bu dönemde yaptığınız büyük buluştan önce yazmış olduğunuz bütün kitaplar için “ yazık ki” demek istiyorsunuz, öyle mi?

G.D.: Evet, üç ya da dört kez ne yazık ki. 1924 yılındaki tezimde, ambrozianın, tanrılara ölümsüzlük veren içkinin Hint-Avrupa “çevrim”ini yeniden oluşturmayı denedim. Ve olmadığı bir yerde icat etmiştim bunu. Sözelimi filologa ölümsüzlük içkisi vermeyen İskandinavyalılarda birayı bu düzeye yükseltmiştim. Oysa *Edda*'da bira, hem tanrılar hem insanlar için biradan başka bir şey değildir, ayinin anlatıldığı, yüceltildiği ve sözelimi savaşta kahramanlık göstermekle ilgili sözlerin verildiği şölenlerin içkisidir. Başka bir şey değil. Benim kitabımda büyük bir acemilik göze çarpıyordu. Hiçbir zaman yeniden okumam onu, ama üzülmem de buna gerçekten, çünkü bu çalışma benim açımdan sallanan merdivenin, beni şimdi dinlediğim terasa çıkaran akrobat merdiveninin ilk basamağı olmuştur yalnızca. İnsan –en azından ben– yaptığı saçmalıklar üstünde düşünerek olasılıkları keşfeder sonunda.

D.E.: *Le festin d'immortalité*'den önce makaleler yayımlamış mıydınız?

G.D.: İşin başındaydım henüz. Guimet müzesi yöneticileri Jules Hackin ve Claude-Eugène Maitre (Société Asiatique'deki Jules Bloche'la birlikte hamilerimden biri) kitabımı dizilerine aldılar. Rezaletti bu.

D.E.: Niçin rezalet?

G.D.: Rezalet çünkü daha işin başındaki birinin kitabıydı. Düşünsenize: Guimet müzesi yıllıklarında! Özellikle çok kısa sürede eleştirilere uğrayan bir kitap. Ve, ben kendim itiraf ediyorum ki, eleştirilerin de ötesinde felaketti.

D.E.: Kim eleştirdi?

G.D.: Hem sosyologlar hem de Meillet'nin öğrencileri olan genç dilbilimciler. Oysa Meillet beni desteklemişti bu giriş-

G.D.: Söylediğim gibi, onunla Meillet'nin derslerinde tanışmış olmalıyım. Aslında, biraz daha geç bir tarihte ilişki kurduk birbirimizle. Bir yandan eleştirilere uğrayan kitaplar yazarken, *Journal Asiatique*'de, iyi incelendiğinde daha sonra gelmiş olan bilgilerin tohumunu içeren bir makale yayımladım. Ama o dönemde önemini değerlendirecek kapasitede değildim.

D.E.: Hangi yıldır?

G.D.: 1930 sanıyorum.

D.E.: Konusu neydi bu makalenin?

G.D.: Makalenin adı *La préhistoire indo-iranienne des castes*'tı (Hint-İran kastlarının prehistoryası). O dönemde hâlâ Hint-İranlıların, yani Hintlilerin ve İranlıların ortak atalarının Hint tarzı bir toplumsal sınıflar sistemi içinde olup olmadıkları tartışılıyordu-bugün boş gibi gözüken bir çabadır bu-. *Varna*'lara göre biraz daha esnek tabii ki, ama gene de Hint tarzı. Bu makalede İskitleri-eksantrik İranlılar, Avrupa İranlıları gündeme getirdim; bazı Avesta metinleri İranlıların aslında Hintliler gibi, hiç değilse ideal biçiminde üç işlevli bir toplum anlayışını benimsemiş olduklarını doğruluyordu.

Yani bu makale *Journal Asiatique*'de çıkmalıydı. Bu saygın dergiyi yöneten Benveniste değildi, ama biri İran konusunda bir yazı önerdiğinde, bu yazının incelenmesi doğaldı. Bu vesileyle ilişki kurdum onunla. O dönemde Türkiye'de görevli olduğumu söylemeyi unuttum size. O yılın tatil aylarında Société Asiatique'in Lille sokağındaki kütüphanesinde buluşup görüşmeye karar verdik, ve ayakta, bir pencerenin yanında bu ve benzeri sorunlar üzerinde uzun uzun tartıştık.

D.E.: O dönemde hangi görevde bulunuyordu o?

G.D.: Benveniste, öyle sanıyorum, agreje olduktan sonra Ecole des Hautes études'de ders verdi. Doğrusunu söylemek gerekirse Benveniste bir harika çocuk olmuştu. Babası onu bir haham yapma düşüncesiyle, doğmuş olduğu Suriye'den, Paris haham okuluna göndermişti. Birinci Dünya Savaşı dönemiydi

bu dönem ve fedakâr insan, Hintbilimin tartışmasız üstadı ve uzun süredir Collège de France'ta ders veren Sylvain Lévi küçük sınıflardan birinde ders veren ve askere alınmış birinin yerine haham okulunda ders veriyordu. Bir gün-kendisi anlattı bunu bana-evine döndüğünde şunları söylemiş karısına: "sınıfımda öyle pek sıradan olmayan ufak tefek biri var." Meillet'ye götürmüş onu. "Ufak tefek çocuk" birkaç yıl sonra Meillet'nin *Grammaire du vieux-perse* (Eski İran dili grameri) adlı yapıtını yeni baskısı için gözden geçirmiş.

D.E.: Benveniste'i ne zaman tanıdınız, kaç yaşındaydı o zaman?

G.D.: Aşağı yukarı yirmi beş yaşındaydı.

D.E.: Ve fikir ayrılıklarına rağmen sevdiniz mi onu?

G.D.: Evet, ben, sizin de söylediğiniz gibi anında sevdim onu. Ama o hiç sevmedi beni.

D.E.: Yaptığınız çalışmaları pek tutmuyordu, ama bu çalışmaların önemini teslim ediyordu gene değil mi?

G.D.: Hayır. Yazdığım hiçbir şeyi kabul etmiyordu. Kuşkusuz olayların temeli bilinemez hiçbir zaman, düşünceler her zaman çok katlıdır, ama onu sıktığım kesindi. Kendisinin çok çabuk edindiği dilbilimsel ve filolojik kazanımlara sahip olmadan mitlerle ve kurumlarla ilgilenmemi çok iddialı buluyordu. Ayrıca ilkesel bir zorluk da ayırıyordu bizi. Ondokuzuncu yüzyılda karşılaştırmalı dilbilgisi ve karşılaştırmalı mitoloji aynı zamanda ikiz olarak doğmuştu. Yani Hint-Avrupa dillerinin karşılaştırmalı dilbilgisini oluşturmaya başlayan aynı kişiler aynı biçimde, karşılaştırma yoluyla bir dini ya da daha doğrusu bir Hint-Avrupa mitolojisini ortaya çıkarmayı düşündüler. Özellikle Michel Bréal'in ilgi alanıydı bu. Ama Fransa, İngiltere, Almanya'da çalışan başkaları da vardı bu alanda... Sonra ondokuzuncu yüzyıl sonunda, mitolojik yapılar çöktü ve bu sırada dilbilimsel yapı geliyor ve yetkinleşiyordu. Sonuç olarak şöyle diyordu Benveniste: İki kuşak boyunca bu sağlıklı yoldaştan kurtulmak için çok sıkıntı çektik, yeniden başlamak-

tan sakınlım.

D.E.: Bütünyle dilbilimsel bir bakış açısına mı sahipti?

G.D.: Dilbilime yapışmış ve kesin biçimde başarısızlığa uğramış bir disiplinle her türlü uzlaşmayı reddediyordu.

D.E.: Peki, bu dönemde siz kimden esinlenmişiniz?

G.D.: Önceleri Bréal aracılığıyla Benveniste'i bıkıran hataları yapmış olan ondokuzuncu yüzyılın büyük bilim adamlarından tabii ki. Onlarda her şey etimolojilere dayanıyordu. Zeus var, Jupiter var, Hindistan'da Dyu var diyorlardı... Aynı adı taşıyan tanrıların bir ortak yanları olmalı. Ben ambroziayla, Kentauroslarla, başka türlü düşünemiyordum: Yunanca *ambrosia*, Sanskritçe *amrita* aşağı yukarı aynı sözcüktür. Dolayısıyla Hint-Avrupa'dan başlayarak "ölümsüzlük içkisi"nin bir mitolojisi olmuş olması gerekir. Ne yazık ki böyle ortak ya da komşu adlar altında bu biçimde oluşmuş ilişkilerden çok azı kalmıştır günümüzde. Guimet Müzesi'nin en önemli koleksiyonuna giren iki ağır ve uzun makalemden sonra *Ouranos Varuna*⁽¹⁰⁾ adlı daha küçük bir üçüncü ve *Flamen-Brahman*⁽¹¹⁾ adlı dördüncü bir makale yazdım: biri onun için çıkarılmış ve Sylvain Lévi'nin büyük bir istekle desteklediği bir dizide (kısa sürede yön değiştirdi) çıktı; öbürü de güçlü Guimet Müzesi'nin "küçük dizisi"nde. "Ouranos ve Varuna" arasındaki adbilimsel yakınlık ondokuzuncu yüzyıl mitolojilerinde çok belirgin gibiydi. Ama karşılaştırmalı dilbilim daha bir kesinlik kazandığında dilbilimciler bu belirginliğin bir hayal olduğunu kanıtlamışlardı. *Flamen ve Brahman için de aynı durum söz konusuydu*: evet, sözcükler uzaktan birbirlerine benzerler, ama yakından, ünsüzlerin karşılaştırılması, Sanskritçedeki *h*, varsayılması gereken kökün biçimi aşılmaz güçlükler arz eder. Durum böyleyse, dedim kendi kendime, bırakalım o zaman dilbilimsel sorun-

⁽¹⁰⁾– *Ouranos-Varuna. Etude de mythologie comparée indo-européenne*. Adrien Maisonneuve, 1934.

⁽¹¹⁾– *Flamen-Brahman*. Paris, Le Livre de Poésie, 1935.

ları bir yana ve bu adları taşıyan kişilerin tiplerini ve eylem biçimlerini karşılaştıralım; eğer tanımlarında, tutumlarında belirgin örtüşmeler ortaya çıkarsa, sesbilimciler daha sonra aralarında anlaşsınlar. Ne yazık ki karşılaştırma, biraz karmaşık da olsa bir yapı üstünde değil de soyut noktalar üstündeyse kolayca keyfiliğe düşer. Oysa ben bu keyfilik yazgısıyla yeniden sorgulamaya ve çözümlemeye çalıştığım klasik sorunlar konusunda suçlanmış gibiydim.

D.E.: Bu dönemde dilbilimle çok fazla ilgilenmemiş miydiniz?

G.D.: İlgilenmiştim. Belli bir süre, her ikisini birlikte götürmeyi de denedim hatta. Hayran olduğum –ve verimli, üretken hatalarına kadar her zaman hayran olduğum– ondokuzuncu yüzyıl bilim adamlarını taklit etmek istiyordum, ama bunu daha modern silahlarla yapmak istiyordum.

*

D.E. İşin başında nasıl ilgilenmeye başlamıştınız mitolojiyle? İlk kitabınızın ve neredeyse bütün kitaplarınızın malzemesini oluşturacak olan şeyle. Kısaca söylemek gerekirse: sizi bu mesleğe iten ne oldu?

G.D.: Çok gerilere gitmek gerekiyor. Babam iki dilde yazılmış bir kitapla bana Almanca öğretmeye başladığında yedi ya da sekiz yaşlarında olmalıydım. İki dillinin de ötesinde satırı satırına çevirisiyle birlikte yazılmış bir kitaptı bu: Sol sayfada üstte, Yunanca ya da Latince metin, ya da benim durumumda Almanca, alttaysa, “doğru ve iyi bir Fransızca”yla çevirisi; sağ taraftaki sayfada iki sütun halinde sözcük sözcük çeviri vardı. Öğrenmeye çok elverişliydi. Babam Herakles’in maceralarını ve Argonot’ların yolculuklarını çok basit bir biçimde anlatan bir Niebuhr metinler derlemesi seçmişti. Bunlar benim permasallarım oldu. Parmak Çocuk’u, Eşek Derisi’ni çok seviyordum ama Herkül ve İason’u tercih ediyordum.

Mitolojiyle ilk ilişkim böyle başladı. Daha sonra mitoloji-

den çok dilbilim ilgimi çekti. Büyük babalarımın biri, anne-annemin ikinci kocası Louis-le-Grand Lisesi'nde dördüncü sınıf öğretmeniydi. Öldüğünde kütüphanesini eve getirdiler. İlk kez orada gördüm ve tadını çıkardım Sanskritçe bir sözcüğün. Michel Bréal'in *Dictionnaire étymologique du latin*'inde (Latincenin Etimolojik Sözlüğü). Bu dönemde subay olan babamın mesleki zorunlulukları nedeniyle Paris'ten uzaktaydık, dördüncü ve üçüncü sınıfları okuduğum Troyes'da. Dördüncü sınıfta Fransızca, İtalyanca ve Yunanca hocamız Meillet'nin öğrencisi olmuş (kesinlikle bilmiyordum bunu) Alfred Ernout'ydu. Daha sonra Collège de France'ta ders okuttu ve otuz yedi yıl sonra da benim oraya seçilmem sırasında büyük destek verdi. Çekingen bir tavırla sordum ona: nedir bu Sanskritçe? Nedir bu *Mahabharata*? O zamanlar kızıl olan sakalında hoşgörülü bir gülümseme belirdi ve şunları söyledi bana: büyüünce öğreneceksiniz bunu.

D.E.: Haksız olmadığı söylenemez.

G.D.: Evet ama bana gerçekten yardımcı olmadı! Tahtaya Hint şiirinin adını yazmakla yetindi. İki yıl sonra, gene babamın mesleği dolayısıyla Louis-le-Grand Lisesi'nde ikinci ve üçüncü sınıfları okuduğum Paris'e geldim. İkinci sınıfta Tanrı'nın ikinci kez ve daha etkili biçimde beni kayırdığını söyleyebilirim. Kırk kişilik sınıftaki arkadaşlarım arasında Fransa'nın Bangkok büyükelçisi olarak yaşamı maceralar arasında son bulmuş Michel Bréal'in torunu vardı. Şöyle dedi bana: "madem ki bu işler hoşuna gidiyor, büyük babamla tanıştıracam seni." Tanıştırdı da. Büyük Bréal Sanskritçeden yaptığım bir çeviriyi düzelitti ve hatta çok ihtiyaç duyduğum ve birkaç yıl önce de Daniel Dubuisson'a verdiğim Sanskritçe-İngilizce bir sözlük verdi bana. Bu tarihten sonra eğilimim belirginleşti. Patrik tarafından önceden kutsanmış biri gibiydim sanki. Bu yeni disiplini 1864'te Paris'e getiren odur: 1905'e kadar Collège de France'ta Sanskritçe okuttu. Bu öğrenim dallarının gerçek kurucusu olan hocam Franz Bopp'un *Gangar*'ini Fransız-

ca'ya çevirdi. On sekizinci yüzyılda bu alanda öncüler olmuştu hiç kuşkusuz, ama Bréal'in çok yetkin bir biçimde, beş cilt halinde çevirdiği tam bir sentezi ilk kez oluşturan Bopp olmuştur. Bu armağanları ne vesileyle aldığımı, niçin aldığımı bilmiyorum, sanırım babam hediye etmişti. Açınlanmış bir gerçek gibi aylarca inekledim bunların üstünde, oysa ki uzun süredir açılmış olan şahane bir taslaktan başka bir şey değildi bu.

D.E.: Bugün bir müze eşyası olarak biliniyor bu değil mi?

G.D.: Yalnızca bugün değil, yaşamının sonunda, ben onu tanıdığımda Bréal de biliyordu bunu. Torunu aracılığıyla bildirdi. Onu yalnızca bir kez görebilmişim, ama küçük Michel çalışmalarımı anlatıyordu ona. Bir gün büyük Bréal şöyle demiş kendisine: "Bunlar eskidi artık. Sen arkadaşına söyle de benim ardılım Antoine Meillet'ye gitsin o." Gelişmelerin temelini sağlamış olan Meillet değil, Almanlar, Schleicher, Brugmann'dı... Ama Meillet onların çıkardığı sonuçları derlemiş, toparlamış, tamamlamıştı.

D.E.: Bréal ve Sanskritçeyle bu tanışmanızdan sonra olaylar nasıl gelişti sizin açınızdan?

G.D.: Epey zamanımı aldı bu iş ve sonra bakaloryamı hazırlamam gerekiyordu. Boş zamanlarımda Sanskritçe çalışıyordum. 1913 ilkbaharında, babamın yazgısı bizi Paris'ten ilk yıldızlarını takacağı Tarbes'a götürdü. Savaştan önce, biliyorsunuz subaylar aynı garnizonda ender olarak bir ya da bir buçuk yıl kalabiliyorlardı. Tarbes'da Bask diline merak saldım. Arkası gelmeyen bir tutkuydu bu çünkü ancak altı ay kaldık Pireneler'de. Babam Paris'e geri çağırıldı ve ben Louis-le-Grand Lisesi'nde felsefe derslerini izleyebildim böylece. 1914 yılı başında on yıldan beri çıkması mümkün olan savaş kesinlik kazandı. Babam son anda oluşturulan bir topçu birliğine kumanda etmek üzere Epinal'e gönderildi. Ama bizi götürmedi. Vincennes'de kaldık biz. Oraya yerleştik ve savaştan sonra emekli olan babam da on beş yıl sonra Vincennes'de öldü.

D.A.: Bana bir gün Joseph Kessel'in de sizinle birlikte fel-

sefe derslerini izlediğini söylemişsiniz.

G.D.: Evet, tuhaf. Çok güzel bir çocuktur. Yıl sonunda, ödül dağıtımı sırasında küçük bir rezalet çıktı. Bol bol ödül almıştı, ayağında espadrillerle, cebinden sarkan kırmızı bir iple kürsüye çıktı. Kessel amansız bir şiddet karşıtı taraflısıydı. Yaşamı ve yapıtları düşünüldüğünde eğlendirici geliyor bu. O yıl 1914 ilkbaharında, Louis-le-Grand Lisesi'nde herkes Caillaux meselesini konuşuyor ve fikir yürütüyordu bu konuda: Bayan Caillaux, *Figaro*'nun müdürünü haklı nedenlerle mi öldürmüştü? Kessel ilkelerinden taviz vermiyordu: "Hiçbir şey bir cinayeti haklı çıkaramaz."

D.E.: Dostluğunuz sürdü mü onunla?

G.D.: Dost sözcüğü fazla biraz. İlişkilerimizi sürdürdük. Ama ölümünden önceki son yirmi yılda, haber alamadım ondan. Ben Académie Française'e girmek için aday olduğumda hayattaydı henüz. Gelenek uyarınca beni kabul etmesini istedim ondan. Çok nazik bir mektupla yanıt verdi bana: "Sen altmış yıl önce ziyaret ettin beni." Seçimden önce öldü.

D.E.: Öyle sanıyorum ki siz, Perrin'in atomlarla ilgili kitabını bu dönemde, 1914'e doğru okudunuz ve bilimsel yönde bir seçim yapmadığınıza üzüldünüz.

G.D.: Perrin'in kitabı gerçekten büyüledi beni. Sanıyorum 1913'te çıktı kitap ve ben 1914'te okumuş olmalıyım onu. Ama 1913'te de Meillet *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* (Yunan Dili Tarihine Bakış) adlı yapıtını yayımladı. Michel Bréal'in tavsiyesiyle onu da yuttum hemen ve beni ilk eğilimlerine geri götürdü bu kitap: Bopp'dan beri dilbilim gerçekten çok yol almıştı.

1913'te Tarbes'da geçen birkaç ay içinde-birinci sınıfın sonu ve felsefe sınıfındaki birkaç ay, Toulouse'daki "ilk bakalorya" sırasında-Bask diliyle ilgilendiğimi söylemiştim size biraz önce. Ama Meillet'nin temel yapıtı, *l'Introduction à la grammaire comparée des langues indo-européennes*'i de (Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisine Giriş) edinmiştim.

Hiç kuşkusuz Bopp üstüne gelişme çok parlaktı, ama aynı zamanda Meillet’de beni her zaman çok rahatsız etmiş olan o hırs eksilmesini de hissediyordum: karanlık problemlerden hoşlanmıyordu, bütün kesinlikleriyle çözümlenmeye elverişli problemleri yeğliyordu. Daha çok genç yaşta, sayısız etkiler altında kaldığından çok özel problemler çıkaran bir Hint-Avrupa dili olan Ermenice uzmanı olmuştu. Meillet daha ilk makalelerinde Ermenicenin zor problemlerini dikkate alıyordu. Daha sonraki çalışmalarında özellikle de ikinci basımı 1936’da, ölümünden kısa süre önce yapılan o şahane döküm niteliğindeki *Esquisse d’une grammaire comparée de l’arménien classique*’te (Klasik Ermenicenin Karşılaştırmalı Dilbilgisinin bir taslağı) her şey çok açıktı. Bunun nedeni de karanlık problemlerin çözülmüş olması değildi, bu problemleri bir kenara atmıştı o. Oysa bunlar hâlâ vardır.

D.E.: Felsefe sınıfından sonra, hazırlık sınıfını da gene Louis-le-Grand Lisesi’nde okudunuz değil mi?

G.D.: Evet. Ve daha çok ihmalkâr olduğu söylenebilecek bir öğretmene düştüm. Ama insan iyi düşününce, en çok eleştirilen öğretmenlere bile her zaman bir şeyler borçlu olduğunu anlıyor. André Bellesort’du bu öğretmen. Daha sonra Académie Française’e girdi ve hatta 1940’dan 1942’ye kadar sürekli sekreterlik yaptı burâda. Kariyerini büyük ölçüde Japonya’da tamamlamıştı. Fransa’ya dönünce görünüşte kendisini ilgilen-dirmeyen bu hazırlık sınıfını almıştı. Victor Hugo’dan nefret ederdi. Bazen kürsüden iner, Victor Hugo’yu gülünçleştirmek için, yüksek sesle şiirlerini okuyarak ağır adımlarla dolaşırdı kara tahtanın önünde. Ve bir gün şöyle patladı: “Ah bir hayvan bile peş peşe üç kötü dize yazamaz!”

D.E.: Ertesi yıl. İkinci hazırlık sınıfına başladınız.

G.D.: Evet bu kez çok ciddi hocalarla başladım.

D.E.: Size çok şey öğrettiler mi?

G.D.: Evet, özellikle yazı yazmayı ve her şeyden önce de düzenleme yapmayı. Bellesort kadar sevimli olmayan ama çok

iyi yürekli bir Fransızca öğretmenimiz vardı. Bir kompozisyon konusu verdiğinde, içimizden istekli olanları ders saatleri dışında bir araya getirirdi okulda. Bizimle birlikte “konuyla ilgili” diye adlandırdığı dersler yapardı. Bildiriyi her yöne çeker ve bazen çok az çekici gibi gözüken bir temada nasıl ilginç ve anlamlı gelişmeler ortaya çıkarılabileceğini gösterirdi. Çok iyi bir retorikti bu: Bugün bile işime yarıyor hâlâ. Kısacası çalışmayayı öğrenmeyi ona borçluyum. Ve son anda ona borçluyum çünkü Paskalyaya kadar tek bir Fransızca kağıdım bile ortalamanın üstüne çıkamamıştı. Ansızın her şey boşanıverdi ya da daha doğrusu hareket etti: Haziranda sınav bekliyordu bizi. 20 üzerinden 19 aldım ve Fransızca katsayısı 3’tü. Tarih sınavında çok kötü bir Latince çeviri yapmama rağmen “ortalama”yı tutturarak büyük bir avantaj sağladım kendime.

D.E.: Ve birincilikle girdiniz Ecole Normale Supérieure’e. Ama savaş sürüyordu bütün şiddetiyle. Neler oldu?

G.D.: Hazırlık sınıfına Marne Savaşı’ndan hemen sonra 1914’te başlamıştım; dolayısıyla da sınavımı 1916’da verdim –bu savaş yıllarının ilk sınavı, çünkü 1915 yılındaki sınav tuhaf bir umutla, silah altına alınacak muhtemel adayların kıştan önce yeniden hak kazanacakları umuduyla kaldırılmıştı. 1916’da kesinlikle girmek gerekti sınava: Fransa iyice savaşın içine giriyordu. Sınav yapıldı, ama fazladan bir sınıf daha çıktı: “Edebiyat”ta on üç, “bilim”de sekiz öğrenciydik. Okul binalarının neredeyse tümü bir hastane tarafından işgal edilmişti. Yalnızca birkaç izbe yer ve kütüphane kalmıştı bize. Çürüğe çıkarılmış bazı arkadaşlar öğrenimlerini sürdürüyorlardı ve hastanede eski devrelerin yaralılarına rastlıyorduk. Ama gelenek kesintiye uğramıştı. Aslında ben, sözgelimi Jules Romains’in tanımladığı biçimiyle okulu hiçbir zaman tanımadım. 1916’da neredeyse boş olan bir okul bulmuştum ve 1919’da terhisten sonra bizi uzun süre üniformalı ve asker aylığıyla bıraktıklarından bütün devrelerin, yüzbaşılardan teğmenlere bütün rütbelerin karıştığı bir topluluğum içinde yaşadım.

D.E.: Ama her şeye rağmen 1916'da girdiniz basbayağı Ecole Normale Supérieure'e.

G.D.: Ekim başında. Ama ben hazırlık öğrencilerinin düşlediği özgürlüğü ancak birkaç ay, Mart 1917'ye kadar tadabildim. Askere alındım. Dört ay Fontainebleau'da, topçu okulunda kaldım, sonra Ağustosta subay adaylığına yükselince Chartres Kışlası 26. Topçu alayına verildim ya da daha doğrusu barış zamanında 226. diye bilinen üçüncü alaya ve ilk talep gelir gelmez, cepheye gönderildim.

D.E.: Orada, savaş gerçekten başladı sizin için.

G.D.: Hemen değil. 226. Alaya Verdun'de katıldım. Çok zor bir başlangıç gibiydi bu, ama Eylülde, bu ünlü bölge yeniden sakinledi. Zaman zaman birkaç top mermisi düşüyordu tabii ki. Ama önemli değildi bu. Zaten alayım kalkacağından, albay beni savaş hattına göndermedi. Gerideki birlikte kaldım, yani cepheye birkaç kilometre uzakta küçük bir orman içinde. Burada hiçbir tehlike yoktu, çünkü o dönemde her iki tarafın topraklarının da menzilleri pek uzun değildi. Daha çok hoş geçen bir hafta olmuştu bu. Alayım "tekrar aşağı indiğinde" grubumdaki subaylarla ve önce alay komutanıyla tanıştım; biraz asık suratlı ama daha sonra çeşitli vesilelerle, kesinlikle iyilik diyebileceğimiz şeylerini göreceğim yaşlı bir subaydı bu. Verdun'den ünlü Kutsal Yol'la uzaklaştığımızdan, ilk görevimi üstlendim: "Son kare düzeni"nden hareketi geciktirmek için daha yeni terk etmiş olduğum birliğe geri dönmek zorundaydım. Ortalık kapkaranlıktı, tek başıma at üstünde ormandan yukarı doğru çıkıyordum ve yolda ölü atların iskeletlerine rastlanıyordu. Bereket versin, başka bir grubumuz için aynı görevi üstlenmiş olan, benim gibi subay adayı bir arkadaşa rastladım. İnsanın bir yoldaşı olması büyük bir olay. Bu benim için ilk savaş sahnesi oldu.

D.E.: Öyle sanıyorum başka birçok savaş sahnesi daha gördünüz.

G.D.: Hemen değil. 1917 yılı sonundan itibaren iki taraf, bir

yanda İngiliz ve Fransızlar, öte yanda Almanlar 1918 muharebelerinden başka bir şey düşünmüyorlardı. Genelkurmay 75'in iki ya da üç birliğini "bindirilmiş topçu"ya dönüştürdü, yani artık atlar çekmeyecekti topları ve kamyonlara yüklenecekti bunlar; böylelikle nakliye işleri hızlanıyor ama savaş alanında hareketlilik kısıtlanıyordu. Eylül'den ekime kadar geride, Paris'in yakınlarında kaldık. Ancak aralık ayında, birkaç ay önce-sine kadar kanlı çarpışmalara sahne olmuş bir yerde, Chemin des Dames'da mevzilendik. Adı Verdun kadar etkileyiciydi, ama bu bölge de barışa kavuşturulmuştu. Noeli, ocak ayını ve neredeyse bütün şubat ayını orada geçirdik. Kötü bir yer değildi burası ve kazamatlar o kadar iyi düzenlenmişti ki çatılarımızda patlayan obüs mermilerinin seslerini oldukça seyrek-işitmek neredeyse eğlendiriciydi: Bunların çok dayanıklı olduğunu biliyorduk.

Şubatta durum değişti. Çatışmalar her gün başlayabiliirdi. Almanların nereye saldıracakları bilinmediğinden "bindirilmiş kıtalar", benim 226. Alayım ve her zamanki ortağı 41. Alay cepheden çekildiler ve genel ordu ihtiyatına -görevleriydi bu-alındılar. Böylece cephenin merkezinin arkasına, Marne üzerinde Dormans'a geri çekildik. Onbeş gün kadar orada kaldım, "ılık savaş"taki son günlerimdi. Sonra bir sabah Almanlar saldırıya geçtiler. Bizden uzaktılar. Picardie'de, İngiliz ve Fransız ordularının birleştikleri yerdeydiler. Kamyonlarımız iki günden az bir süre içinde Mondidier'nin güneyine bıraktılar bizi ve piyadenin geri kalan bölümü geri çekilirlerken desteklemeye çalıştık onları. Savaşın ne olduğunu orada gördüm. Çarpışmalar ateşkes sağlanıncaya kadar hiç kesilmedi. Villers-Cotterêts ormanının sınırında 18 Temmuzdaki dönüm noktasıyla tahlil değişti.

D.E.: Böyle bir deneyim çok ürkütücü olmalı.

G.D.: Evet, ürkütücü. Gerçek anlamda, çünkü ben yaratılış olarak yiğit değilimdir. Bazen maceracı ve cesur olurum, ama gerçek anlamda yiğit değil hiçbir zaman. Bu konuda kendimi

“belli bir düzey”e getirebilmek için haftalarımı verdim.

D.E.: Yaralanmadınız mı?

G.D.: Hayır. Bir gün, şimdi kuzey otobanının yanından geçtiği Ressons-sur-Matz yakınlarında sonumun geldiğine iyice inanmıştım. Ama bir gün önce yaralanmış olan birlik komutanımızın yerini alan ve Bröton bir öğretmen olan yanımdaki yüzbaşım ve iki telefoncu öldü. Akşam, grubumuzun üç batar-yasından geriye kalanlara bir teğmen komuta ediyordu.

D.E.: Bu dönemde, sanıyorum entelektüel ve kitaplarla ilgili tüm etkinlikleriniz kaybolmuştu.

G.D.: Bütünüyle değil. Bir temmuz günü, yağmalanmış bir köyde yolda, papazın dağılmış din kitapları arasında bana Rus destanlarının varlığını ve konusunu hatırlatan bir kitap buldum. Belki de mutsuz olduğumdan: bu destanlardan biri altı yıl sonra, son derece ilgisiz bir yerde, *Festin d'immortalité* adlı yapıtımda geçti.

D.E.: *Sotie nostradamique*⁽¹²⁾ adlı yapıtınızın başında bu dönemin sizi değiştirdiğini söylüyorsunuz. Şöyle diyorsunuz: “Yüzbaşı Cartesius’un tabutunun örtüsünden başka hiçbir şey... Az düşünmüş, yaşamıştım.”

G.D.: Almanlar Paris’in seksen kilometre kadar yakınlarındayken, hazırlık sınıfı sakın bir şekilde çalışıyordu ve ben Yunan ve Latin metinleri içinde yaşıyordum. Yaşam sürüyordu, çünkü hava kuvvetleri yoktu bu savaşta. Paris’te bir konserve gibi yaşıyordum. Askerde entelektüel olmayan kimseler ya da benden farklı entelektüeller tanıdım... Başka şeyler düşündüm. Büyük bir dönüşümdür bu, neredeyse yaşamımın filizlenmesi diyebilirim. Savaş beni insanlığın içine soktu deyim yerindeyse ve öyle sanıyorum ki bir daha hiç çıkmadım oradan.

Savaş bana aynı zamanda –belli bir süre için– düşünceye,

⁽¹²⁾– *Le moyne noir en gris dedans Varennes. Sotie nostradamique.*

bilime karşı alaycı bir tavır kazandırdı. Thukydides heyecan verir ama her şey değildir. Düşününüz ki ben birinci ve ikinci hazırlıktayken –1914-1915 arasında– Siraküza’nın Marcellus’a karşı korunmasından çok cephedeki olaylarla haşır neşir dim ve bu olaylar titretiyordu beni. Ama daha sonra kendimi savaşta bulunca... Evet savaş insana gündelik işlerinin olağanüstü kırılganlığını ve anlamsızlığını hissettiriyor. Yaşam bir oyun. Oynuyorsunuz ve sonra, ve sonra günün birinde oyun nedensiz bir şekilde bitiyor.

D.E.: Siz, daha geçenlerde bana stoacı olduğunuzu söylemiştiniz, ama şimdi daha çok kuşkucu olduğunuzu sanıyorum.

G.D.: Stoacılar da hiçbir şeyi olumlamıyorlar. Kuşkusuz tanrıları tanıyorlar, ama bunlar insanın hiçbir şey yapamayacağı tanrılar.

D.E.: Sonuç olarak bütün yapıtlarınız yalnızca tanrılardan söz ediyor!

G.D.: Evet, ama farklı bir şey bu, ben tanrılardan büyük sırrın imge haline getirilmiş, yaklaşık anlatımları gibi söz ediyorum.

D.E.: ”Büyük Sır” dediğiniz nedir?

G.D.: Kavranabilir bir ereği olmayan bir gelişme nasıl oldu da, oldukça donanımsız bir hayvan türünde dil ve düşünceyle son buldu.

D.E.: Okumayı sevdiğiniz bilimsel yapıtlarda, cevaplar bulduğunuza inanıyor musunuz?

G.D.: Soru sormakla yetiniyorlar. Ruffié son kitabı *Le sexe et la mort*’da⁽¹³⁾ bilge biri olarak gösteriyor kendini. Bilmediğini söylüyor. Olay budur ve kendi kendine yeter: milyarlarca nöron kişisel bir birlik izlenimi veriyor, kendimi *bir* şahsiyet olarak hissettiriyorlar bana. Ölümümünden sonra bu *ben*’den kalarak olanlar endişelendirmiyor beni. Büyük olasılıkla hiçbir şey kalmayacak ondan çünkü düşünceye, bilincin kendisine

⁽¹³⁾ – Jacques Ruffié, *Le sexe et la mort*, Editions Odile Jacob, 1986.

benzeyen ne olursa olsun, her şey, onun içinde olan ya da onu oluşturan şeyin (dil) kaybolmasından sonra varolamayacaktır, buna inanıyorum ben. Nöronları tasarlayan dildir. Ve nöronlar kurtlar tarafından yendiğinde ya da alevler tarafından kül haline getirildiğinde...

2

Varşova, İstanbul Uppsala

D.E.: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ne yaptınız?

G.D.: 1918-1919 kışını yitirdim. Terhis etmiyorlardı bizi ve birliğimiz çok kötü bir biçimde tam anlamıyla bittiğinden Rheinland'da ordugâh kuramadı. Epinal civarında kaldık ve ben okula ancak 1919 yılının şubat ayında çağrıldım. Normal olarak üçüncü yılın sonunda agregasyon sınavına girmeden önce ikinci sınıf öğrencileri seçtikleri bir konuda tez hazırlıyorlardı ve “yüksek öğrenim diploması” alıyorlardı. Benim dönemim terhis edilince –hâlâ üniformalıydık– lise öğretmenlerine ihtiyacı olan bakanlık, bizi koruması gereken, hiç değilse haberli kılması gereken Ecole Normale Supérieure idaresiyle işbirliği yaparak kandırdı: “Diplomadan muaf tutulacaksınız ve hemen agregasyon sınavına gireceksiniz, daha sonra serbestçe çalışabilmeniz amacıyla fazladan bir yıl daha okuyacaksınız” dediler. Aralık 1919'da agregasyon sınavına girdim ve hemen arkasından da Beauvais Lisesi'ne atandım. İtirazlarıma müdür Lanson soyluluk ve onuruna karşı bir mektupla cevap verdi: “Size

vaatler verildiğini söylemeyin. Üniversitede vaat verilmez, öğrenenin umut etmesine karışılmaz.“ Lévi-Strauss bu sözleri benim Académie’ye girişim sırasında o günlerden beri değişen hiçbir şey olmadığını ekleyerek anımsattı.

Tatile kadar Beauvais’de kaldım. Ekim 1920’de okulların açılışından önce, bırakmaya karar verdim bu işi. Bu arada şunu da söylemem gerekir ki, *Le Festin d’immortalité* adlı yapıtım yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştı.

D.E.: Tez tasarınızdan vaz geçmiş miydiniz?

G.D.: Hayır, konuyla ilgili düşler kuruyordum. Biraz önce size sözünü ettiğim Rus kaynakları kafamdaki her şeyi dondurmuş gibiydi. Yanlış! Ama böyleydi. Temmuzda Beauvais Lisesi’ne dönmeye karar verdim, Paris’te çalışmak istiyordum. Emeklilik primlerini ödemeye devam edebilmek için gerekli aylıkların ödenmesini de talep ederek izin istedim ve Paris kütüphanelerinde düşünmeye başladım. Ailem barındırıyordu beni. Orada burada birkaç kuruş kazanarak evde kaldım.

D.E.: ”Orada burada”dan kastınız nedir?

G.D.: Özel dersler veriyordum ve bir mavi-ufuk temsilcisi adına ölenler için dikilen anıtların açılış konuşmalarını kaleme alıyordum. Çok dürüsttüm, bunları her hafta bütünüyle yeniden kaleme alıyordum. Aynı zamanda da özetlerin sentezini yapmakla –Ecole Normale Supérieure jargonunda “tapir” denen o küçük işleri okul veriyordu bize– görevlendirildim... Bunu anlatmam gerekir size. O dönemde mecliste ve basında ortaöğretimde Latincenin yeri konusunda büyük tartışmalar vardı ve bir Ecole Normale Supérieure mezunu olan Léon Blum, Léon Bérard’la Latince, hümanizm konularında tartışmalar yapıyordu. Her partiden kültürlü denen kimseler ana dil sevgisinde birleşiyorlardı. Mecliste çok parlak konuşmalar yapıldı ve bilmem hangi Orta Amerika cumhuriyeti elçisi Zaldumbide bu hitabetli çekişmelerle çok ilgilendi. Ben de tatmin edici bir para karşılığında *Resmi Gazete*’ye bakarak uzun bir özet sentezi çıkardım.

Aynı zamanda da –Dışişleri Bakanlığı Hizmetlerinin o dönemdeki “kültürel ilişkileri” çerçevesinde– bizim Dışişleri Bakanlığıyla ilişkili olarak Romanya’da kurulacak bir gazetenin Paris muhabiri oldum. Hazırlık dönemindeki işim gazetelerden makaleler kesmek, bunları bir zarfa koyup iki gecede bir Lyon garına götürmekti –çünkü benim götürdüğüm zarfları Orient-Express’in bir memuru aktarıyordu öbür tarafa. Projenin arkası gelmedi ve *Timpul* adlı bu gazete, sanıyorum hiç çıkmadı. Kısacası 1921 yılı sonuna kadar cep harçlığımı kazandım: *Le festin d’immortalité* yavaş yavaş olgunlaşıyordu...

Böyle sürüp gidemezdi tabii ki durum. Gene Service des Oeuvres Français’ye başvurup dış ülkelerde boş yer olup olmadığını sordum. Vardı: Zafer kazanmış ya da kazandığı sanılan bir ulusta her zaman bir pırıltı olur ve eğitim tünekleri sınırların ötesinde kendi kendilerini sunarlar. Böylece Varşova Üniversitesi’nde ilk Fransızca okutmanı oldum. Altı ay sürdü. Benim Fransız edebiyatı dersleri vermeme düşünebiliyor musunuz?

D.E.: Hangi yazarları okutuyordunuz?

G.D.: Klasik yazarlar. Racine’i anlatıyordum.

D.E.: Ve zevk almıyordunuz bu işten öyle mi?

G.D.: Hayır. Üstelik, ilk kez Fransa’dan ayrılıyordum ve kötü etki yapıyordu bu durum bende, “evimize” dönmek istiyordum. Kendimi keşifler yapacak biri gibi görmüyordum. Bu zevk bana çok daha sonraları geldi. Altı ay sonra istifamı verdim. Şunu da söylemem gerekir ki tezimin planı kesin biçimini Varşova’da almıştır: Ovidius’un tanrıça Anna Perenna’yla ilgili bir metnini bulmuştum ve bu metin bana göre “ölü olmayan”ın besininin kesinlikle Hint-Avrupa kökenli olduğunu kanıtlıyordu. Bir an önce Paris’e dönüp başyapıtımı sonuçlandırmam gerekiyordu.

1921 yazında Paris’e döndüğümde üç yıllık bir doktora bursu buldum; bana çok fazla olanak sağlayacak bir şey değildi bu, ama iyi kötü geçim ediyordum bu parayla.

Zaten bir yandan da küçük işler yapmayı sürdürüyordum. Sözelimi bir Rus göçmeninin –ABD’nin kısa bir süre sonra bizden kaçırdığı ünlü bir Japonbilimci– Japoncadan yaptığı çevirilerin Fransızcalarını düzeltiyordum. Japon Elçiliği para yardımı yapıyordu bu iş için. Guimet Müzesi vermişti bu işi bana. Derginin adı *Japon et Extrême-Orient*’dı(Japonya ve Uzak Doğu) ve Sergey Elisyev-İkinci oğlu Vadim beşikteydi daha ya da galiba öyleydi-çok hoş Japon öyküleri tanıtıyordu bu dergide, ama Fransızcalarını gözden geçirmek gerekiyordu kesinlikle.

D.E.: Yani siz bu dönemde tezinizi yazmaya başladınız.

G.D.: Evet, 1923 yılı sonunda hazır duruma geldi, bunu söyleyebilirim. Guimet Müzesi tezi basmayı üstlendi ve 1924’te savundum tezimi.

D.E.: Daha önce de söylemiş olduğunuz gibi, derslere devam etmiyor muydunuz?

G.D.: Çok az. Jules Bloch’un Sanskritçe dersleri ve Doğu Dilleri Okulu’nda Paul Boyer yönetimindeki Rusça dersleri dışında Collège de France’da sanıyorum üç ay Meillet’nin derslerini izledim. Sosyolog Henri Hubert, kendisiyle çalışmadığım için hiçbir zaman affetmedi beni.

D.E.: Ya Mauss? O ders vermiyor muydu bu dönemde?

G.D.: Veriyordu, ama ben izlemiyordum derslerini. Fransız sosyoloji okuluna karşı önyargılıyım. Özellikle Durkheim’a karşı. Herhangi bir bilimin “yöntem kuralları”nın yapıtın belli ölçüde ilerlemesinden önce yayımlanmış olmasını hiçbir zaman anlamamışımdır.

D.E.: Evet, ama Durkheim bir yapıt yayımlamıştı. Hem de nasıl bir yapıt.

G.D.: *Règles de la méthode sociologique*’i (Sosyolojik Metodun Kuralları) çok erken bir dönemde yayımlamıştı. Her halükârda çok skolastik geliyordu bu yapıt bana! Basılmış olan tezimi savunacağım sırada tek başına destek olmayı kabul eden Meillet tereddüde düştü ve benden Hubert ve Mauss’la ilişki

kurmamı istedi. Ben tezimi yazarken hiçbir zaman onlara yönelmemişti beni. Tam tersine: "bunu veriyorum onlara" demişti bir gün bana bu sosyologlarla ilgili olarak ve küçük parmağının tırnağını göstermişti. Hubert tezimi okumayı, jüriye girmeyi ve hatta savunmada bulunmayı bile reddetti. Mauss da gelmedi, ama kendisini ziyarete gittiğimde o kadar cesaret kırıcı davranmadı bana.

D.E.: Onlarla ilişkileriniz daha sonra düzeldi mi?

G.D.: Hubert'le ilişkim sürmedi, çünkü hastalandı, Ecole Des Hautes Etudes'deki görevinden ayrıldı, yerini Service des Oeuvres'ü yöneten Jean Marx'a bıraktı. Mauss 1940'a kadar görevde kaldı. Ecole Des Hautes Etudes'ün din seksiyonu başkanırken savaş patladı. Yahudi olduğu için bu başkanlık görevinden istifa etmek zorunda kaldı, sonra emekli oldu. Okul yöneticileri bağımsızlık hayalleriyle Marcel Granet'yi seçtiler yerine. Ama bu onun ölüme mahkûm olmasına neden oldu.

D.E.: Niçin?

G.D.: Çünkü seçilmesinden kısa süre sonra Vichy Milli Eğitim Bakanlığı'nın Paris temsilcisi tarafından çağrıldı. Ne konuştukları bilinmiyor. Ama Granet evine döndüğünde, başını ellerinin arasına alarak masasına oturmuş ve bir daha hiç kalkamamış yerinden.

D.E.: Mauss'a dönelim yeniden. Tez döneminizden sonra Hubert'e oranla daha iyi mi tanıdınız onu?

G.D.: Evet, ve çok çabuk sevdim. Çok sıcaktı. Bana karşı ve genellikle herkese karşı çok açıktı.

D.E.: Çalışmalarınızla ilgili olarak ne düşünüyordu?

G.D.: *L'année sociologique*'de çok zekice tasarlanmış güçlü bir yazı yazdı. Şöyle diyordu yaklaşık olarak: Ayakta durmuyor bu çalışma, ama konu ilginç ve her zaman yeniden ele alınabilir. Bir noktada haklıydı: Ayakta durmuyordu. Ama hiçbir zaman konuyu yeniden ele almadım.

D.E.: Mauss'un etkisi çok önemli olmuş mudur sizin için?

G.D.: Hiç kuşkusuz. Hiç almadığım metodik konusunda de-

ğil-beklenmedik “küçük ayrıntılar”da çok çabuk yitip giden derslerini hiçbir zaman önceden hazırlamazdı-evrensellik keyfi için ilgilenirdi metotla. Olağanüstü bilgili bir insandı, yalnızca Okyanusya konusunda değil, Kuzey Amerika konusunda da bilgiliydi... Sınırları kabul etmiyordu, ya da, bir sorunda kendisini bir alana hapsedilmiş gibi hissettiğinde, hemen başka bir alana doğru kaçıyordu.

D.E.: Siz de sınırlardan, alanlardan kaçmak istediniz her zaman.

G.D.: Doğru. Hint-Avrupa çalışmalarımın sınırında bulunan Kafkas dilleri ve folkloru incelemesi yapay bir solunum aracı oldu benim için. İnsanı soluduğumu sanıyordum. Bu konuya yeniden döneceğiz kesinlikle.

D.E.: Ama Hint-Avrupa incelemeleri çerçevesi içinde de durmadan bir bölgeden bir bölgeye geçtiniz sürekli olarak.

G.D.: Doğru. Ama gene de bir sınırım vardı, sözcüğün kendisinin tanımladığı bir sınırdı bu: Hint-Avrupa.

D.E.: *Homo academicus*'ta Pierre Bourdieu sizi, Claude Lévi-Strauss'la birlikte geleneksel üniversite dışında, kurumların sınırında kariyer yapmış biri gibi takdim ediyor.⁽¹⁴⁾ Daha bu dönemde sınırda hissediyor muydunuz kendinizi?

G.D.: Sınırdaydım ve Hubert de uyarmıştı beni: "Bu yolda devam etmek zahmete değmez, her şeyden önce iyi çalışmıyorsunuz, ayrıca benim ardılım da belli, Jean Marx" demişti. Ne yapmam gerektiğini çok iyi bilemiyordum— bu sırada da evlendim.

D.E.: Teziniz büyük ölçüde Frazer'in etkisi altında yazılmıştı.

G.D.: Özellikle *Altın Dal*'ın. Totemizmle ilgili kitabı beni daha az ilgilendiriyordu, çünkü burada yalnızca Amerika ve Avustralya yerlilerinden söz ediliyordu. Oysa *Altın Dal* Hint-Avrupa konularıyla ya da hiç değilse Avrupa konularıyla do-

⁽¹⁴⁾— Pierre Bourdieu, *Üniversite Sorunu*, DİTAP Arsivi - <https://rantey.org>

luydu.

D.E.: Ne zaman okumuştunuz kitabı?

G.D.: Tam tezimi yazmadan önce sanıyorum.

D.E.: Ve bu entelektüel ortamda yüzüyordunuz öyle mi?

G.D.: Öyle, özellikle tamamlayıcı tezim *Le crime des Lemniennes*'de⁽¹⁵⁾ çok fazla esinlenmiştim bu yapıttan. Wilhelm Manhardt'ın *Wald und Feldkulte*'sinin mirasçısı Frazer için her şey bitki mit ya da ritiydi. Frazer'in tezlerini Limnoslu erkeklerin karıları tarafından öldürülmesi efsanesine mekanik biçimde uygulamıştım.

D.E.: Frazer'in etkisi dönemin mitolojik araştırmaları üzerinde etkisini hissettiriyor muydu?

G.D.: Hiç kuşkusuz. Ve ben de ondan bütünüyle kopmuş değilim. Birçok noktada haklı. Benim “üçüncü işlev”-doğurganlık, bolluk- dediğim şeylerin büyük bir bölümü Frazer'in söyledikleriyle çakışıyor. Yalnız o bence birinci ve ikinci işlevi ihmal etti. Ve daha da vahimi birinci işlevi üçüncü işleve indirgedi. Onun kralları temelde yaşamları ya da ölümleriyle ülkelerinin gönencini sağlayan yetenekli kimselerdi. Örgütlenmelerle, toplumsal hiyerarşilerle ilgilenmedi o. En azından *Altın Dal*'da yapmadı bunu.

D.E.: Hâlâ okuduğunuz oluyor mu onu?

G.D.: Evet, şurada, ikinci rafta.

D.E.: Yararlanıyor musunuz?

G.D.: Artık o kadar değil. Aslında son cilt her zaman kesinlikle çok yararlıdır. Şahane bir indeks bu. Yapıtın biraz bulanık olan oniki cildi indekste o kadar güzel aydınlatılmış ki, insan hiçbir zaman kaybolmuyor arada. Şahane bir çalışma aracı.

D.E.: 1924'te tezinizi hazırladınız, 1925'te evlendiniz... Bu tarih sizin aynı zamanda Türkiye'ye gidiş tarihiniz.

G.D.: Evet, Service des Oeuvres bugünkü kadar etkili de-

⁽¹⁵⁾- *Le crime des Lemniennes. Rites et légendes du monde égéen.* Geuthner, 1924. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ğildi. Jean Marx ve birkaç arkadaşı vardı orada, o kadar. Marx'ın yanında özellikle Paul Morand ve Jean Mistler vardı. Jean Marx çok iyi bir insandı ve aslında benim Ecole Des Hautes Etudes'e girmemi aklıma sokan o olduğundan –aslında bu dönemde Hubert çekildi görevden ve Marx seçildi yerine– o dönemde ve daha sonraları çok yardımcı olmuştur bana. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir dinler tarihi kürsüsü kurulması fikrini aşıladı bana. Mustafa Kemal yeniden hayat verdiği ülkesinde devleti bir din devleti olmaktan çıkarmak istiyordu ve ona Fransa'da dinler tarihi kürsülerinin buna benzer bir girişimde önemli işlevleri yerine getirdiği söylenmişti. Karım ve ben hiç duraksamadık tabii ki. Marx her şeyi ayarladı. Sözleşmeyi o yaptı. Altı yıl İstanbul'da kaldım: üç yıllık iki kontrat. 1925'te, Noel'den kısa süre önce Marsilya'dan gemiye bindik. Öyle bir fırtına olmuştu ki Ege Denizi'nde! Biliyorsunuz o dönemde Türkiye'ye ancak gemiyle ya da Şark Ekspresi'yle gidilebilirdi. Devleti din devleti kimliğinden çıkarma sorununa gelince, en hassas, en alıngan din adamları bile alınmadılar, gücenmediler: kesinlikle “Kitap dinleri”ne girmedim ben ayrıca. Zaten ikinci yıldan itibaren işlerimi ayarladım ve sessiz sedasız Edebiyat Fakültesi'ne geçtim.

D.E.: Bu dönem daha sonraki çalışmalarınız için özellikle önemli bir dönem oldu değil mi?

G.D.: Tam anlamıyla değil. Batılı anlamda bir kütüphane olmadığından, Hint-Avrupalılarımın ancak tatilde Paris'e döndüğümde buluşabiliyordum. Türkiye'de her bakımdan çok mutlu bir yaşam sürdüm. Ama çalışma konusunda, Hint-Avrupa araştırmalarımı neredeyse bütünüyle askıya almak zorunda kaldım. Oysa *Le problème des Centaures*' u da bu dönemde yayımladım, ama kitabın büyük bölümü çok önceden hazırlanmıştı. Türkiye'de özellikle Kafkasyalıları keşfettim ben.

D.E.: Çalışmalarınız için önemli bir dönem derken, sizi bugün de ilgilendiren ikinci bir araştırmaya başlamış olmanızı kastediyordum ben.

G.D.: Doğru, ama benim hazırlıklı olmadığım bütünüyle dilbilimsel bir araştırma alanıydı bu.

D.E.: Gerçekten de çalışmalarınızın bu bölümünün Hint-Avrupalılarla hiçbir ilgisi yok.

G.D.: Var bir ilgisi. Ben özellikle Osetleri arıyordum. 1930'da *Journal Asiatique*'de çıkan bir yazı dolayısıyla ilgilenmiştim onlarla ve Benveniste'le görüşüp tartıştık bu konuyu. Osetler coğrafi açıdan bir Kafkas halkı, ama öbür Kafkas halklarından çok farklılar. Kesinlikle bir Hint-Avrupa kavmi olan İskit soyundan geliyorlar. Türkiye'de Oset göçmenlere rastlayacağımı umuyordum. Uzun süre tek bir Oset bulamadım, ama onları ararken Çerkesleri ve daha sonra da Ubıhları keşfettim. Çok kısa sürüde Ubıhlarla ilgilenmeye başladım ve yakınlaştım onlarla. O dönemde Hint-Avrupa çalışmalarını bıraksam da daha akıllıca bir iş gibi gözüken, daha ciddi ve bu dönemde pek de yeni sayılamayacak bir alan olan Kafkas dilleri araştırmalarına versem mi kendimi diye düşündüm.

D.E.: Ve hatta bir süre, yaptınız da bunu bir ölçüde.

G.D.: Evet, ama çok kısa süre içinde yeniden ikincil bir alan oldu bu benim için.

D.E.: Yani Türkiye'den ayrıldıktan sonra değil mi?

G.D.: Türkiye'de çok ilgilenmiştim bu sorunlarla. Kafkasyalıları ilk kez 1927'de tanıdım. 1929, 1930, 1931'de köylerine gittim ve İstanbul'da da çok sayıda Kafkasyalıyla görüştim.

D.E.: Başlangıçta niçin Osetlerle ilgilenmeye başladığınızı anlatmanızı isterdim. Onların adını nasıl ve nereden duydu-nuz?

G.D.: Yaşantımın mutlu rastlantılarından biridir bu. Dilbilimci olsaydım, Oset dilinin çok tanınmış olduğunu, Hint-İran dilinin İran kolunu oluşturduğunu ve Antik Çağda tüm Güney Rusya'yı kaplayan ve Hazar Denizi'nin ötelerine uzanan çok geniş İskit-Sarmat diyalektlerinden birinin modern bir biçimi olduğunu bilecektim. Ama benim için bir isimden başka bir şey değildi bu. 1926 yazında Lille sokaklarında, Doğu Dilleri

Okulu'nda o zamanki SSCB'de yaşayan uluslar ve konuşulan diller üstüne yayımlanmış kitaplarla ilgili ilk sergi açıldı. Yeni rejimin çok önem verdiği bir amacın sergilenmesiydi bu: O döneme kadar, ihmal edilmiş, hor görülmüş sayısız ulusal idyomun gelişmesine önem verildiğini göstermekti amaç. Orada birçok Oset dergisi gördüm; bu dergilerde Rusça çevirileriyle birlikte Nartlar üstüne sayısız efsane vardı ve bunlardaki Hint-Avrupa özellikleri ilgimi çekti hemen. Uzun süren bir araştırma ve çalışmanın başlangıcını oluşturdu bu rastlantı: Oset gelenekleri kısa sürede benim yapımın Hindistan, Roma, talihsiz Piganiol'ün alaylarına hedef olan İskandinavya ölçeğinde temel taşlarından birini oluşturdu: Yüce Roma'yı aydınlatan bilinmeyen bir Kafkas halkı!

D.E.: Gerçekten de *Mythe et épopée*'nin birinci cildinde üç ana bölüm var: birinci bölüm *Mahabharata üstüne*, ikinci bölüm Roma, üçüncüsü de Osetler üstüne.

G.D.: Evet bu kitap bu haliyle bile epey kalın. Dördüncü bölümde öteki Hint-Avrupalılarla ilgili tanıklıkları büyük ölçüde kısaltmak zorunda kaldım.

D.E.: 1926'ya dönelim gene. Biraz önce Nart destanı konusunda Osetlerin tanıklıklarının önemli olduğunu söylediniz. Tatil bitince İstanbul'a döndünüz. Sonra Osetlerle ilişki kurmak istediniz, ama olmadı...

G.D.: Dedeleri on dokuzuncu yüzyılda, Kafkasya, Çar orduları tarafından işgal edildiğinde Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Osetlerden bazılarını bulabileceğimi sanıyordum. Boşuna aradım. Az sayıda Oset Türkiye'ye göç etmiş ve göç edenler de İstanbul'a gelmemişler pek. Oysa İstanbul'da çok sayıda Çerkes ve Dağıstanlı vardı. Çerkesler Osetlerden aldıkları Nart destanlarının son derece ilginç değişik biçimlerini bildiklerinden ben de onlara başvurmak zorunda kaldım– ve kısa sürede onlar ilgilendirmeye başladı beni gelenekleri ve dilleriyle. Ama ayrıntı düzeyinde bir ilgiydi bu. Çerkeslerin benim, varlığından habersiz olduğum ve bana gıda isleten görececek olan

–tam bir ziyafet diyeyim– pek az akrabaları vardı! Gerçekten de Çerkesçenin ait olduğu dil ailesi “Güneybatı Kafkas dilleri” üç dilden oluşur: Çerkes, Abhaz ve Ubıh dilleri. Çerkes ve Abhaz dilleri eski SSCB’de hâlâ konuşulmaktadır, ama Ubıhça kaybolmuştur. Ubıhlar, iki Çerkes kabilesiyle birlikte Rus istilasına karşı son direnişçilerdi. Ya Sibirya’ya gönderilecekler ya da sürgün edileceklerdi. Hep birden terk ettiler vatanlarını. Ama sayıları azdı ve yeni yerleştikleri yerlerin neredeyse tümünde Çerkesler ya da Abhazlarla karışarak yeni köyler kurdular; bu köylerde azınlıkta kaldılar ve iki dil konuştular ve hem kendileri hem de çocukları ana dillerini ihmal ettiler.

1929’da *Caucasica* adlı bir Alman dergisinde “ölmekte olan bir dil” olarak nitelenen Ubıh dilinin ilk tanımlamasını okudum. Makale Adolf Dirr adlı bir Alman tarafından kaleme alınmıştı; Dirr, Birinci Dünya Savaşı’nda Tiflis’te bir okulda öğretmenlik yapmıştı ve yıllardır tatillerini Kafkas vadilerinde tanınmayan yerli dillerini incelemeye adanmıştı ve her yıl düzenli biçimde yepyeni tanımlamalar yayımlıyordu. 1913’te koleksiyonunu Ubıhçayla tamamlamaya karar vermiş ve bu dilin nasıl konuşulduğunu kulaklarıyla işitmek için hâlâ kullanılmakta olduğu Türkiye’ye gitmiş. Sapanca gölü yakınlarında Ubıhların çoğunlukta olduğu bir köyde bir ay kalmış. Ama Tiflis’te savaş yakalamış onu ve oradan kaçarken notlarının büyük bölümünü yitirmiş. 1927’da Ubıh dili tanımlamalarından elinde kalanları yayımlamaya razı olmuş ve koşullar dikkate alındığında bu kalıntılar bende her zaman büyük bir hayranlık uyandırmıştır. 1929 yılında yazmış olduğu makaleyi bulunca bir misyon yükledim kendime: dilbilimsel araştırmalar alanında hazırlıksız olmama rağmen, sırasıysa eğer, Dirr’in tanımlamasını sürdürmek, tamamlamak zorundaydım.

Sonuçta ben de onun kaldığı köye gittim ve büyük bir keyif içinde dillerini konuşan otuz kadar ihtiyarın bulunduğunu gördüm. Hatta özellikle Dirr’in birlikte çalıştığı köylüyü bile buldum. Ertesi yıl gene gittim o köye ve hemen, alelacele Dirr’in-

kine göre biraz daha gelişmiş bir Ubih dili tanımlaması yayımladım. Ama, gene söylüyorum, ben bu tür bir araştırma için donanımlı değildim ve ne yazık ki Ubih dilinin fonetik sistemi çok karmaşık ve bizimkinden çok farklıdır. Dünyanın en zengin ünsüz sistemlerinden birine sahiptir bu dil: 82 ünsüz vardır bu sistemde ve bunların arasında yalnızca üç ünlü dolaşıp durur. Ben bu sistemi Dirr'den daha fazla özümseyemedim. Benim yaptığım işaretleme çok izlenimciydi, yani yaklaşık ve doğru olmayan bir işaretlemeydi. Bunlar 1929, 1930 ve 1931 yıllarında olup bitiyordu.

1931'de Türkiye'den ayrılıp İsveç'e gittim ve 1933'de Paris'e döndüm. Sonuçta ben de Dirr gibi bu dilin bizim tanıdığı olduğumuz son ihtiyarlarla birlikte kaybolacağına inanarak henüz gerçekleştirmeye başlamış olduğum amaçtan vaz geçtim. Oysa Ubih dilini çeyrek yüzyıl sonra, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok canlanmış bir biçimde yeniden bulacaktım.

D.E.: Biraz önce Hint-Avrupa araştırmalarını az kalsın bırakacağınızı söylüyordunuz. Ne engel oldu buna?

G.D.: Meillet bir gün İstanbul'a geldi. Yunanistan'da konferanslar veriyordu ve Türkler benden onu İstanbul'a da uğraması için ikna etmemi istediler. Benim *Centaures* adlı yapıtımdan sonra Benveniste ve öteki çömezleri tarafından tahrik edilmişti ve benim çalışmalarımın geleceğinin olmadığına inandırmıştı kendisini. Açıkça şöyle dedi bana: "Kariyerinizi yabancı ülkelerde yapmaya çalışın. Fransa'da yer yok size." Meillet'yle yaptığım bu konuşma her şeye rağmen soğuttu beni çalışmalardan ve ben Kafkas dillerinin Fransa'da "ikame kariyer" için bir araç olabileceğini düşünüyordum. Ama otuzbeşimi aşmıştım, iki çocuğumuz vardı ve geleceği düşünmek zorundaydım.

O sırada çok önemli bir olay oldu: Uppsala'da bir okutmanlık görevi boşaldı. 1925'te Türkiye'ye gitmem çaresizliktendi: İskandinavya'ya Germen dilleriyle yakınlaşmak için gitmek istemiştim. Ama o dönemdeki Fransızca okutmanı Uppsala'yı

seviyordu, İsveçliler de onu seviyordu ve iki yılda bir yeniliyordu sözleşmesini. Normal olarak iki yıllık sözleşmeler dört kez uzatılırdı. Ama o istisnai bir biçimde bir dokuzuncu yıldan yararlanıyordu. Gene de süresini doldurdu ve Jean Marx anında haber ulaştırdı bana. Sonuç olarak Türkiye’de “profesörlüğü” bıraktım ve sade bir okutman olarak Uppsala’ya gittim. Böyle bir tercih yaptığım için üzülecek bir şey yoktu, ama gerçekten yaşamımda, neredeyse alışkanlıklarımda bir değişiklik yaratmıştı bu durum.

D.E.: Niçin?

G.D.: Çünkü İsveçliler dakikliğin ta kendisi, oysa ben doğulu olmuştum. Uppsala Üniversitesi bir dakiklik makinasıydı ve ben Türkiye’deki yaşamın mesleki kolaylıklar da dahil olmak üzere tüm kolaylıklarına, esnekliklerine alışmıştım.

D.E.: İsveç’te iki yıl kaldınız değil mi?

G.D.: Evet, 1931 Ekiminden, 1933 Temmuzuna kadar.

D.E.: Peki orada Hint-Avrupa araştırmalarına ciddi bir biçimde yeniden başladınız mı?

G.D.: Tabii, altı yıl önce yapmayı istemiş olduğum gibi, büyük bir enerjiyle İskandinav araştırmalarına giriştim. Türkiye’de geçirdiğim yıllara kesinlikle üzülmüyorum, hatta birçok bakımdan hayatımın en mutlu dönemi oldu bu dönem. Ama araştırmalarımı çok yavaşlattı.

D.E.: Peki İsveç’ten sonra?

G.D.: Paris’e döndüm. 1933 Haziranında hemen Ecole des Hautes Etudes’ün din seksiyonuna atandım. Sylvain Lévi’nin girişimiyle. “Karşılaştırmalı mitoloji” araştırma müdürlüğüne getirildim. Bu adı hiç çekinmeden tercih etmiş olan da Sylvain Lévi’ydi. Daha sonra bu ad düzeltildi ve belirginleştirildi: Hint-Avrupa. Ama başlangıçta yalnızca “karşılaştırmalı mitoloji”ydi. Ve birden bire iki yıl süreyle bütün memur alımlarını yasaklayan Laval kararnameleleri geldi. Bereket versin, Ecole Des Hautes Etudes geçici olarak konferanslar verdirme hakkını elinde bulunduruyordu. Böylelikle 1935’e kadar dayanabil-

dim.

Sylvain Lévi gerçekten kurtarıcıım oldu benim. Seksiyon başkanı olarak ihtiyatlı davranıyordu. Sonuç olarak, yeni bir seçim yapılmadan boşalan ilk yeri doldurdum. Ama bakanlık, işleri oyalayıp geciktirdi, öyle ki, kasım ayı başında, okullar açıldığında atanma işlemim yapılmamıştı henüz. Sylvain Lévi bakanlık nezdinde girişimlerini hızlandırıyordu ama bir sonuç alınamıyordu.

D.E.: Bakanlık işleri böyle niçin geciktiriyordu?

G.D.: Hiçbir zaman öğrenemedik. Bu baylar belki de mevzuatı kusurlu buluyorlardı, çünkü ikinci görüşme yapılmamıştı. Her halükârda iş en iyi biçimde, “Üçüncü Cumhuriyet”e özgü bir biçimde çözümlendi. Bildiğiniz gibi Pierre Gaxotte’u çok iyi tanıdım, Ecole Normale’den arkadaşlık onunla ve kralcı olmakla birlikte ve belki de kralcı olduğundan Georges Mandel’le, Clemenceau’nun Mandel’iyle karşılıklı iyi ilişkiler ve hatta dostluk ilişkileri içindeydiler. Onu görmeye gitmiş ve şunları söylemiş: “Dumézil’e yapılanlar komik oluyor”. Yirmi dört saat sonra her şey ayarlanmıştı. Atandım. Sylvain Lévi telefonla verdi haberi hemen. Birkaç gün sonra da Almanya’dan kaçan Yahudilerin kaderine üzülenek öldü. Ecole Des Hautes Etudes’te 1939 Haziranına kadar ders verdim.

D.E.: Marcel Granet’yle, sanıyorum, 1933’te Ecole Des Hautes Etudes’e “hayali giriş” sırasında tanıştınız.

G.D.: Evet, Granet’yle tanışma şansını buldum. 1933’te İsveç’e döndüğümde Sylvain Lévi şöyle demişti bana: “ziyarete gitme geleneği yoksa da siz falanca ve filanca öğretim müdürlerini gidip görün. Ama aralarında biri vardır ki, ona kendinizi tanıtmamanız daha doğru olur, kapıya koyar, anlayamaz sizi”. Kısa bir süre sonra, ben gene de kitaplarıyla beni büyüleyen o büyük adamı görmeye gittim. Beni kapıya koymadı; tersine şu sözlerle karşıladı: “On yıldır sizi bekliyorum ben.” Ve iyice bir haşladı beni.

D.E.: Ne dedi?

G.D.: Bana yaptıklarımın hiçbir değeri ve gerekçesi olmadığını söyledi. Ama benim kendisiyle yıllardır müthiş bir uyum içinde olduğumu da söyledi.

D.E.: Nasıl söyledi bunları size?

G.D.: Kaba bir biçimde. Sözlerinden rahatsız olmamakla şaşırttım onu biraz: belli ölçüde protesto bekliyordu. Beni geçirirken şöyle bağladı sözlerini: “Şimdiye kadar yalnızca saçmaladınız, ama zekice saçmalıklardı bunlar.”

D.E.: Ve sonra seminerlerini izlediniz onun.

G.D.: Bir süre sonra. Daha ilk karşılaşmamızda seminerlerine katılmak anlaşılır bir şey olmazdı. Ama ben mutlaka istiyordum bunu. İki yıl Doğu Dilleri Okulu’nda Çince derslerini izledim. Metinleri üstünde kendi kendime çalışacak düzeye değil, açıklamaları anlayacak duruma geldiğimde Granet’den derslerini izlemek için izin istedim. Kabul etti. Ve iki yıl nasıl ders verdiğini izledim onun.

D.E.: Yani Çince sizin yeni tutkunuz oldu değil mi?

G.D.: Önceleri bir çocukluk düşüyüdü. Bunun beni nereye götüreceğini bilmiyordum, ama şurası bir gerçek ki ben Çinceye âşık olmuştum. İnsan aylar boyunca, günde beş altı saat defterine küçük küçük karakterler çizince bu işin insanlığın büyük bir başarısı olduğunu düşünüyor.

D.E.: Ama siz Çin’le ilgili hiçbir şey yazmadınız kesinlikle. Çin’deki dinsel yaşamla ilgili bir yazınızı gördüğümü hatırlamıyorum.

G.D.: Ne yazacaktım? Bu konudan söz edebilmek için gerçekten ve uzun bir süre incelemek gerekir onu. Kendini kolayca teslim eden Peru’nun Keçuvası gibi değil bu.

D.E.: Ama siz Çin’e de gitmediniz. Niçin?

G.D.: Çin’e gitmek, Türkiye’de gidip Kafkasyalıları görmekten çok daha zordu.

D.E.: Ama gene de birkaç yıl önce Granet’nin Çin’deki dinsel yaşamla⁽¹⁶⁾ ilgili kitabının yeni basımına önsöz yazdınız.

⁽¹⁶⁾– Marcel Granet, *La religion chinoise*, Georges Dumézil’in önsözü, Editions Imago, 1980.

G.D.: Bayan Granet istemişti bunu. Ona gönül borcu duyduğumdan yazdım bu önsözü, ama Bayan Granet'ye, bu işi yapabilecek en son kişinin ben olduğunu da söyledim.

D.E.: "Gönül borcu" duyduğunuzu söylüyorsunuz: Granet'yle iki yıl çalışma size çok şey kazandırmış olmalı. Paradoksal bir durum bu, çünkü onun çalışma alanı sizin kesinlikle hiçbir şey yayımlamadığınız bir alan ve bu alan gerçekten de sizin Hint-Avrupa uğraş alanınızdan çok uzak.

G.D.: Granet'yi işbaşında dinlerken, seyrederken tanımlayamayacağım bir değişim, bir olgunlaşma gerçekleşti bende.

D.E.: Sizin kendi araştırmalarınıza ışık tutacak bir aydınlanma mı?

G.D.: Bir aydınlanma biçiminde değil. Daha önce farkında olmadığım bazı gereklilikler ortaya çıktı. Açıklanamaz. Çince metinler üstünde çalışmanın Hint-Avrupa gibi çok farklı bir alanda ne kadar işime yaradığını anlatmam çok zordur. Ama bir olgu bu. Eğitimden çok bir doyum bu.

3

38'den sonra

D.E.: 1938'deyiz şimdi. *Mythe et épopée*'nin önsözünde sözünü ettiğiniz, araştırmalarınızı engelleyen kopukluğun meydana geldiği yıl.

G.D.: Kopukluk gene yıllardan beri içinde bocaladığım bir yığın Hint ve Roma olgusuyla uğraşırken, o gün çıkageldi, bana o zamandan beri rahat vermeyen üç işlev yapısını o zaman keşfettim.

D.E.: 1967'de yazdığınız önsözde bu bakış değişikliğinin, bir ders hazırladığınız sırada meydana geldiğini söylüyorsunuz.

G.D.: 1937-1938 ders yılı başında, yani Ekim 1937'de *Flamen-Brahman* sorununu sil baştan ele almıştım. Bu vicdan muhasebesi, bu özeleştirisi sırasında, o zamana kadar hiç bilmediğim bir kesinlik, açıklık çarptı gözüme. Yaklaşık elli yıldır bu keşiften sonuçlar çıkarmaktan başka bir iş yaptığım yok.

D.E.: Bu rastlantıyı başından itibaren ve oluş biçimiyle da-

ha ayrıntılı biçimde anlatabilir misiniz?

G.D.: Basit. Hindistan tarihinde üç *arya* kastı *brahmana*'lar, *kşatriya*'lar ve *vaiçya*'lardır yani din adamları, savaşçılar ve klanlarda (*viça*) örgütlenmiş üreticiler. Birden bire, Etrüsk döneminden önceki, en eski Roma teolojisinin özellikle kutsal tanrı Jupiter'in, savaş tanrısı Mars'ın, ve adının çözümlemesiyle anlaşılacağı gibi (*co-uir-i no-*) *curia*'larda (*co-uir-ia-*) örgütlenmiş halkın bütününün tanrısı, kitle tanrısı Quirinus'un hiyerarşik bir üçlüde toplanmış olduğu olgusu şaşırttı beni. Bu tanrıların rahipleri *maior flamen*'dir ve yalnızca onlardır rahipler: tanrıyla ilişkisini simgeleyen birçok yükümlülük ve yasakla kuşatılmış *flamen dialis*; yalnızca meydanlarda kurban sırasında ayin yöneten *flamen martialis*; yalnızca tarımla ilgili şenliklerde devreye giren *flamen quirinalis*.

D.E.: Ve 1938 yılı sonunda bu keşfinizle ilgili bir makale yayımlıyorsunuz. Adı *La préhistoire des flamines majeurs*⁽¹⁷⁾...

G.D.: Granet'nin Sosyoloji Enstitü'sünde benden istediği bir çalışmanın sunuşuydu bu.

D.E.: Bir yıl sonra *Mythes et dieux des Germains*⁽¹⁸⁾ adlı yaptınızı yayımlıyorsunuz. Kopukluktan sonraki ilk kitabınız bu.

G.D.: Evet, ama önceden yazılmıştı bu kitap. 1936-1937'de hemen hemen bitirmiştım kitabı. Presses Universitaires de France'ta bir dizi hazırlayan Paul-Louis Couchoud'nun benden kibarca ama sürekli olarak istediği müsveddeleri tembel tembel dolaştırıyordum elimde. 1938 yılı sonunda ona kitabı üç işlev kuramına göre yeniden düzenlemek gerektiğini söyledim. Ama elimi çabuk tutmam gerekiyordu. Çalışmanın ilk biçimini olabildiğince korumaya çalıştım ve bütünün dengesini biraz

⁽¹⁷⁾– “*La préhistoire des flamines majeurs*”. *Revue d'histoire des religions*, CVIII, 1938, s. 188-220.

⁽¹⁸⁾– *Mythes et dieux des Germains, essai d'interprétation comparative*, PUF, 1939.

bozdu bu. Özellikle de ikincil bir sorun olan tanrı Odin'in ve yeryüzü kralının altınla ilişkilerini anlatan son bölüm için geçerliydi bu durum. Eski Uppsala tapınağının sunağında toplanmış büyük tanrıların üç işlevli yapısının çözümlemesiyle yetinmek zorundaydım yalnızca. Bütün unsurların dengesini yeniden kurduğum kitabın ikinci basımında yaptığım da buydu daha sonra.

Sonuç olarak kitabı Couchoud'ya verdim ve 1939 Haziranında çıktı. O dönemde biraz daha net görebiliyordum uygulamaları. Savaştan önce, 1938-1939 öğretim yılında son dersim hem karşıtlıklarla dolu hem de tamamlayıcı Veda tanrıları çifti Mitra ve Varuna ve bunların Batı'daki benzeşikleri konusuna ayrılmıştı. Burada kendi içinde, daha çok öteki ikisiyle ilişkileri içinde ele alınan, ama bir yapının ilk unsuru olarak bilinen bir yapının birinci işlevini çözümleyordum. Bu çift adı taşıyan kitap, 1940'da Presses Universitaires yayınları arasında çıktı.⁽¹⁹⁾ Ben bu dönemde Türkiye'ye gitmişim ve kitap elime Ankara'da, Fransız ordusu dağıldığı sırada geçti; Almanlar Somme üzerindeyken yayıncı iki adet kitabı bana ulaştırma olanağı bulmuştu. Kitaplardan birini hemen, Kongre Kitaplığı'na –hâlâ vardır orada belki– aktarması ricasıyla ABD elçisine verdim: *opus magnum*' umu (büyük eser) herhangi bir felaketten kurtarabilmenin tek yoluydu bu aklımcı. Bu kitabı daha sonra biraz değiştirilmiş biçimiyle Gallimard'da yeniden yayımladım, ve birkaç yıl önce yayımlanmış olan *Dieux souverains des Indo-Européens*'e (Hint-Avrupalıların Egemen Tanrıları) kadar da hiç dokunmadım bu metne⁽²⁰⁾; bu son elden geçirme boşlukları dolduruyor, eleştirileri yanıtlıyor ama tezi destekliyor ve geliştiriyor.

1940 Eylülünde Fransa'ya döndüğümde *Jupiter, Mars, Qu-*

⁽¹⁹⁾– *Mitra-Varuna, essai sur deux représentations indo-européennes de la souveraineté*, PUF, 1940

⁽²⁰⁾– *Les dieux souverains des Indo-Européens*, Gallimard, 1977.

irinus'⁽²¹⁾ yazdım; bu kitap daha sonra gelecek olan ve yalnızca ana hatlarını görebildiğim metinlerin programından çok taslağıydı.

D.E.: Bu yapıtların global çözümlemeleri her zaman geçerli sizin için.

G.D.: Evet, 1944'te yayımlanmış olan *Naissance de Rome*'unki⁽²²⁾ de (Roma'nın Doğuşu). Bu kitap *Mythe et épopée I*'de başka tezlerle yeniden ele alındı. Ama bu ilk dizi kitabın tezleri, epey bir düzeltmeden geçirilmeleri koşuluyla her zaman geçerlidir ve elli yıl boyunca destek olmuşlardır bana.

D.E.: Sizin çalışma yönteminiz çok şaşırtıcı zaten: yayımlanmış kitapları sürekli yeniden gözden geçiriyorsunuz.

G.D.: Hep aynı "geometrik alanlar"ı irdeliyorum ben. Ne var ki çoğalıyor bunlar. Şöyle söylüyeyim isterseniz, önce global ve karmaşık bir görüşe sahip oluyorsunuz. Ve şu ya da bu noktayı aydınlatırken, o zamana kadar karanlık kalmış olan başka noktaların aydınlandığını görüyorsunuz. Ve yeni sorunlar çıkıyor ortaya. Ben arkamda aynı anda bitmiş bir kitap dizisi bırakmıyorum; benim çalışmalarımın hedefi sürekli bir gelişmeyi hedef almıştır.

D.E.: Başka araştırmacılar farklı biçimde çalışıyorlar. Çalıştıkları alanda daha önce çıkmış bir kitabı, bakmaya değer bulsalar da es geçiyorlar ve başka şeylerle uğraşıyorlar.

G.D.: Doğru, ama bizim araştırmalarımızda her buluş başka bir şeyle ilgili olsa da daha önceki bir buluşu farklı bir biçimde renklendirir.

D.E.: Bu durumda sizin için ideal olan her kitabınızı, her keşiften sonra yeniden yazabilmektir, öyle mi?

G.D.: Aşağı yukarı böyle. Bana birçok sekreter ve birçok vekil gerekirdi.

D.E.: Zaten yaptığınız da bu değil mi şu anda, eski kitapla-

⁽²¹⁾– *Jupiter, Mars, Quirinus, Gallimard, 1941*.

⁽²²⁾– *Naissance de Rome, Gallimard, 1944*.

rınızı elden geçirilmiş biçimiyle yeniden yayımlıyorsunuz; 1956'da çıkan ve 1969'da bir kez daha bastırılmış olduğunuz *Heur et malheur du guerrier* (Savaşçının Talihi ve Bahtsızlığı)⁽²³⁾ ve ilk basım tarihi 1948 olan *Loki*.⁽²⁴⁾

G.D.: Aslında bunlar bazı bölümleri düzeltilmiş ya da eklemeler yapılmış aynı kitaplardır. Bunları bütünüyle yeniden yazmayı yeğledim ben. Gücüm ve zamanım olacağından emin olsam yapardım bunu.

*

D.E.: Biraz önce 1940'da Türkiye'ye dönüşünüzden söz ettiniz. Sanıyorum yeni bir askeri görev çerçevesindeydi bu. Çünkü 1939'da yeniden askere alınıyorsunuz.

G.D.: Bu ikinci savaşın da yaklaşmakta olduğu görülünce önce ailemi emniyete alma işiyle uğraştım. 1939 ilkbaharında Vernon'da bir ev satın aldım alelacele; Paris Alman hava bombardımanıyla yıkılırsa, bu küçük kent ayakta kalır, diye düşünüyordum kendi kendime. Haziranda tatilde oraya yerleştik. Temmuzda askere alınma emri geldi. İhtiyat yüzbaşı olarak kuzey ordusu istihbarat servisine bilgi götürmekle görevliydim. Aslında içinde birkaç pusula bulunan bir zarftan ibaretti bu bilgiler. Lille irtibat merkezi komutanı beni bazı yedek arkadaşlarla birlikte Liège Belçika kolordusuyla irtibat göreviyle parlak bir yüzbaşının emrine verdi. Dolayısıyla ben de Temmuz-Ocak arasında Lille ve Liège arasında irtibat subayı olarak görev yaptım. Bu dönemden bazı anılar kalmıştır belleğimde. Noel günü, Belçikalı bir subayla Aix-la-Chapelle önünde ordugâh kurmuş Alman askerlerinin komutanlarını dinlemeye

⁽²³⁾– *Heur et malheur du guerrier*, Flammarion, 1985. Kitabın ilk baskısı 1956'da P.U.F.'da *Aspects de la fonction guerrière chez les Indo-Européens* (Hint-Avrupalılar'da savaşçı etkinliğin görünümüleri) adıyla çıktı. İkinci baskı: P.U.F.1969.

⁽²⁴⁾– *Loki*, Flammarion, 1986. Birinci baskı: 1948, Maison-neuve.

gittik...

Liège'de kaldığım süre içinde iki ya da üç kez alarm verildi çok çok ve ben sıkılmaya başlıyordum artık. Gene Jean Marx aracılığıyla kendimi Doğu ordusuna tayin ettirmeyi başardım. Gidilebilecek son nokta müttefikimiz Türkiye'ydi bu çerçeve içinde. 1940 yılı Nisan ayı başında yola çıktım ve Norveç'in istila edildiğini gemide öğrendim. Beyrut'ta babamla biraz tanışıklığı olan General Weygand'a takdim ettim kendimi: General Weygand ve babam 1913'te Petersburg seyahatinde Joffre'a eşlik etmişlerdi. Weygand süvari albayı, babam da topçu tuğgeneralı olarak. Weygand, benden hemen gerekli evrakları istedi ve Ankara'ya gittim; beni elçimiz Ecole Normale Supérieure mezunu Jean Marx'ın dostu René Massigli istemişti. Eylül ayna kadar Türk ordusuyla irtibat kurma göreviyle Ankara'da kaldım. Ama Mayıs felaketinden sonra artık yapabilecek pek fazla bir iş kalmadı bana: Türkler anlamışlardı... Ankara'daki askeri misyonumuza bağlandım ve onlarla birlikte geri gönderildim: bir an önce aileme kavuşmak istiyordum. Eylül başında İskenderiye'den, bir geminin, Fransa'ya dönmek isteyen Fransız donanması denizcileriyle birlikte hareket ettiğini öğrendik. Gemi Beyrut'a uğrayacak, oradan da Toulon'a gidecekti. Ankara misyonu Toros E'kspres'i'yle, süratle Beyrut'a gitti, oraya vardığımızda ancak gemiye binecek kadar vaktimiz kalmıştı ve hem İngilizler hem de İtalyanların hoşgörülerıyla hiçbir olayla karşılaşmadan Toulon'a vardık. Hemen terhis edildim, işgal edilmiş bölgelere geri dönecek olan görevlilerin toplanmış olduğu Clermont-Ferrand'a gittim. Güneye sığındıktan sonra yeniden ve henüz Paris'e dönmüş olan aileme kavuştum tekrar. Çünkü Paris'e bir şey olmamıştı, ama pazar kurulduğu bir gün bombalanan Vernon'un üçte biri yerle bir olmuştu. 1940 yılı sonunda Ecole des Hautes Etudes'deki derslerime yeniden başladım. Ne var ki 1941'de, birkaç yıllık bir masonluk deneyimim yüzünden bazı güçlüklerle karşılaştım. Görevim askıya alındı.

D.E.: Niçin?

G.D.: Vichy yeni ve eski bütün masonları hem eğitim ve öğretim alanından hem de tüm kamu görevlerinden uzaklaştırmak için antimaşon bir birim oluşturmuştu. Bu görevi üstlenmiş olan da ne yazık ki aynı zamanda Bibliothèque Nationale yöneticiliğine getirilmiş olan bir Collège de France profesörüydü. Yoğun itirazlardan sonra ve birkaç küçük yalan ve uygun sahte tanıklıklar sayesinde ve o zaman bakan olan Jérôme Carcopino'nun de desteğiyle –benim Rome tezlerime karşı çıkmış olmasına rağmen– 1943 sonbaharında yeniden başladım derslerime. Bu arada CNRS (Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) ya da daha doğrusu o dönemde onun yerini tutan kurum “araştırmacı” olarak küçük bir aylık bağladı bana ve Ecole Normale Supérieure'den arkadaşım Peder Festiguère'in yardımlarıyla Oratoire tarikatının on, on beş yıl önce Pontoise'da kurmuş olduğu şahane kolejini, Saint-Martin de France'in birinci sınıfında Yunanca ve Latince dersleri verebildim. Orada sahte adla (sırrını yalnızca müdür, ders nazırı ve ben biliyordum) Fransızca dersleri veren ve *Tartuffe*'ü anlatan Ecole Normale Supérieure mezunu genç bir Yahudiyle tanıştım...

Bu benim için gecikmiş ama ilginç bir ortaöğretim deneyimi oldu. Minnettarlık duygularıyla “sınırlı hizmet” çerçevesinde birkaç yıl daha sürdürdüm bu işi zaten. Bazen tatillerde bile Saint-Martin'e kapanıyordum: Daha sonra *Loki*'nin son bölümünü de orada düzenledim. Bu karanlık dönemde *Horace et les Curiaces*'i⁽²⁵⁾ (Horatius ile Curiatuslar), *Servius et la fortune*'ü⁽²⁶⁾ yayımladım ve *Naissance de Rome*'u⁽²⁷⁾ bitirdim.

D.E.: Yılda bir kitap!

G.D.: Yapmam gereken derslerdi bunlar.

⁽²⁵⁾– *Horace et les Curiaces*, Gallimard. 1942.

⁽²⁶⁾– *Servius et la fortune, essai sur la fonction sociale de louange et de blâme et sur les éléments indo-européens du cens romain*. Gallimard, 1943.

⁽²⁷⁾– *Naissance de Rome*. agy.

D.E.: Ne zaman mason olmuştunuz?

G.D.: İsveç'ten döndükten kısa süre sonra.

D.E.: Uzun sürdü mü masonluk?

G.D.: Dört yıl. Gene masonum tabii ki: giriş vaftiz gibidir, geri dönülmez. Ama uykudayım, öyle derler bizde, kesin gibi gözüken bir uyku.

D.E.: Nasıl olmuştu girişiniz bir locaya?

G.D.: Büyük Loca'nın üstadlarından biri olan gençlik arkadaşlarımdan biri aracılığıyla. Onun mason olduğunu biliyordum ve ben de "İskoç" denen bu örgütün olası bir kelt kuşağı üstüne birtakım düşler kuruyordum (*Esquisses*⁽²⁸⁾ adlı yapıtımın son baskılarından birinde bu kuramla ilgili küçük bir bölüm vardır). Zaman zaman bundan söz ederdim ona, öyle ki sonunda şunları söyledi: "Bize gel, göreceksin, çok keyifli bir kulüptür bizimki." Gerçekten de parlak ve zengin bir "düşünce topluluğu"ydu orası. Masonluğun tarihçisi ihtiyar Albert Lantoine, ünlü trajedi yazarlarımızdan biri, daha sonraları çok ünlü olan bir romancı, sanatçılar, Paris'in çeşitli liselerinde çalışan öğretmenler, sanayiciler vardı... Aşağı yukarı hepsi öldü bunların şimdi. Bildiğim kadarıyla bu gruptan üç kişi varız hayatta kalmış. O ikisinden biri çok iyi dostlarımdan biridir hâlâ. Yakınlarda bir kitabına önsöz yazdım ve kitaplarından birini de bana ithaf etti. Ama görüştüğümüzde günümüz masonluğundan hiç söz etmeyiz. Hâlâ toplantılara katılıyor mu, atölyemiz duruyor mu, hiç bilmiyorum.

D.E.: Etkin olduğunuz dönemde, toplantılara düzenli biçimde katılıyor muydunuz?

G.D.: Evet, her ay.

D.E.: Nelerden söz ediyordunuz?

G.D.: Her şeyi öğrenmek istiyorsunuz!

D.E.: Evet.

(28) – *L'oubli de l'homme et l'honneur des dieux. Esquisses de mythologie.* Gallimard, 1985. S.210.

G.D.: Bir loca, bir okul, daha çok da bir akademidir ve burada akıl sağlığı için gerekli olan üç disiplin üzerinde durulur: hoşgörü, kardeşlik... ve ağır başlılık.

D.E.: Aaa! Peki o zaman burada duruyorum. Bu kısa sürgünden sonra, yeniden ders vermeye başladınız.

G.D.: 1943 yılı öğretim döneminin başlangıcında, Ekim'de. Ve başka hiç bir duraksama olmadan Nisan 1968'de –zamanı gelmişti– emekli oluncaya kadar Ecole des Hautes Etudes'de ders verdim. Ama bildiğiniz gibi 1949'da Collège de France'a seçildim. Dolayısıyla, adet olduğu üzere, bu tarihten sonra Collège de France'ta tek başıma, Ecole des Hautes Etudes'te karşılıklı konuşmalar yaparak çifte hizmet verdim. Collège de France'a seçilmeden önce, birkaç yıl da Doğu Dilleri Okulu'nda klasik Ermenice okuttum.

D.E.: Ve bu dönemde, yani savaştan sonraki yıllarda seyahat etmediniz mi?

G.D.: Hemen değil. Dışarda ancak şöyle böyle tanınıyordum. 1938'deki küçük bombam ancak 1945'ten sonra biraz yankı uyandırdı. Kitaplarım yavaş yavaş Kuzey kütüphanelerine, özellikle İsveç kütüphanelerine ulaştı. Uppsala'da Hindu-bilimci, benden on yaş küçük olan Stig Wikander benim çözümlerimde kendisine *Mahabharata*'nın yapısını ve anlamını çözümlene olanağı veren karşılaştırmalı veriler bulmuş. O zaman İsveçli, Danimarkalı, Norveçli bilim adamları çalışmalarımı heyecanla karşıladılar; coşkuyla savundular tezlerimi, oysa İngiltere'de, daha doğrusu İskoçya'da bir Latin dili ve edebiyatı uzmanı şiddetle karşı çıkıyordu bana. O dönemde, 1948'de tatilde İsveç'e gittim. İsveçliler bana çok kibar davrandılar –ve rahatlattılar beni.

Dönüşte sonbahar biterken, Collège de France'taki dostlarım adaylığım için zamanın geldiğine karar verdiler. Büyük tartışmalar oldu. Gerçekten çok zor, ama kariyerim için de belirleyici olan bir dönemdi bu.

D.E.: Ve seçildiniz sonuç olarak.

G.D.: Küçük bir çoğunluğun daha belirgin biçimde benden yana olduğunu biliyordum –bana karşı olanlar da biliyordu bunu. Özellikle de 1938'deki buluşumdan sonra fikir değiştiren ve Hint-Avrupalıların dilin ötesinde düşüncede de ortak yanları olduğuna inanmış olan Benveniste destekliyordu beni. Seçilmemi sağlayan Benveniste ve Yunan dili ve uygarlığı uzmanı Louis Robert'in saygınlığıydı. Açık seçik biçimde niteliklerimi anlatan Benveniste oldu ve savaşı başlattı. Bana karşı olan önemli şahsiyetler vardı: Collège de France'ın yöneticisi ortaçağ uzmanı Faral ve tabii Roma tarihi uzmanı Piganiol; ve neden bilmem özellikle çok azgın düşman Slavbilimci André Mazon. Ama Jules Bloche, Ernout, Lucien Febvre, Massignon, Pommier çok güçlü bir biçimde desteklediler beni.

D.E.: Benveniste'le bu dönemde mi dost olmuştunuz?

G.D.: Dost sözcüğü biraz fazla. Savaş sırasında Benveniste Alman istilasının hemen başında esir düşmüştü ve Ardenne'lerde bir yerde, bir çiftlikte mi, ormanda mı, şimdi hatırlamıyorum çalışmaya gönderilmişti. Ama tuhaf bir biçimde Almanlardan kısa süreli izinler alabiliyordu Paris'e gelmek için. Bu dönemlerde benimle ya da Renou'yla birlikte yemek yiyordu. Bu ziyaretlerinden birinde sanıyorum Renou onu Ardenne'lere dönmemeye ve serbest bölgeye geçmeye ikna etti. Lyon'a gitti ama "serbest bölge" uzun süre serbest bölge olarak kalamama tehlikesi içinde olduğundan, İsviçre'ye geçti oradan ve eski öğrencisi peder de Menasce Fribourg Katolik Üniversitesi'nde iş buldu ona. Savaş bitinceye kadar orada kaldı. Döndüğünde uygar bir insan olmuştu. Savaştan önce çok kapalı, hatta sır dolu bir insandı. Döndüğünde açılıp saçılmıştı. Ama yavaş yavaş tekrar bizim tanımış olduğumuz Benveniste oldu.

D.E.: Her halükârda sizi Collège de France'e takdim etmiş olduğuna göre ilişkileriniz değişmiş olmalıydı kesinlikle.

G.D.: Evet, bu süre içinde çok düşünmüştü. Ben de 1938'den sonra onu etkilemiş olan sonuçlar "üretmiştim". Hat-

ta 1945'te döndüğünde *Revue de l'histoire des religions*'da eski İtalya halklarında üç işlev üstüne bir makale yayımladı.

D.E.: Entelektüel yakınlaşmanız bu dönemde mi başladı?

G.D.: Aslında Renou'yla birlikte yayımlamış olduğu mitolojik bir sorunla ilgili bir kitap vesilesiyle daha önce başlamıştı. Bu kitap birbirinden tamamen farklı, bağımsız, her biri ayrı yazarlar tarafından yazılmış iki bölüme ayrılmıştı ve irdelenen tanrıların adlarının her iki dilde aynı olmasına rağmen iki konuyu Hint ve İran konusunu bağlantısız ve karşılaştırmaz olarak yan yana getiriyordu. Bu paralellikten iki dosyanın neredeyse hiçbir ortak yanları olmadığı sonucu çıkıyor gibiydi. Sonuç olarak hiç kuşkusuz bana hitap ediyordu: "İstediğiniz kadar karşılaştırmalı mitoloji, ama önce birbirlerinden ayrılmış mitoloji." İki konuyu, birliklerini oluşturan şeyi anlamak için aynı bakış açısına tutmak yeterliydi oysa. Ben de *Revue de l'histoire des religions*'da⁽²⁹⁾ kibar ve içten bir tartışma yazısı yayımladım ve kısa bir süre sonra Benveniste şunları yazdı bana: "Haklısınız, sizin üstünde durduğunuz noktayı görememiştik."

D.E.: Benveniste'in 1945'te yazdığı ve sizin de o sırada sözünü ettiğiniz makale savaş sonrası dönemde size genel bir destek sağlayan ilk yazı oldu değil mi?

G.D.: Evet. Jean Bayet gibi Latin dili uzmanları da destekledi beni, ama çoğu, benim en sert muhaliflerimden biri olan André Piganiol'ü izlediler. Daha sonra, hiç değilse Fransız Latin dili uzmanlarıyla polemikler hafifledi ve genç kuşaklar benim tezlerime daha duyarlı gibi gözüküyorlar. Şunu açıkça söylemem gerekir ki, en kötü niyetli eleştiriler bile çok işime yaramıştır. Çünkü aynı gereçleri sık sık yeniden ele alıyor gibi gözüksem de, hiçbir zaman bırakmış olduğum gibi değildir onlar: eleştiriler bu düzeltmelere en az benim kendi bakışım kadar yararlı olmuşlardır.

⁽²⁹⁾– "Vahagn". *Revue de l'histoire des religions*, CXVIII, 1938, s. 152-170.

D.E.: Collège de France'ta ilk dersinizi 1949 yılının Aralık ayında verdiniz...

G.D.: Evet, öyle.

D.E.: Kürsünüzün adı olan “Hint-Avrupa Uygarlığı” nı siz mi seçmiştiniz?

G.D.: Evet, ya da daha doğrusu Benveniste ve Louis Robert. Birlikte kararlaştırmıştık. “Karşı taraf”ın bana karşı iki oylama, kürsüyü oluşturan ve kürsü sahibini belirleyen oylama arasında bir aday çıkarmasını engelleyecek bir ad arıyorduk –çünkü bildiğiniz gibi Collège de France seçimleri iki aşamalıdır. Dolayısıyla “Hint-Avrupa” sözcüğünün yanında dilbilimcilerin ya da arkeologların adaylıklarını saf dışı bırakacak bir sözcük gerekiyordu. Benveniste “uygarlık” sözcüğünü buldu.

D.E.: Memnun muydunuz bu seçimden?

G.D.: Ad beni ilgilenmiyordu, ama yanlış gibi de gözüküyordu. Ayrıca bu ad kısa bir süre sonra Collège de France yöneticisiyle benim aramda eğlenceli bir olaya neden oldu.

Collège de France Yıllığı'nın başında her zaman kürsülerin kurulması ya da değişmesinin bir tarihçesi bulunur: ilk bölümde şunları okursunuz sözgelimi: falanca kürsüde 17...’den 17...’ye kadar X görev yapmıştır (ya da 19...’den 19...’e kadar), kürsü 18...’e kadar etkinliğini sürdürmüştür (ya da 19...’e kadar. Ve biraz aşağıda: 18...’de (ya da 19...’da) Y için falanca kürsü oluşturulmuştur. Oysa benim seçilişimden sonraki *Yıllıklar*’da Albert Grenier’nin 1948’e kadar “Ulusal Antikite-ler” profesörlüğü yapmış olduğu açıkça okunuyordu, ama bu kürsünün yerine kurulmuş olan “Hint-Avrupa Uygarlığı” kürsüsünün adına hiçbir yerde rastlanmıyordu; bereket versin söyle bir adı geçmiş olan bu “Ulusal Antikite-ler” kürsüsü daha sonra Paul-Marie Duval için yeniden etkin duruma getirilmişti. Ben de o zaman yönetime bir mektup yazdım ve kurumun tarihine güven duyarak çağrıda bulundum, hoş olmasa da bütün olayların söz konusu yıllıklarda yer alması gerektiğini bildirmenin en sağlıklı yol olacağını anlattım. Bana özet bir yanıt

verdi müdür: "Çok sıkıyorsunuz beni. Siz olmayan bir şeyi öğretiyorsanız nereye yerleştirebilirim sizi?" Ona ilanda yapılmış olduğu gibi beni çalışma alanı artık var olmayan bir gerçekliği yeniden oluşturmak olan Hint-Avrupa dilbiliminin hemen altına koymasını tavsiye ettim. Sonunda daha sonraki *Yıllıklar*'da Benveniste'in yanında buldum kendimi.

D.E.: 1949'dan sonra neler olup bitti kariyerinizle ilgili olarak?

G.D.: 1952'de bir ara hep istemiş olduğum Keçuva dilini öğrenmek amacıyla Peru Andlarına, Cuzco'ya gittim. Çocukken *Büyük Larousse*'taki İnkalarla ilgili maddeleri Tacitus'u taklit etme iddiasındaki bir üslupla Latinceye çevirmeye çalışarak eğlenirdim. Daha sonra trende unuttum bunları. Çok üzülmedim, ama gördüğünüz gibi uzun zamandan beri ilgileniyordum İnkalarla.

D.E.: Ne kadar kaldınız Peru'da?

G.D.: Altı ay. İnkaların eski başkenti Cuzco'da yaşadım.

D.E.: Bu altı ay içinde Keçuva dilini öğrenebildiniz mi?

G.D.: Oraya gitmeden önce çalışmıştım. Musée de L'Homme'un (İnsan Müzesi) kurucusu ve yöneticisi Dr. Rivet'den yardım istedim. Yarım yüzyıllık bir süre içinde zengin bir Keçuva kütüphanesi oluşturmuştu ve bu kütüphaneyi ölümünden sonra Peru devleti aldı.

D.E.: Ne yaptınız orada peki?

G.D.: İnceleme konusu bulmak zor değil orada: bir arkeolog ayağını yere basar basmaz kırık vazo parçaları çıkıverir ortaya. Yerliler benimle konuşmaya hazırdılar orada ayrıca öğretmenler ve tümü de iki dil konuşan melez din adamları vardı.

D.E.: Ve Keçuva dilini öğrenmeye başladığınızda bu dilin Türkçeyle benzerliği şaşırttı sizi...

G.D.: Evet, bu benim işlediğim zararsız suçlardan biridir: Türkçe ve Keçuva dili arasındaki yakınlık. Ama sorumluluğunu üstlendiğim bir suç. Türkologlar pek onaylamadılar beni,

çünkü benim varsayımım Altay dilleri denen dillerin, yani Türk, Moğol ve Mançu dillerinin bulunduğu varsayımının aldatıcı olduğu görüşüne dayanıyordu, çünkü Türkçe, kendine özgü özellikleriyle, ilk altı rakamının ad listesiyle yalnızca Türkçe yakınlık gösteriyor Keçuva diliyle.

D.E.: Peki, büyük bir ortak vokabülere sahip Türkçe ve Moğol dili arasındaki bu kopukluğu nasıl açıklıyorsunuz?

G.D.: Binlerce yıllık bir tarih göz önünde bulundurularak söz edilebilir bu konudan. Sibiryaya her zaman bir etnik yarış alanı olmuştur. Altay dilleri adı verilen dillerin vokabülerlerindeki ortaklık sayısız etkilerin karşılıklı aktarımlarının sonucu olabilir.

D.E.: Bugün de bu iki dilin (Türkçe ve Keçuva dili) yakınlığını kabul ediyorsunuz.

G.D.: Ben oynadım ve kâğıtlar masada. Tezlerin ve sonucun kabul edilir olup olmadığını söylemek dilbilimcilere düşer.

D.E.: Fransa'ya döndükten sonra Keçuva diliyle ilgili çok sayıda makale yazdınız. Uygarlığıyla ilgili olarak da.

G.D.: Beş ya da altı yazı sanırım. Daha yakınlarda *Journal de la Société des américanistes*'in bir sayısında benim 1952'de Cuzco'da kopya ettiğim⁽³⁰⁾ ve birçok yazımda da göndermeler yaptığım Keçuva dilinde bir oyun yayımlandı. Bu oyun yarım yüzyıl boyunca çok büyük yankı uyandırmıştı ve yazarını da tanıdım ben. Kendi el yazısıyla yazmış olduğu metinden kopya ettim bunu ve dili çok iyi bilen Keçuva dili uzmanlarıyla birlikte okudum metni ve Fransızca çevirisiyle birlikte verdim onlara.

D.E.: Metinleri kopya etmek, tekrar tekrar kopya etmek sizin en büyük etkinliklerinizden biri galiba değil mi?

G.D.: Yazıcıyım ben. Kopya etmeyi seviyorum. Daktilonun pek kullanılmadığı ve fotokopinin olmadığı bir dönemde dün-

⁽³⁰⁾– “Sumaq T'ika, susuz köyün prensesi”, *J.Soc.am*, LXXIII, 1974-75, s.15-153.

yaya geldim ben. Xerox'dan söz edildiğini ilk kez ABD'de 1968, 1969'da duydum. Daha önce istediğiniz şeyi kendiniz yazmak zorundaydınız. Efsaneler kopya ettim. Elde edemediğim kitaplardan bölümler kopya ettim. Çalışma koşullarından biriydi bu. Ve seviyordum ben bu işi.

D.E.: 1952 yılındaki bu gidişinizden sonra bir daha hiç gitmediniz mi Peru'ya?

G.D.: Hayır. Hiç gitmedim bir daha. Kalp durumum izin verseydi gitmek isterdim. Henüz gencecik biriyken, ünlü bir Keçuva oyununun temsillerinde İnka Yupanki rolünü oynadığı sırada tanınmış olduğum –ve daha sonra sakallı biri olarak Paris'e ziyaretime gelen Ugo Blanco, Ugo güvenliğimle ilgilenecekti.

D.E.: Peru'dan sonra peki?

G.D.: 1954'te daha önemli ve daha kalıcı bir dönem başladı. Size biraz önce savaştan sonra Ubih dilini canlı olarak yeniden bulduğumu söylemiştim. Bakın nasıl gelişti olaylar. Ama daha iyi anlamanız için biraz daha gerilere gitmem gerekiyor. 1933'de İsveç'ten döndüğümde, Birinci Dünya Savaşı'nın son bulmasından beri Paris'te yaşayan ve sayıları oldukça fazla olan Çerkeslerle ilişkiye girmiştim. Bunlardan bazıları Rusya'dan kopmuş bir Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni tanıtabilmek hayaliyle Versailles Anlaşması'ndan önce gelmişlerdi. Wrangel ordusunun Beyaz Ruslarının bozguna uğramasından sonra sürgüne gitmişlerdi bu Çerkesler. Aralarından özellikle çok kültürlü, Rusça, Fransızca, Almanca ve İngilizceyi çok iyi bilen ve adını hatırlamadığım bir bankada iyi bir işi olan Aytek Namitok'la tanışmıştım. Yıllar boyunca her hafta pazar günlerini Viroflay'de, onun evinde birlikte geçirdik ve Çerkesçe çalıştık. Benim bibliyografyama bakarsanız birlikte hazırlamış olduğumuz bir kitap göreceksiniz. Eski SSCB'de yayımlanmış bir derlemenin tam bir çevirisidir bu yapıt: *Les Fables de Tsey İbrahim*.

1942'de Almanlar Kafkasya'ya çok yaklaştıklarında benim

öğütlerime rağmen, kısa sürede hayata geçirmeyi düşündükleri gelecekteki “özerk” bir hükümete katıldı. “Halkıma borcum var” diyordu ve Paris’ten trene binerek Münih’e gitti. Münih’i geçemedi. Stalingrad Alman düşüne son vermişti. Bavyera’da çok sayıda Kafkasyalı ve Almanların aynı maceraya sürüklediği öteki yerli olmayan Müslümanlar, Tatarlar ve Sibiryalılarla birlikte yaşamaya çalıştı. Nazilerin yenilgisinden sonra Bavyera ve Avusturya’daki bu küçük dünya İngilizler ve Amerikalılar tarafından toparlandı. İngilizlerin ellerine düşenler derhal Sovyetler’e teslim edildi ve kötü bir akıbete uğradılar: benim Paris’te tanımış olduğum bir Çerkes Kafkasya’ya kadar eli bağlı olarak götürüldü ve 1918’den beri görmediği evinin önünde asıldı. Daha insancıl ya da daha kurnaz olan Amerikalılar tutsaklarını alıkoymak ve kim bilir belki de onlardan yararlanmak istediler: çünkü bu Çerkeslerin tümü “soylu” ve eğitilmiş insanlardı. Amerikalılar onlara Yakındoğu’daki Müslüman ülkelerde barınabilecekleri yerler aradılar ve dostum Aytek Namitok’u bu yerleşme işiyle ilgili görüşmeler yapmak üzere görevlendirdiler. Başarılı oldu ve kendisine Paris’e geçme olanağı sağlayan bir Amerikan izin belgesiyle beni görmeye geldi. Devamı çok renkli: 1930’a doğru evlenmiş olduğunu hatırladı. Biraz unutmış olduğu ve Türkiye’de, vatanında yaşayan karısı Ubıhtı düşünebiliyor musunuz? Manyas yakınlarında bir yerde yaşayan karısını görmeye gitti. Karısı köyüne götürdü onu. Aytek Namitok oradan bana yazdığı mektupta bölgedeki başka iki köyde de bazı yaşlıların Ubıhça konuştuğunu ve evini emrime tahsis ettiğini bildirdi.

1954’te durumu yerinde incelemek üzere oraya gitmeye karar verdim: doğruydu söyledikleri. Evine gittiğimde hafta içinde bir gündü ve hemen ilk cumartesi günü Manyas pazarına gittik birlikte ve ben orada on dört ayrı dilin konuşulduğunu işitme mutluluğunu yaşadım –çünkü çok sayıda on dokuzuncu yıl göçmeni bu bölgeye yerleşmişti. Bu diller arasında Ubıhça da vardı. İki hafta kaldım dostumun evinde ve Kafkasyalılar

arasında belli bir otoritesi olduğundan bana iyi kötü öğretmenler buldu. Daha sonra aşağı yukarı her yıl, Ubih dilini konuşan son insanlarla çalışmak üzere Türkiye'ye gittim.

D.E.: Tatillerde mi?

G.D.: Evet. Hatta bir keresinde, iki kez gittim, Paskalya'da ve yazın.

D.E.: Ne zamana kadar sürdürdünüz bu yıllık ziyaretlerinizi?

G.D.: 1972'ye kadar. Türkiye'ye en son 1972'de gittim: kardiyolog, bir uyarıdan sonra direğe bağladı beni.

D.E.: Nasıl çalışıyordunuz orada?

G.D.: Notlar alıyordum. Bana bilgi veren insanlardan biriyile oturuyorduk ve yazıyordum ben.

D.E.: Göstermiş olduğunuz o küçük okul defterlerine mi?

G.D.: Evet, çok sayıda efsane ve masal yayımladım, ama bunların beşte biri yayımlanmadı. Geri kalanları yayımlayacak zamanı bulamazsam, macerama sürüklediğim Georges Charachidzé kesinlikle çok iyi biçimde yapacaktır bu işi. Son çalışmalarım özellikle dilbilgisi üstüne incelemeler oldu.

D.E.: Ubih diliyle ilgili bu gerçek bilgilere yeniden kavuşunca, eski aşklarınıza dönüyordunuz, ama bunlar sizi bir kez daha Hint-Avrupa araştırmalarınızdan uzaklaştırıyordu öyle değil mi?

G.D.: Ne yaparsınız, ikinci çağrı gibi bir şey bu. Yirmi yıl önce Türkiye'deki Kafkasyalılarla ve özellikle de ellili yıllarda başka bir dünyanın insanları olduğuna inandığım (ve gerçekten de öyleydiler) başka bir bölgenin Ubihlarıyla nasıl ilişkiye girmiş olduğumu anlattım size. Bir tür nostaljiydi bu. Bu kez de Manyas çevresinde dillerini bilen Ubihların bulunduğunu öğrendiğimde dayanamadım.

D.E.: Ama gene de bu iki işi böyle birlikte götürmek tuhaf değil mi?

G.D.: Tersine çok işime yaradı bu alan. Hint-Avrupa biraz soyut, şematik bir insanlık. Düşlere dalmak, çok fazla tasarla-

mak tehlikesi içindeydim. Oysa Kafkasyalılarla, dilleri, efsaneleri, gelenekleriyle “insani gereçle” sıkı, canlı, sıcak bir ilişki içindeydim. Onlar sayesinde çıkarsama görevi yanında gözlemlleme amacı da güdüyordum. Biri ötekini dengeliyordu ve dolayısıyla ya da örnekseme yoluyla Hint-Avrupalılar daha fazla maddi, daha az esnek oluyorlardı.

D.E.: Ubıh dilinin bugünkü durumu nedir?

G.D.: Yalnızca tek bir kişi konuşuyor bu dili artık. Manyas bölgesinde 1954’te bu dili konuşan öteki ihtiyarların peş peşe öldüklerini gördüm. 1929 ve 1930’da savaştan önce gittiğim Adapazarı köylerine de gittim yeniden ve bu bölgenin Ubıh dilini konuşan son insanının da sanki kanser hastalığıyla kemirilerek kaybolduğunu gördüm. Ender rastlanan bir şey (bu konuda yalnızca iki olaya tanık olmuştum) bu kişi hem Ubıhça hem Çerkesçe hem de Abhazca konuşuyordu, yani Kuzeybatı Kafkas dil ailesini oluşturan üç dili konuşuyordu.

D.E.: Manyas bölgesinden son Ubıh dilini konuşan kişiyi Paris’e de getirttiniz sanıyorum.

G.D.: Dört kez. Paris’i ilk kez 1962’de gördü ve üç ya da dört yıl önce gene geldi.

D.E.: İlişkilerinizi sürdürüyor musunuz onunla?

G.D.: Yazışıyoruz –Türkçe. Noel’de bir kart aldım ondan.

D.E.: Dil onunla birlikte kaybolacak.

G.D.: Evet ve bunun bilincinde o. Çok zeki. Bir dili kurtarmanın önemini kavramış. Yaşamının yapıtı bu ve atalarının dilinin cenazesini teyp bantlarına geçirmek gurur veriyor ona. Kitaplara her zaman ikimizin adını birlikte koydurdum. Ona hiçbir zaman bilgi veren basit biri gibi bakmadım, her zaman bir çalışma arkadaşı gibi gördüm onu. İlk birkaçı hariç kitaplarımız ve makaleleriniz “Georges Dumézil ve Tefvik Efenç” adlarıyla çıkmıştır hep. Alfabetik sıraya göre.⁽³¹⁾

⁽³¹⁾– Özellikle: *Le verbe oubykh, études descriptives et comparatives. Mémoires de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, nouvelle série, t.I (1975).*

D.E.: Bir dilin gözünüzün önünde ölüp gidecek olması nasıl etkiliyor sizi?

G.D.: Ubih dili ayakta ölecek. Dağılmıyor. Tevfik bu dili bizim için konuşuyor, tanıklar var, yakın zamanlara kadar cuma günleri cami avlusunda bu dili konuştuğu ihtiyarlar vardı. Sözgelimi Latincenin Roman dillerini doğurarak dağılmış olduğu söylenebilir. Ama Ubih dili, hayır. Dağılmadı. Kaybolicak, hepsi bu. Latincenin Gaeta'da Cicero'yla birlikte ölmüş olduğunu düşünün.

D.E.: Neler hissediyorsunuz peki?

G.D.: Üzülmüyorum. Diller, lehçeler, her yıl bütün kıtalar da ölürlər. Ama ben bunlardan birini kurtardığım için memnunuzum.

D.E.: Ubih dilinin bir sözlüğünü hazırlama projeniz vardı.

G.D.: Georges Charachidzé'yle birlikte yapacaktım. Sonuç olarak o yapacak bu işi, tıpkı yayımlanmamış çalışmalarımı yayımlayacağı gibi.

D.E.: 1954'ten 1972'ye kadar düzenli olarak Türkiye'ye gittiniz. Ama sanıyorum başka yolculuklar da yaptınız.

G.D.: Hiçbir şey kaçmıyor sizden. Birçok kez İsveç'e gittim. Ve Galler'e: Collège de France'ta tatiller çok uzun.

D.E.: Doğru, Galler döneminiz de var sizin.

G.D.: İki yıl üst üste Galler'e gittim çalışmak için.

D.E.: Gal dilini de öğrenmişsinizdir tabii ki.

G.D.: Evet, okuyacak kadar, başkaca bir hırsım yoktu.

D.E.: Toplam olarak kaç dil öğrendiniz?

G.D.: Bilmiyorum. Otuz kadar.

D.E.: Bunlardan bazılarını mükemmel biçimde konuşuyorsunuz her halde.

G.D.: Hiçbirini. Bir yabancı dili hiçbir zaman doğru düzgün konuşamadım. Bu konuda sözgelimi Meillet gibiyim ve onun arkasına sığınıyorum.

D.E.: İngilizceyi de mi konuşamıyorsunuz?

G.D.: Hayır. İngilizce bir konferansı önce yazmak sonra da

okumak zorunda kalıyorum. Ve matematikçi olan torunumun tezini doğrudan doğruya İngilizce yayımladığını görünce çok etkilendim bu durumdan, hatta biraz da kıskandım onu.

D.E.: Türkçe konuşuyorsunuz her halükârda.

G.D.: Gerçekten de Türkçe en az kötü konuştuğum dil. Bir zamanlar en az kötü konuştuğum demem gerekirdi, çünkü geçenlerde çok temel bir sözcük arıyordum ve aklıma gelmedi bir türlü. Biliyorsunuz, diller hem öğrenilir hem de unutulur. Birkaç on yıl önce kitaplardan Macarca öğrenmiştim. Altı ayda roman ve ulusal şairleri Sandor Petöfi'yi okuyacak kadar Macarca öğrenmiştim. Şimdi hiçbir şey kalmadı bu Macarcadan.

D.E.: Ve bu süre içinde kitap ve makale yayımlamaya devam ettiniz. Büyük miktarda.

G.D.: Diyebiliriz ki çifte etkinliği olabildiğince tekdüze bir biçimde sürdürdüm. 1960'tan 1967'ye kadar *Documents anatoliens sur les langues et les traditions du Caucase* (Kafkasya Dilleri ve Gelenekleri Üstüne Anadolu Belgeleri) adlı beş kitap çıktı. Aynı zamanda Hint-Avrupa mitolojisi üstüne kitaplar yayımladım. Birlikte ortaya çıkmaları eksikliklerini hoş görmeme olanak veriyor: bir koltuğa iki karpuz meselesi...

D.E.: Daha önce söylediğiniz gibi Collège de France'daki derslerinizi 1968 yılı başında kestiniz.

G.D.: Son dersimi Nisan 1968'de verdim.

D.E.: Mayıs 68'i Paris'te mi geçirdiniz peki?

G.D.: Evet, Ecole Des Hautes Etudes'teki derslerimi de bitirdim. Oradaki derslerimin Haziranda bitmesi gerekiyordu. Ama Okul, en azından filoloji ve din bölümleri Sorbonne'da barınıyor (sıkış tepiş) ve bu saygın yerin başına gelenleri biliyorsunuz siz.

D.E.: Evet, ben de bu dönemi nasıl geçirdiğinizi soracaktım size.

G.D.: Emeklilik belgelerimi hazırlarken okula gittim bir kez. Sekreterlikte "işgalciler"e rastladım, kibardılar da üstelik.

D.E.: Otoriter bir "patron" olarak tartışmadılar mı sizinle?

G.D.: Patron değildim. Hiçbir zaman herhangi bir şeyin patronu olmadım.

D.E.: "Yüce sözler" patronu da mı olmadınız?

G.D.: Olmadım.

D.E.: Öğrencilerle ilişkiniz olmadı mı?

G.D.: Collège de France'ın öğrencisi yoktur, yalnızca anonim dinleyici topluluğu vardır burada, zaten ben de ayrılıyordum bu sırada okuldan. Genç bir kadın –hiçbir zaman görmediğim– her zaman gelen dinleyicilerimin adlarını öğrenmek istedi benden. Kuşkusuz moda olduğundan toplantı düzenlemek istiyordu. Şöyle bir yanıt verebildim ona: "Yanlış kapı çaldınız, öğrencim yok artık." Collège de France'ta bazı küçük sorunlar çıktı tabii ki, ama bereket versin aynı zamanda kararlı, sakin ve bilge bir yöneticimiz vardı.

D.E.: Kimdi bu yönetici?

G.D.: Etienne Wolf, büyük bir biyolojici, şimdi Akademi'de meslektaşım.

D.E.: Hiç gürültü patırtı çıkmadan mı olup bitti her şey?

G.D.: Pek sayılmaz. Bazı terslikler oldu. Bir keresinde sekreterlikte Braudel'le "gülünç kılıkla" dolaşmaya meraklı daha genç bir arkadaşı ayırmak zorunda kaldık. Yaka paça birbirlerine giriyorlardı, Braudel'i tutmak zorunda kaldık. Çok canı sıkılmıştı Braudel'in, çünkü gerçekten yaratıcısı olduğu ve herkesin her şeyi ona borçlu olduğu Ecole Des Hautes Etudes'ün altıncı seksiyonunda da işler hiç iyi gitmiyordu. Mayıs 1968'de nankörlükler, küstahlıklar, diklenmelerle karşılaştı burada. Bunları hazmedebilmek için epey zaman harcadı ve Tanrıya şükürler olsun ki herkesin çıkarı için yeniden "patron"u oldu oranın.

D.E.: Collège de France'te ders vermeyi bıraktıktan sonra, gerçekten emekli olmadınız.

G.D.: Altı aylığına Princeton'a gittim, sonra da tatilde Türkiye'ye. Daha sonra Eliade'nin davetiyle Chicago'ya. Üçüncü yıl gene bir öğretim dönemi için Los Angeles'a. Ve 1972'de

son kez Türkiye'ye.

D.E.: Mircea Eliade'yle ilişkileriniz çok eski dönemlere mi dayanıyordu?

G.D.: 1940 öncesinde yazışmıştık. O dönemde Bükreş Yazarlar Birliği başkanıydı. Romanlar yazmıştı ve Romanya dışında ün yapmıştı. Savaştan önce ancak üç fasikül çıkarabildiği mitik Zalmoksis'e ithafen güzel bir dinler tarihi dergisi çıkardı. Savaştan sonra yeni rejimin Rumenleri tarafından her şeyi elinden alınmış ve iftiralara uğramış bir halde Paris'e geldi. Puech ve ben, Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde ona bir iş bulabilmek için çok çaba harcadık. Lucien Febvre her zaman olduğu gibi bu meselede de çok insancıl ve etkin davrandı. Eliade onun sayesinde küçük bir para yardımı aldı. Ama kısa süre içinde Amerikalılar davet ettiler ve himayelerine aldılar onu.

D.E.: Amerika'ya üç yıl üst üste ders vermeye gittiğinizde, oraya ilk gidişiniz miydi bu?

G.D.: Evet ve onları tanımadan da öleceğimi düşünüyordum: ilgimi çekmiyorlardı. 1952'de Peru'ya gitmek için Dakar'dan geçmiştim ve dönüşte de Dakar üzerinden gelmiştim. Lima'ya uçakla gidebilmek için yalnızca iki yol vardı: Senegal ve Brezilya'dan ya da ABD'den. Gidişte ya da dönüşte New York'u görebilirdim, yapmadım bunu. Karıma randevu verdiğim Fas'ta bir hafta kalmayı tercih ettim.

D.E.: ABD gerçekten de çekmiyordu sizi. Ama onları keşfettiğinizde de mi çekmedi?

G.D.: Evet, evet, müthiş çekti. Hem sonra biliyor musunuz Amerika üniversitelerinde çok itibar görüyorsunuz! Kütüphanelerden yararlanmayı orada keşfettim ben. Uppsala kütüphanesi sayesinde iyi bir kütüphanenin nasıl olması gerektiğini bildiğimi sanıyordum –çünkü Paris'te, Ecole Normale Supérieure dışında farkında olmuyorsunuz bunun, okuyucular daha çok rahatsızlık veren insanlar. Princeton, Chicago, Los Angeles, Uppsala'daki Carolina on misliydi.

D.E.: ABD'den sonra peki?

G.D.: Mexico Üniversitesi'yle bir kontrat yapmışım. Bir sonraki yıl için de Montréal Üniversitesi'yle kontrat yapmışım. Ama kalbimle ilgili ilk sorunlar baş gösterdi. Doktorum her iki kenti de yasakladı bana, birini yükseklik, öbürünü sıcaklık nedeniyle. Bu yüzden gitmedim, hâlâ Paris'teyim.

D.E.: Ne yaptınız peki?

G.D.: Daha önce yaptıklarımı. Emeklilik neredeyse hiçbir şeyi değiştirmede hayatımda. Ne Collège de France'tan ilk emekliliğim, ne ABD'den sonraki ikinci emekliliğim.

D.E.: Ama bu sırada çalışmalarınızla ilgili olarak ikinci bir dönem başlattınız: bilanço dönemi. Daha önce ortaya çıkarıp yayımladıklarınızın bilançosunu yaptınız.

G.D.: 1964'te *Religion romaine archaïque*'le erken başlamıştım işe. 1967'de de *Mythe et Épopée, I*. Üstelik bunlar yalnızca bilançolar değildi: Her ikisinde de benim önemli gibi görme zayıflığı gösterdiğim gelişmeler vardı. 1967 benim için çok önemli bir yıl oldu. Pierre Nora beni "Bibliothèque des sciences humaines"ine alarak o zamana kadar gizli kalmış olan çalışmalarımı –*La religion romaine archaïque* dahil– kültürlü geniş bir kitlenin gözlerinin önüne serdi. Okuyucu bulabildiysen eğer bunu Gallimard'a ve bu diziye borçluyum.

D.E.: Ama siz çok daha önce, 1941-1949 arasında Gallimard'da kitap yayımlamıştınız, bunlar arasında özellikle *Jupiter, Mars, Quirinus* dizinizin üç cildi ve *Horace et les Curiaces* adlı yapıtlarınız önemliydi.

G.D.: Doğru. O dönemde beni Gallimard'a çeken, "La Montagne Saint-Genève" adını verdiği ve tutmayan dizisine yönelten Brice Parain olmuştur.

D.E.: İyi tanır mıydınız Brice Parrain'i?

G.D.: Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ecole Normale Supérieure'de arkadaş olmuştuk, çünkü tüm önceki dönemler birbirine karışmıştı. Seviyordum onu. Benden çok farklıydı. O dönemde komünistti ve SSCB'ye yaptığı bir ziyaretten sonra

“Fransa’ya dönüş”ü gerçekleştirdi.

D.E.: Uzun sürdü mü dostluğunuz?

G.D.: Sonuna kadar ve hiç sorun çıkmadan. Çok bağılydık birbirimize. Karım ve çocuklarımla sık sık Sceaux’ya gidiyorduk. Hatırlarım, işgalin başında, 1940 yılı sonlarına doğru Fransızların, ellerinde bulundurdıkları tüm silahları karakollara teslim etmeleri istendi. Evde babamın kılıcı ve ona ait bazı savaş malzemeleri vardı. Ben hem bunları teslim etmek, hem de herhangi bir arama durumunda ailemi tehlikeye sokmak istemiyordum. Brice “Hepsini bana getir!” dedi. Tümünü, evinin yakınlarındaki bir ormanda gömdük. Savaştan sonra da çıkardık onları...

*

D.E.: Şimdi biraz da Académie Française’e girişinizden konuşmak isterdim...

G.D.: İzin verirseniz önce Académie des Inscriptions et Belles-Lettres’e girişten. Mesele ortaya çıktığında Chicago’da bulunuyordum ben. Aday olma numarası yapmaya pek sıcak bakmıyordum. Bunu söylemek biraz kendini beğenmişlik oluyor, ama bu işin daha önce görüşülmüş olması gerektiğini ve artık pek bir anlamı olmadığını düşünüyordum. Hintbilimci Filliosat yazdı bu konuyla ilgili yazıyı. Verdiğim cevapta bir kez aday olacağımı ve olumsuz bir yanıt almak istemediğimi söyledim. Sonuçta Meillet ve Benveniste’in manevi mirasçısı Michel Lejeune ve gene Meillet ve Benveniste’in öğrencisi, ama uzun bir süre beni ciddiye almış olan Yunan dili ve uygarlığı uzmanı Chantraine adaylığımı teklif ettiler ve sorun çıkmadan seçildim. Bununla birlikte Académie des Inscriptions’a minnet ve şükranlarımı belirtmekten de kaçınmıyorum. O dönemdeki sürekli sekreterlik görevini sürdüren ve aynı zamanda da dostum olan André Dupont-Sommer seçilebilmem için en büyük rakibim Piganiol’ün ölümünün üzerinden uygun bir sürenin geçmesi gerektiğini söylemişti boşuna’ bana, bu mantı-

ğı doğru düzgün anlayamamıştım hiçbir zaman.

D.E.: Daha sonra Académie Française' girdiniz.

G.D.: Söz konusu girişimin başlıca mimarı olan Jean Mistler'in kafasında bu fikrin nasıl doğmuş olduğunu anlayamadım hiçbir zaman.

D.E.: Ama istiyordunuz bunu değil mi?

G.D.: Düşünmüyordum –ve yaşamımı bir reddedilme üstüne tehlikeye atmak istemiyordum. Ama her şey çok kolay, dostça ve şık bir biçimde olup bitti ve ben orada her perşembe edebiyat, felsefe, bilim alanında ünlenmiş ve başka türlü tanıma olanağı bulamayacağım insanlarla görüşmekten çok mutlu oldum. Ama açık konuşmak gerekirse, benim için en önemli olan ve hâlâ kendimi en derin bağlılık içinde gördüğüm kurum Collège de France olmuştur: 1948 yılı sonunda Bataille'in açtığı ve kazandığı savaş benim çalışma koşullarımı, hayatımı değiştirmiştir.

D.E.: Académie Française'e giriş konuşmanızı Claude Lévi-Strauss yaptı. Sizin için önemli bir an olmuştur bu.⁽³²⁾

G.D.: Bu konuşmayı yapmasını ben rica etmişim ondan. Yeni seçilmiş olan aday yeni meslektaşlarından biri tarafından, özellikle karşılanmayı istemediği takdirde öncülünün ölümü sırasında müdür olan kişi tarafından selamlanır Akademi'de. Jacques Chastenet öldüğünde yönetici kimdi hatırlamıyorum. Ama seçildiğim akşam Lévi-Strauss'a bu angaryayı kabul edip etmeyeceğini sordum. Çok nazik bir şekilde kabul etti. Çoğu zaman yöntemlerimiz yapay biçimde karşılaştırılmıştı ve ben Akademi'ye giriş töreninin bizim derin ve köklü anlaşılmamızın bir kanıtı olmasını istedim.

D.E.: Parlak bir konuşma yaptı.

G.D.: Çok, çok yüce gönüllü davrandı.

D.E.: Çalışmalarınızın bütününe kapsayan parlak bir sunuş

⁽³²⁾– *Discours de réception de M. Georges Dumézil et réponse de M. Claude Lévi-Strauss*, Gallimard, 1979.

oldu konuşması.

G.D.: Çok yüce gönüllü diyorum size. Çalışma tabloma bakıldığında bazı gölgeler koymak gerekir –gönüllü olarak ben koyabilirdim bu gölgeleri– ve giriş konuşmalarını yapanlar çoğu zaman hoş, sevimli iğnelemeler, üstü kapalı eleştiriler yapmaktan geri durmazlar. Lévi-Strauss benim gölgelerimi gölgede bıraktı.

D.E.: Peki Akademi'ye seçildikten sonra?

G.D.: Yaşantımda kamuoyu önünde geçen olaylar olmadı artık.

D.E.: Çok sayıda kitabın yayımlanması dışında.

G.D.: Rutin hale geldi bu iş. Tavuk yumurtlar. Bir süreden beri yumurtlama yavaşlamış olsa da. Aile yaşamıyla ilgili zorluklar, kendi sağlık sorunlarım, çok daha yavaş çalışmama neden oldu. Sosyal güvenlikle ilgili bir dosyayı düzenlemem saatlerimi alıyor, bu mitolojik *Esquisse*'den (Taslak) bir parçayı eksiltiyor.

D.E.: Üç *Esquisses* cildi, üç kere yirmi beş çözümleme parçası⁽³³⁾ olan son üç kitabınıza kesin olarak hangi statüyü veriyorsunuz?

G.D.: Benim açıklamayacağım, ama açıklanmaya değer bir şey bu. Bu *Esquisses*'in (Taslaklar) ilkesi bir problemi formüle etmek ve çözümün başlıca ilkesi olduğunu sandığım şeyi *hic et nunc* (burada ve hemen) belirtmektir.

D.E.: Dördüncü cilt hazırlanıyor mu?

G.D.: Kazaya uğramış durumda daha çok.

D.E.: Kazaya uğramış durumdaysa, hazırlanıyor demektir.

G.D.: Evet, iyimser olmak isterseniz. Son cilt olacak bu. Daha sonra, çalışabilirsem eğer yeniden Kafkasya konusuna döneceğim.

D.E.: Hint-Avrupa çalışmalarını bırakacak mısınız?

⁽³³⁾– *Apollon sonore, La courtisane et les seigneurs colorés, L'oubli de l'homme et l'honneur des dieux*, Gallimard, 1982, 1983, 1985!

G.D.: Evet.

D.E.: Bu konuyla ilgili bütün malzemeyi tükettiğinizi sandığınız için mi?

G.D.: İlgisi yok. Ama bilgi alma zorlukları nedeniyle. Kütüphanelere gitmeden bir çalışmayı amacına ulaştırmak zordur, hiç değilse önemli dergilerin son yıllarda çıkan sayılarını birkaç saatliğine karıştırmak için de olsa yapmak zorundasınız bunu. Oysa ben artık uzun süre dışarda kalamıyorum. Genç meslektaşlarım beni büyüleyen bir fedakârlıkla kütüphanelerden benim için kitaplar alıyor, yazıların fotokopilerini çıkarıyorlar... Ama aynı şey değil tabii ki.

D.E.: Ama Kafkasya konusu...

G.D.: Kafkasya burada, en azından Ubih dili, defterlerimde. Gösterdim bunları size.

*

D.E.: Mesleki yaşamınızda çok önemli olduğunu sandığınız, size dönüm noktası gibi gelen bir tarih verme durumunda olsaydınız, hangi tarihi seçerdiniz?

G.D.: 1938 derdim –ama mesleki yaşamımda değil: Araştırmalarımda. Kendi gözümde kendimi kanıtlamam bu dönemde olmuştur. Çalışmalarım anlam kazandı. Bir dağa on kez, on beş kez tırmanan ama bir türlü zirveye ulaşamayan ve birdenbire başarıyı bulan biri gibiydim: mutludur bu insan.

D.E.: Peki bir kitap yayınladığınız zaman, mutlu olur musunuz?

G.D.: Daha çok bir sonraki kitabı düşünürüm.

D.E.: *Mythe et épopée* gibi bir kitap çıktığında bile mi?

G.D.: Beni mutlu eden bir kitabın yayımlanması değildir pek, bir kitabı hazırlama olgusudur.

D.E.: Ama kitabı elinize aldığınızda?

G.D.: Açarım ve baskı hataları çarpar gözüme.

D.E.: Her zaman mı?

G.D.: Evet, her zaman ve her zaman cildi açarken açtığım

sayfalara rastlar bu.

D.E.: Umut kırıcı!

G.D.: Çok kötü bir düzeltmenim, hepsi bu. Olağanüstü nazik meslektaşlarımdan biri bir gün “provaları bana verin, bir kez de ben okuyacağım” dedi bana. Düzeltti bunları ve kitap çıktığında gene hatalar gördüm, ama her zamanki kadar değildi.

D.E.: Biraz önce, hiçbir zaman hiçbir şeyin patronu olmadığınızı söylediniz. Hiçbir zaman tez yönetmek istemediniz. İsteyerek mi dışında kalıyorsunuz bu işlerin?

G.D.: Kesinlikle hayır. İçgüdüsel bir kaygıyla. Yargılamayı sevmiyorum. Hayatımı polemikle geçirdim, ama saldırdıkları için yaptım bunu. Bana düşmanlık yapmayan birine kendiliğimden saldırıya geçtiğim olay bir elin parmaklarının sayısını geçmez. Kişisel deneyimim de tez yönetmemeye götürüyordu beni. Meillet benim kendi tezimi hazırlamamı engelleyecekti ve bir bakıma da haklı olabilirdi. Ama tez yapmasaydım, İstanbul’daki işi bulamazdım, çünkü Türkler “doktor” istiyorlardı. Tezim bana zarar verip, bilim alanında yolumu şaşırtırken, bir yandan da zamanında işime yaramıştır yani. Sonuç: Gençlerin kendi dehalarına, kendi maceralarına, engel koymadan güvenmek gerekir. Ayrıca fakültede hoca olmadığım için tez yönetemez, yalnızca raportörlük yapabiliyordum. Ama dinleyicilerin bir diploma sınavından geçebildikleri Ecole des Hautes Etudes’te de hiçbir tez çalışmasının resmi sorumluluğunu almak istemedim. Roger Caillois sözgelimi güney tanrıları üstüne ilginç bir tez hazırladı. Onunla sürekli konuşuyorduk bu konuyu ve olanaklarım ölçüsünde yardımcı oluyordum kendisine, ama seksiyonun atadığı denetçilere benim yönetimimde takdim etmedi çalışmasını. Ona, konferanslarını da izlediği Jean Marx’ın “yönetim”ine girmesini salık verdim: Marx kültürel ilişkiler konusunda çok etkiliydi ve ona yararlı olabilirdi –ve oldu da– mesleğinin ilk dönemlerinde.

D.E.: Sizin kendinizi soyutlama isteğinizden söz ediyor-

dum çünkü, öte yandan çırak da istemediğinizi söylüyorsunuz.

G.D.: Soyutlanma isteği de değil bu. Bu da bir titizlik. Hiç kuşkusuz hatalar yapıyorum ve kimseyi de peşimden sürüklemek istemiyorum.

D.E.: Ama keşif ve buluşlarınızda birini sizi izlemesi için yönlendirebilirdiniz.

G.D.: Kişisel bir macera yaşamış olduğumu sanıyorum. Benim keşif alanım, yönüm, tercihim konusunda bulunabilecek her şeyin bulunmuş olduğunu söylemiyorum, ama kalın çizgiler bulunmuş gibi sanki ve bilinmeyen alanlar kalmışsa eğer, bunlar benim ne olduğunu söyleyemeyeceğim bir ışıkla aydınlatılarak keşfedilecektir. Dolayısıyla gençlere kendi yollarını izlemelerini, başka şeyler yapmalarını, bu yeni ışıkları aramalarını öğütlüyorum.

D.E.: Hint-Avrupa çalışmalarına gene de bir ara verdiğiniz izlenimi var sizde, öyle mi?

G.D.: Ara vermedim. Yalnızca sözgeliimi Yunanistan'ın çeşitli eyaletlerinden başlayarak Rönesans'tan bu yana olup bitenleri Hint-Avrupa düzeyine yaydım: Hint, İtalyan, Cermen vb mit ve ritüellerini karşılaştırdım, tıpkı filologların Attike, Peloponnessos, Tesalya mitlerini karşılaştırdıkları gibi.

D.E.: Öğrenci ya da okula sahip olmama isteklerinize karşın, sizin etkinliklerinizle doğrudan bağlantılı olarak çalışan bir grup araştırmacı var.

G.D: Ben hiç kimsenin cesaretini kırmak istemiyorum. Yalnızca temkinli olmalarını, bağımsız olmalarını istiyorum. Joël H. Grisward Narbonne'luların destanıyla Yayati ve çocukları Hint efsanesi arasındaki yakınlığı tek başına bulmuştur.⁽³⁴⁾ Daniel Dubuisson da *Ramayana*'nın destana dönüşmüş bir mitoloji parçası olduğunu tek başına keşfetmiştir⁽³⁵⁾, tıpkı Wikan-

⁽³⁴⁾– Joël H. Grisward, *Archéologie de l'épopée médiévale*. Payot, 1981.

⁽³⁵⁾– Daniel Dubuisson, *La légende royale dans l'Inde ancienne. Rama et le Ramayana*. Economica.

der'in *Mahabharata* konusunda yaptığı gibi—ama başka bir parçaydı bu. Ben Dubuisson'a karşı önce şeytanın avukatlığını yaptım. İyi mücadele etti: Şeytan ve ben, mağlup ilan ettik kendimizi.

D.E.: Ama, *Esquisses* derlemelerinizi yayımladığınızda önerilen her çözümün geliştirileceğini, sınanacağını, muhtemelen de dönüştürüleceğini yazıyorsunuz. Bu bir sunu çağrısı değil midir?

G.D.: Daha alçakgönüllüce, bir ölü listesi, yapmayacak olduğum her şeyin bir katalogu. Yakın ya da uzak bir gelecekte birisini eğlendirecekse bunlar, geliştirecek, sınayacak, dönüştürecektir. Benim ortaya koyduğum problemleri yeniden ele alacak olanların olayları benim gördüğüm gibi görmeyecekleri olasıdır *önsel olarak*. Hatta her *Esquisse*'de çözümün temel unsurunu verdiğimi söylediğimde haksızlık ediyorum belki de. Belki biri çıkıp şunu söyleyecektir: Temel değildir bu, benim elimde başka bir temel var.

D.E.: Mistler size Akademi kılıcını teslim ettiğinde, küçük bir söylev verdiniz ve bu söylevde çalışmalarınızın geçiciliği üstünde durdunuz...

G.D.: Ben çalışmalarımın sürdürülmekten çok dönüştürüleceğini düşünüyorum. Umut ediyorum ki yok edilmeyecek, hiç değilse bütünüyle yok edilmeyecek, ama yeni, beklenmedik, daha geniş bir perspektif içine yerleştirilecektir.

D.E.: Bu geçicilik duygusu, araştırma için harcanması gereken enerjinin önünde bir engel değil midir?

G.D.: Kesinlikle değildir. Bir ormandayım ve yol açıyorum kendime, bu yolun beni, beni izleyenleri ve kovalayanları nereye götüreceğini bilmiyorum.

İnanın bana; vardığım sonuçların eksik ve göreceli olduğuna kuvvetle inanıyorum. Tevazu gösteriyormuşum gibi bir havam var, ama doğru bu, böyle bir düşünce çok derinlere kök salmıştır bende. Üstatlarımızın elde ettiği sonuçlar da görece ve geçiciydi: Ama onlar olmasa ne durumda olurduk biz? Me-

illet olmadan Benveniste, Bréal olmadan Meillet, Bopp olmadan Bréal düşünülebilir mi? Belki daha da gerilere gitmek gerekir: Peder Coerdoux, S. J.'nin sezgisi olmadan Bopp senteze varabilir miydi?

İkinci Bölüm

**Hint-Avrupalıların İzinde:
Mitler ve Destanlar**

1

Bütünlük Kaygısı

D.E.: Şimdi Hint-Avrupalılar'dan söz etsek...

G.D.: Hint-Avrupalılardan söz etmek? Eğer onları tanımlamamı, tarihlerini anlatmamı istiyorsanız, size hiçbir şey bilmediğimi söylemeliyim. Kimse bir şey bilmiyor. Hatta benim 1949'da, Collège de France'taki açılış dersimde yaptığım ilk uyarı bu olmuştur: "Hint-Avrupa uygarlığı" yeni kürsünün adı hakkında bilgi veriyordu, ama yalnızca kesin ve nüfuz edilmez varlıklarında izler bırakmış olan şeyler söz konusuydu, söz konusu olabilirdi ancak ve o da şudur: Hint-Avrupa dilinden türemiş dilleri konuşan tarihsel halklarda tutunmuş, farklı evrimler altında tanınan oldukça katı bir ideoloji. Tanınabilir, saptanabilir maddi izlere gelince, bunları düşünmemek gerekiyordu. Latince *ensis* "kılıç" ve Sanskritçe *asi* "tören bıçağı" arasındaki denklik sayesinde Romalıların ve Hintlilerin ortak atalarının kesici aletlerin bir ya da birkaç çeşidini **nsi* (ünlüleşmiş bir *n* ile) adlandırdıklarından emin oluyoruz. Bazı Doğu Avrupa mü-

zelerinde aslında Hint-Avrupalılara ait olan kılıç ya da bıçakların muhafaza edildiğini ve Hint-Avrupalıların bunları **nsi* diye adlandırdıkları düşünülebilir. Ama bunu doğrulamak için hiçbir araç yoktur elimizde: Hint-Avrupalılar yapıtlarına ad koymazlardı.

D.E.: Hint-Avrupalılarla ilgili hiçbir şey bilinmiyor, ama en azından başlangıçta bir halk yaşamıştır ve bu halk çok sayıda göç olayına yol açmıştır...

G.D.: Tabii. Herkesin kullandığı dilde lehçe düzeyinde farklılıklar ortaya çıkacak kadar geniş bir alanda az ya da çok üniter bir halk. Bilinmeyen bir nedenle, savaş atı ve iki tekerlekli arabanın sağladığı üstünlük sayesinde peş peşe gelen dalgalarla rezervlerin yok olmasına kadar bütün yönlerde dağılmışlardır. Genel olarak dillerini, boyun eğdirdikleri halklara kabul ettirerek epey uzak bölgelere kadar gitmişlerdir. Büyük istilalar hiç kuşkusuz İÖ üçüncü bin yıldan itibaren başlamıştır. İkinci bin yılda yeni komşularının dillerini, yazılarını alarak Anadolu'da –Hititler,– sonra da Yunanistan'da –Mykenai'li-ler– ortaya çıktılar. Geleceğin Hintlileri aynı zamanda Indus'tadırlar –ama İskandinavlılar İzlanda'yı ancak İS ikinci yüzyılda işgal ederler ve Latinler ve Anglosaksonlar dillerini Amerikalılara ancak on altıncı yüzyıldan sonra kabul ettirebilmişlerdir.

D.E.: Sonuç olarak, bugün New York'da İngilizce ve Tahiti'de Fransızca konuşulmasının nedeni İÖ üçüncü bin yıldaki Hint-Avrupa arabaları mıdır?

G.D.: Evet. Yakındoğu'da savaş arabalarının ortaya çıkışı, o döneme kadar atı kullanmakla birlikte savaş amacıyla yalnızca yük arabalarına koşan Babillileri etkilemiştir. Hiyeroglifler ve çivi yazıları, Veda ilahilerinin yücelttiği korkunç genç savaşçılar olan *marya*'ların bu ad altında dehşet salmış olmalarını kanıtlıyor.

D.E.: Bu ilk halkın, büyük göçlerden önceki esas çıkış bölgesi coğrafi olarak belirlenebilir mi?

G.D.: Çok uzun süre Pamir yaylasından inmiş oldukları d -
 ş n ld , on dokuzuncu yüzyılda egemen olan düşünceydi bu.
 Pek doğru değil: Pamir'den bütün çevreye yayılmışlardır muh-
 temelen ve Avrupa ile Asya'nın güneybatısına doğru kitleler
 halinde gitmişler ve küçük bir bölümü de Çin'e kadar gitmiş-
 tir. Batıda Atlantik Okyanusu, Akdeniz, Kuzey ve Güney de-
 nizleri, Seylan'a kadar gitmişlerdir. Günümüzde "hareket yer-
 leri"nin merkezini yeniden saptama konusunda herkes hemfi-
 kir: kesinleyememekle birlikte geniş Rus ovaları olarak kabul
 ediliyor çıkış noktaları genellikle. Çok yeni bir görüş –Anado-
 lu'da bir yer olması– aklıma yatmıyor benim.⁽³⁶⁾

D.E.: Böylesine uzun bir döneme ve böylesine geniş bir
 uzama yayılmış bir dağılışı   z lemek epey zor olsa gerek,
 ve bunun etkileri de oldukça ayrışktır.

G.D.: Bu dağılmada on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak
  nemli bir vokabüler olgusu gözlendi ve hemen Milat'tan son-
 ra doğrulandı bu: Kült, hukuk, kurumlarla ilgili adlarda bir
 yandan coğrafi olarak çok uzaktaki Hint-Avrupalılarla Hint-
 İranlılar,  te yandan da İtalikler ve Keltler arasında sayısız
 uyuşma vardır. İdeoloji konusunda da aynı şey söz konusudur:
 Toplumsal sınıfların işlevsel hiyerarşisi en sıkı biçimde uçlar-
 da –Galya, İrlanda; Hindistan, İran– görülür. Genel olarak ka-
 bul edildiği gibi bu tutuculuğun geleneklerin canlı bellekleri
 olan güçlü dinsel kitlelerde bulunmasına bağlı olması m m-
 k nd r: Brahmanlar ve din adamları ve Roma'da din okulları.
 Bu tür "işlevsel aktarıcı" toplulukları ne Germanlerde, ne Slav-
 larda, ne Greklerde g r lm ştir.

D.E.: Böylesine önemli uyumların coğrafi açıdan Doğu'-
 nun ve Batı'nın uçlarına acayip bir biçimde dağılışı nasıl anla-

⁽³⁶⁾– *Tartışma The Journal of Indo-European Studies*, Washington, 13, 1-2, 1985'de çok açık bir biçimde sergilenir. Bu tartışma T.V.Gamkrelidze ve V.V.Ivanov'la I.M.Diakonov gibi sovyet bilim adamlarını karşı karşıya getir-
 mektedir.

şılabilir?

G.D.: İlk Hint-Avrupa dalgaları, ortak bir geçmişle en uzak bölgelere kadar ulaşırken, yerlerinde kalmış olanlar daha önceki dönemde kendi göçlerini geliştirmişler ve değiştirmişler, bu yüzden mi? Yoksa Keltlerin ve Hint-İranlıların ataları göç etmeden önce çok farklılaşmış bir Hint-Avrupa bütünlüğü içinde coğrafi komşulardı da o nedenle mi? Ancak varsayımlar oluşturulabilir. Ve şuna dikkat etmek gerekir ki, Sibirya ya da Fin türü bir Şamanlığın dinde önemli bir yer tutması aracı halklarda –Slavlar, Germenler ve Traklar– göze çarpar.

D.E.: Hint-Avrupalılarla ilgili olarak bir şey bilmediğinizi söylediniz. Nasıl tanımlıyorsunuz onları?

G.D.: Hangi açıdan? İrk açısından mı?

D.E.: Evet mesela.

G.D.: On binlerce yıldan beri birçok topluluğun göçebelik ettiği bir dünyada bu sözcüğün pek bir anlamı yok.

Hint-Avrupalılar göç ettikleri her yerde daha önce oralara yerleşmiş topluluklarla karşılaştılar ve onların boyundurukları altına girdiler, bir yandan da dilleriyle bunlara epeyce bir imaj empoze ettiler. Biraz ortaçağdaki büyük Türk ve Moğol imparatorlukları gibi düşünülebilir bunlar: Avrupa ve Çin'i işgal eden bu göçebeler içinde kim Moğol, kim Türk hatta kim Samoyet idi? Cengiz Han'ın orduları, Timur'un orduları karışık unsurlardan oluşuyordu.

D.E.: İlk Hint-Avrupalıların hiç değilse nasıl yaşadıkları biliniyor mu?

G.D.: Aynı aileden dillerin çoğunda ortak olan belli sayıda sözcük ve fiil olduğundan biraz biliniyor. Çift sürdükleri, dikiş diktikleri, kapkacak yaptıkları, çitlerle çevrili evlerde yaşadıkları biliniyor... Kısacası kesin biçimde tasarlanabilecek bir yığın şey biliniyor. Her halükârda, benim işim, tekrar ediyorum, benim amacım, maddi bir uygarlığı yeniden oluşturmak değildir.

D.E.: Evet, doğru. Zaten biz de birçok vesileyle ortak dil-

den söz ettik, ama sizi en fazla ilgilendirmiş olan ortak ideoloji. Sizin çalışmalarınız bu nokta üzerinde yoğunlaştı.

G.D.: Söyleşimizin başında söylediğim gibi, iki tür karşılaştırma, dillerin ve ideolojilerin, özellikle de mitolojilerin karşılaştırılması, tarihsel açıdan neredeyse ikiz kız kardeşlerdir. Bopp daha sonraki kuşaktan başlayarak, dil öbeklerinden hareket ederek kesinlikle dillerle yetindiyse de ötekiler bu kadar yakın dilleri konuşan halkların aynı zamanda belli sayıda ortak imajları da olmamasının pek akla yakın olmadığını –prensip olarak kesinlikle sağlıklı– düşündüler. Ama bu dönemde etnoloji yoktu. İlkel denilen ya da çok daha basit bir biçimde söylersek egzotik toplumların nasıl yaşadıkları bilinmiyor. Yalnızca düşünceyle, bizim uygarlaşmışlarımızın mantıklarıyla soyutlama yaparak ya da yaptığımızı sanarak, bizim bilimlerimizden, hatta bizim mantığımızdan yoksun bu varlıkların istemek, korkmak, kutsamak isteklerine sahip olmuş olabildikleri sanılıyordu. Hiç kuşkusuz güneşin ve fırtınaların üstünde yoğunlaştı ilgi. Ve bütün mitolojik betimlemeler hiçbir dirençle karşılaşmadan ilkinin günlük yarışı ya da ikinciler olan göksel savaşlarla açıklanmaya bırakıldı. Böyle doğalcı fantazmalar mitlerin figürasyonunda bir rol alırlar kesinlikle, ama burada esası oluşturan unsurlar kesinlikle değildirler. Oysa her şey bu biçimde yorumlanmıştı. Sanskritbilimciler –doğrusunu söylemek gerekirse veda yorumlarıyla tuzaga düşmüş olan– aceleye getirilmiş, şiirsel ve geçici yorumlar oluşturdular: Kendisine verilen oniki ödevi yerine getiren Herakles nasıl güneş olmayacaktı ya da elinde topuzuyla, şimşegiyle nasıl fırtına olmayacaktı?

Elli yıl boyunca bu düşünce biçimi engelle karşılaşmadı. Ve büyük Michel Bréal iki girişimi birlikte uyguluyordu: dilbilim ve karşılaştırmalı mitoloji. Daha önce söz etmiştik, Bopp'un *Karşılaştırmalı Dilbilgisi*'ni çevirirken bir yandan da Herakles ve Cacus efsanesini tam doğalcı üslupları içinde yorumladığı *Essai de sémantique* adlı yapıtını yayımlıyordu. Ustalık alıştır-

malarından başka bir şey olmayan bütün modalar geçip gider. Güneş mitleri ve fırtına mitleri konusunda artçı savaşları bile olmamıştır: Bu yüzyılın başında, kaybolup gitmişlerdi. Başka yorumlarla yerleri doldurulmak istendi ve bunlardan sadece bir tanesi başka sentezler için yararlanılabilir sonuçlar bırakmıştır: Manhardt ve Frazer'in tarım mitolojisi. Her halükârda, bu ölüm, bu başarısızlıklar ya da yarım başarısızlıklar sürekli gelişen son derece titiz bilimsel çalışmalar yapan ve tehlikeli bir sahte bilimle hoş olmayan bir yakınlıktan kurtulmakta yarardan başka bir şey görmeyen dilbilimcilerin yüreklerine su serpiti. Ben bu değerlendirmeye çağrı yapıyorum.

D.E.: Siz bir bakıma on dokuzuncu yüzyıl bilim adamlarının global bilimini canlandırmak istiyordunuz, ama başka temellere oturtmak istiyordunuz bunu. Dolayısıyla "bir ortak ideoloji"nin araştırmasına verdiniz kendinizi, karşılaştırmalı mitolojiyi yeniden oluşturmaya giriştiniz. Ve bunu ilk kitabınızdan başlayarak yaptınız. Bugüne kadar da bu çizginizden sapmadınız.

G.D.: Kesinlikle doğru, ama sağlıklı ve verimli sonuç elde etmeden önce ne kadar deneme ve araştırma yapmak zorunda kaldım! Bir dinin, zihnin herhangi bir etkinliği gibi bir birlik oluşturduğu düşüncesinden, patolojik durumlar dışında bir mitolojinin, bir kodun, bir stratejinin genel olarak tutarlı olmaları gerektiği, bir başka deyişle unsurların en azından temelde düzenlenmeleri gerektiği düşüncesinden hareket ettim. Ayrıntı düzeyinde çelişkiler kesinlikle olabilir, ama bu, örgütlenmiş gibi gözüken bir çerçevenin içinde olmalıdır: Her yerde bir din-bilim ya da onun eşdeğeri bulunur ve çoğu zaman da Avustralyalılarda olduğu gibi çok da karmaşıktır bu.

Benim Hint-Avrupalılarda en eski mirasçılarında kalmış, kaydedilmiş olan unsurların karşılaştırılması yoluyla ortaya çıkarmaya, görmeye çalıştığım bu tür bütünlerdir. Ama ilkenin uygulanması kolay değildi: neyi karşılaştırmak? Nasıl karşılaştırmak? Nereden başlamak? Yirmi yıl boyunca, 1920'den

1938'e kadar el yordamıyla gittim –evet gerçekten bu sözcük-ten daha iyisini bulamıyorum.

D.E.: Sonuç olarak, bir “yapı” arıyordunuz siz. Bunun nedeni Saussure'ü okumuş olmanız mıydı?

G.D.: Hayır, okumamıştım Saussure'ü, bugün de pek fazla ilgilenmiyorum Saussure'le. Biraz incelemiş olduğum onun o büyük yapıtı değildir, ben ünlüler sistemini, ünlü almasmalarını ortaya çıkararak Hint-Avrupa incelemelerine çok önemli hizmetlerde bulunduğu ünlü bilimsel incelemesini okudum. Bu çok güzel incelemeyi bile çok geç, Benveniste ve Kurylowicz onu yeni bir gelişmeyle tamamlayıp, aşp, hatta değerlendirdikten sonra okudum.

D.E.: O zaman yapı kavramının sizin içinizde olduğunu kabul edeceğiz!

G.D.: Beynimde diyelim. Her alanda, dilbilgisi olsun, bir yazarın üslubu olsun, hatta bir tarihsel dönem olsun “bütün”ün ayrıntılar kadar ilgi çektiğini ve çoğu zaman onları aydınlattığını, doğruladığını hissetmek için hazırlık sınıfına gelmeyi beklemedim.

Hint-Avrupa mitlerini karşılaştırma işine girdiğimde, bu kesinlik yön verdi hiç kuşkusuz ilk girişime. Sık sık söyle- rim, biraz önce de söyledim size, bu karanlık döneme ilişkin kitaplarımdan hiçbir şey yok aklımda. O kadar da doğru değil. Yakın zamanlarda *Festin d'immortalité*'nin önsözünü okuma sabrını gösteren dostlar “bütün” gerekliliğinin orada belirtilmiş olduğunu söylüyorlar bana. Ben Hindistan'da ve Yunanistan'da, Roma'da ve İskandinavya'da değişmiş biçimlerde ortaya çıkmış özel bir oluntu bulduğumu iddia etmiyordum; benim o dönemde hiç kuşkusuz ortaçağ destanlarını ima ederek “evrim” diye adlandırdığım ve düzenlenmiş ve birbirleri üstünde etkili olan bir oluntular zincirlenişiydi bu. Girişimin başarısız olmasının başka nedenleri –çok nedeni vardır– ve bunların başlıcası karşılaştırılabilir unsurların belirlenmesinde olsun, benzerliklerin değerlendirilmesinde olsun üzücü bir hoşgörü-

dür. Ama ilke sağlıklıydı. Biraz talihsiz “evrim” sözcüğü daha sonra kaybolup gitti vokabülerimden. Onun yerine “sistem” sözcüğünü koydum ve bazen bununla yetinmediğime üzülüyorum. O dönemde Ecole des Hautes Etudes’de dinleyicim olan ve daha sonra bir Platon yorumcusu olan Victor Goldschmidt’in bir itirazını dinledim: “Sistem” bilinci, iradeyi, hesabı kitabı kapsar dedi bana: oysa bir toplumun mitsel zenginliği bu toplumun her bireyi için iradesinin bağımsız bir verisidir; dolayısıyla “yapı” sözcüğünü kullanmak daha doğru olur. Aslında, Goldshmidt haklı değildi: “Yapı”, “sistem”in Yunanca ifade ettiğini anlatır yalnızca Latince. Ve güneş sisteminden, bir yandan sinir sisteminden, öte yandan moleküller sisteminde söz edildiğinde, iki sözcük de eş anlamlıdır. Ama ben kabul ettim ve “yapı” sözcüğü lehine vazgeçtim “sistem”den. Kısa süre sonra da beklenmedik bir sonucu oldu bunun benim için: Haksız bir biçimde yapısalcılığın öncüsü hatta ilk kuramcısı unvanına sahip olmak.

D.E.: Bu gelişmeden pek memnun olmadığınız anlaşılıyor. 1973’te *Mythe et épopée*’nin⁽³⁷⁾ üçüncü cildinin önsözünde “yapı” sözcüğünü kullanmaktan bütünüyle vazgeçtiğinizi bile açıklamıştınız. O dönemde bu açıklama bazılarınca Claude Lévi-Strauss’a karşı bir saldırı, en azından bir tavır alma biçiminde yorumlanmıştı.

G.D.: Bu sözler Lévi-Strauss’a karşı değil, olayları aşırı bir biçimde basitleştiren öğrencilerinden birine karşı tepkiyle dile getirilmiş bir öfke belirtisiydi yalnızca. Bu sinirlilik anı geçtikten sonra üstü kapalı biçimde özür diledim, çünkü yapıdan söz etmeye devam ettim –ve hemen ikinci kitabımdan başlayarak yaptım bunu. Zaten Lévi-Strauss da Académie Française’e girerken yaptığı cevap konuşmasında bu olayın üstünde durdu.

D.E. Académie Française’e girişiniz dolayısıyla daha önce söz ettik Lévi-Strauss’tan. Onu çok iyi tanıyordunuz. Hatta sa-

⁽³⁷⁾– *Mythe et épopée*, III. *Histoires romaines*, Gallimard, 1973.

nyorum çok eskilere dayanıyordu ilişkileriniz.

G.D.: On yaş küçüktür benden ve savaş nedeniyle Fran-sa'dan uzak kalmıştı. Ancak 1946'da tekrar kavuştum ona: onun önemini hemen kavradım. Ondan daha yüksek bir ko-numda olduğumdan Ecole des Hautes Etudes'e girmesinde, daha sonra da Coll ge de France'a seçilmesinde küçük de olsa bir rol oynadım. Acad mie Française'de ise tersine o benden önce geliyordu ve yardımcı oldu bana.

D.E.: Öyle gözüküyor ki onunla ilişkileriniz hep sakın ve sorunsuz olmuş. Ama her şeye rağmen, kimi zaman karşı karşıya getirdiler sizi...

G.D.: Araştırmacıları ve fikirlerini  arpıştırmak isteyen in-sanlar her zaman olur. Horozlar dövüşmek istemese de horoz dövüşleri düzenlenir. O da ben de hiçbir zaman dövüşmek is-temedik. Zaten ne için, hangi alanda karşı karşıya gelecektik biz?

D.E.: L vi-Strauss'ta yapılar evrensel. Siz, her zaman, yal-nızca Hint-Avrupalılardan söz ettiğinizi söylediniz.

G.D.: Her iki konum da doğrudur ve birbirleriyle uzlaşabi-lir. Evet, L vi-Strauss'a göre insan aklının işleyişinin evrensel kuralları vardır. Başka bir açıdan Eliade de böyle düşünür; ona göre insan kendinde, bilin dişinde, belli sayıda ilkel tasarımlar, arketipler taşır. Benim amacım, kaygım farklı. Başkaları nasıl Yunan filolojisiyle ilgili çalışmalar yapıyorsa, ben de Hint-Av-rupa filolojisiyle ilgili çalışmalar yapıyorum: Olgular –ikinci dereceden olgular, birinci dereceden olguların karşılaştırılma-sıyla çıkarılmış olası prototipler, saptanmış olgular– ortaya ko-yuyorum, ama her halükârda özel olgular bunlar. şurada bura-da, kitaplarımda insan aklının işleyişi üzerine iddialı açıklama-lar bulunabilir. Ama önem vermiyorum buna. Benim için bir lüks ya da oyundan başka bir şey değil bu. Ya da romantik bir rahatlama.

D.E.: O zaman bütün  z ml melerinizin genelleştirilmesi-ni reddediyorsunuz ki aslında durum  z ml meleridir bunlar.

G.D. Herkes, kaçınılmaz olarak okulda gördüğü eğitimden, kendisini sınavlara, yarışmalara hazırlamış öğrenimlerden etkilenmiştir. Bu durum şartlar bizi: Yönlendirme ama aynı zamanda da sınırlamalar. Lévi-Strauss felsefeyle yetişti, ben filolojiyle. Ben, ufukta görsem de büyük problemler ortaya koymuyorum onun gibi. Zaman zaman bir Dumézil kuramından söz edilse de ben ne kuramcı ne de “Dumézilci” yim.

D.E.: Olgular alanının terk edilmesini istemiyor musunuz?

G.D.: Buradan çıkma hakkı vardır kesinlikle. Ama o zaman şiir yazıldığını, felsefe yapıldığını yani düş görüldüğünü bilmek gerekir. Niçin düş görülmeyecekmiş?

D.E.: Çoğu zaman bir mesaj vermek istemediğinizi söylüyorsunuz.

G.D.: Çalışmalarımdan, benim sınırlı alanımın dışında yararlı bir felsefi sistem çıkarılabileceğini düşünmedim hiçbir zaman.

*

D.E.: Sizin çıkış noktanız olan konuya dönelim. Önce dinle ilgilendiniz, daha sonra araştırmalarınızı hukuksal kurumlara, efsanelere, renklere, hekimliğe yaydınız...

G.D.: Evet. Özel bir eğilim nedeniyle belki, ve karşılaştırmamanın –ilahiler, ritüeller, öyküler– uygulanabileceği metinlerin bu eski dönemlerde neredeyse yalnızca dinsel nitelikli olmaları nedeniyle. Din ve daha doğrusu tam olarak dinbilim ve mitoloji. Ve buradan temel ilkeye, dinsel yapıya dönmek.

D.E.: Biraz önce ilk kitabınız *Le festin d'immortalité*'den, en azından bu yapıtın önsözünden pek alışılmamış bir hoşgörüyle söz ettiniz. Gerçekten de şimdi varolan “bütünlük kaygısı”ndan başka bir şey kalmadı mı ondan geriye?

G.D.: Kaldı, daha da açık seçik olarak ve o dönemden başlayarak, daha sonra, 1938'de araştırmalarımı aydınlatan unsurları da çıkarmış oldum bundan ve iki önermede yoğunluk kazanıyor bunlar. Birincisi: Karşılaştırmalı yeniden yapılanma-

nın dayanakları Hindistan ve Yunanistan değil, bir yandan Hindistan ya da daha doğrusu Hint-İran bütünü ve öte yandan da Roma ve Roma'yla birlikte Latin ve İtalya dinlerinde görülebilenlerdir. İkincisi: Karşılaştırılabilir terimler Hindistan'da olağanüstü olaylar, kahramanları tanrılar ve şeytanlar olan asil mitlerken, Roma'da başlıca rollerini insanların oynadığı, konularını tarihten alan kostümlü öykülerdir.

Festin d'imortalité'den çıkan "yapı"nın sağlam kalıntısı şuna indirgeniyor: Hindistan'da tanrılar ölümden korunmak için bir dağda *amrita*, yaşam ya da ölümsüzlük veren iksir hazırlarlar. Hatta şeytanları da yardıma çağırmışlardır. Ama iş bittikten sonra şeytanlar bu değerli ürünü ele geçirirler. O zaman tanrı Vişnu olağanüstü güzel bir kadın kılığına girer, şeytanları aşktan çılgına çevirir ve *amrita*'yı geri alır onlardan. Roma'da efsane halk efsanesidir, halka göre soylular olan siyasi şeytanlara karşı iyi halk insanının büyük onuruna yöneliktir. İki sınıf uzlaşabilirdi, ama halk soyluların angaryalarından bıkmıştır ve kutsal dağa çekilir; ama orada açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. O zaman yaşlı bir kadın her gece, tek başına halk topluluğuna ölmelerine engel olacak yiyeceği getirmeyi başarır. Aynı kadın daha sonra sürekli Minerva'yı izleyen en üstün soylu Tanrı Mars'ı gülünçleştirir. Yaşlı kadın Minerva'nın giysilerini giyer ve onun yerine tanrıyı bulmaya gider. İyiliğine karşılık halk tarafından Anna Perenna [bir yıl yaşatan (*annus*), bir yıllık (*annona*) güvence veren ve sonuna (*per*) kadar süren] adıyla tanrısallaştırılır. Her yıl ilkbaharın başlangıcında, halk hayırseverinin bu ikili hizmetini kutlar: Erzak edinme ve tanrının düş kırıklığı, yaşlıların ve gençlerin, birbirlerine, boşalttıkları kadehlerin sayısı kadar uzun yıllar yaşama dilekleriyle bol bol içki içtikleri halka açık bir şenlikle kutlanır. Masallar farklıdır ama yapılar, iki oluntunun eklemlenmesi niyetler kadar örtüşür. Yalnızca, Mars'ın varlığına ve sonunda Anna Perenna'nın tanrısallaştırılmasına karşın, temel olay Roma topraklarında, Roma toplumsal sınıfları arasında geçer ve Romalıya

özgü ölümsüzlük hırısı ihtiyatla, bir yıllığına, gelecek şenliğe kadar sınırlanmıştır.

Benim halk tabakalarının, deva'ların, Anna Perenna'nın ve *amrita*'nın bu ikili görünümüne eklediğim Yunan, German, Kelt, hatta Hristiyan unsurlar zorlama ya da açık yüreklilikle söylemek gerekirse hayalidir. Bütün bunlardan, hatta benim Yunan içkili şöleni üstüne geliştirdiklerimden, geriye hiçbir şey kalmamıştır. Yalnızca ölümsüzlüğün bir tür tanrıça olan Amrta'yla kişileştirildiği İran önemli bir olumlama getiriyor: Amrta günü, tıpkı Anna Perenna günü gibi yılın ilkbahar başlangıcında kutlanan bir şenliktir.

D.E.: Madem ki *Festin d'immortalité*'den biraz hoşgörülle söz etmek gerektiğini düşünüyorsunuz, ben aynı soruyu daha sonraki kitaplarla ilgili olarak da soracağım.

G.D.: *Le problème des Centaures, Ouranos-Varuna* mı? İyice düşünüldüğünde gerilemedir bunlar. Karşılaştırmalı mitolojiyi geçen yüzyılda kaybetmiş olan günaha, tuzağa yeniden düştüm: adların benzerliği. Ve Yunan mitolojisinin, tanıklıklarının zenginliği dolayısıyla karşılaştırmının temel gereci olması gerektiği aldatıcı önyargısı da kandırdı beni. Bazı aldatıcı durumlar pahasına Yunanca insan başlı atlar, Kentauros sözcüğüyle, Hintçe at başlı insanlar, Gandharva sözcüğü arasında bir yakınlık bulunabilir kesinlikle, ama her ikisi hakkında anlatılanlar, maceraları, yaptıkları işler bir yapı oluşturmaz. Uranos ve Varuna'ya gelince adlarının fonetik denklemi son derece kuşkulu ve ortak yanları, tanrılar hiyerarşisinde Uranos için yüksek, geçici bir yere, Varuna içinse kalıcı ve güncel bir yere indirgeniyor.

D.E.: Ama 1938'den önceki son kitaplarınızdan biriyle, *Flamen-Brahman*'la ikincisine değil belki, ama ilk tuzağa yeniden düşüyordunuz. Bu araştırmanın kökeni de ad benzerliğiydi, ama Hint sözcüğünün partneri artık Yunan değil Romalıydı. Oysa siz daha sonra düştüğünüz hatanın neçredeyse bir rezalet boyutlarında olduğunu söylediniz bu kez.

G.D.: Evet, ama ben bu skandala sevgi ve minnet borçluyum. Roma papazlarının müdahalesiyle Granet'nin etkisi 1938'de benim aydınlanmamı, değişmemi, keşiflerimi hızlandırmamı sağladı, nasıl adlandırırırsanız adlandırın bunu siz. İzininizle şunu söyleyeyim ki 1935 *Flamen-Brahman*'ını karalama yerine, bugün cadde üzerindeki bir çıkmaz sokağın konumunu değiştiren gelişmeyi belirlemek daha yararlı olur diye düşünüyorum ben. Düşünce tarihi içinde anlamsız ama benim için çok önemlidir bu. Adların benzerliğinden ve çalışmalarımızın başlangıcından itibaren dikkat çekmiş olan morfolojik bir benzersizlikten hareket ettim. Bir: *flamen*, eski bir **flag-smen*'in (*exahmen* yani *agmen* "topluluk" yanında **ex-ag-(s)men* "sürü" gibi; *sumen* yani *sugere* "emmek" yanında **seng-(s)men* "meme ucu" gibi) sonucu olabilir ve sonekin ilk ögesi *s* olmadan da Sanskritçe *brah-man*'ın türeyebileceği Hint-Avrupa dilindeki bir sözcük olan *bhlagh-(s)men*'e kadar gidebilir.

İki: *flamen* latincece nominatifte (yalın durum) nötr (yansız) biçimli olan bu tipin tek erilidir: **flamo*, genitif (tamlayan durumu) *flamonis* ya da *flaminis* olması gerekirdi. Aynı biçimde Veda dilinde *brahman* hem eril hem nötr olarak kullanılabilir. *Flamen*'in kökünün tuhaf bir biçimi olduğu kuşku götürmez ama *pater*, *mater*, *frater* ve öteki çok eski sözcüklerde sonekten önce gelen biçimlerden daha tuhaf değil. Dolayısıyla eğer biraz teknik bir gelişmeden söz etmeme izin verirseniz, size kısaca beş aşamalı bir etkinlik sergilemeye çalışacağım.

–Birinci aşama. Bu adbilimsel denklem olasılığını kabul ederek bağımlı olan ve hem Roma'da hem Hindistan'da bulunarak aynı anda bir dinsel mekanizmayı güçlendirecek ve açığa çıkaracak bir yapı aradım. 1935 yılına ait bu tezle bir yandan Roma *rex*'iyle flamines majores'i (baş flamenler) ve özellikle de aralarından birinciyi Jupiter flamenini öte yandan da hint *raj(an)*'ının brahmanlar sınıfı *brahmana*'yla ve özellikle de din adamı işlevi gören ve bazı durumlarda onun bir benzeri

olan özel *brahmana*'yla karşılaştırarak iki aşamalı bir yapı bulduğumu sandım. Bu durumdan Frazer'ciliği aşan ve Frazer'in de kesinlikle kabul etmemiş olduğu sonuçlar çıkarıyordum. Başarısızlık açıktı.

–İkinci aşama. 1937'ye doğru geleceği parlak bir farklılık içeren bir türdeşlik üstünde durdum. Hindistan'da *brahmana*'lar, din adamları hiyerarşik sınıfların birincisini oluşturur, ötekiler *kşatriya* (savaşçılar) ve *vaiçya*'dır (üretici kitle). Ve Roma'da yalnızca üç hiyerarşik *flamines majores* (Jüpiter, Mars, Quirinus). 1938'de bu Roma tanrılarına daha dikkatli bir bakış bunların ayrılma ve birleşme ilkelerini açıklığa kavuşturdu: Jüpiter en büyük tanrıdır, gök tanrısı, Roma'nın koruyucusudur; Mars savaş tanrısıdır; karmaşık bir tanrı olan Quirinus barış ve savaş gibi Mars'la karşıtlaşır ve adı **co-uirino-*'da kendi boylarında (**co-uiria-*) bir araya gelmiş bütün anlamını taşır ve flamine'sinin bilinen müdahaleleri çeşitli dönemlerde besleyici tanelere özen gösterilmesine ilişkin şenliklerde ortaya çıkar.

–Üçüncü aşama. Manzara anında değişir ve problem, kalkış noktası, *flamen-brahman* denkleminin doğrulanması, görüne-nazaran ikincil bir nitelik kazanır: Roma teolojisinde, Hindistan'da toplumun bölünmesine yön veren üç işlevi aşama sırasına göre düzenliyordu. Üç işlevli yapının önemi keşfedilmiş, bu tarafta flamenli tanrılar sisteminde, öbür tarafta ise toplumsal gerçeklikte ifade ediliyordu.

–Dördüncü aşama. Büyük farklılık–şöyle ki *brahmana*'lar üç Hint işlevsel sınıfının ilkinin, yalnızca ilkinin oluştururlarken üç işlevsel Roma tanrısından her biri bir *flamen*'e sahiptir-anında yok olup gider. Problem düğün bir biçimde ortaya konmamıştı: *Brahmana* eşanlamlı bir sözcük değil, nötr (yansız) olsun, eril olsun, vurgunun basit biçimde yer değiştirilmesiyle çok anlamlı türden bir sözcük olan basit *brahman* sözcüğünün bir türevidir. Dolayısıyla Latince'deki *flamen* gibi eril *brahman*'ı nötr biçim ve kökenli eril sözcük *flamen*'in karşısı-

na koymak gerekir. Tüm veda kutsal donanımında hangi tanrıya olursa olsun her kurban için etkin din adamları –gözbağcı, şarkıcı vb– yanında başkan olan özellikle *brahman* denen din adamıdır. Her şey yolunda giderse çok az müdahalede bulunur ama ayinle ilgili bir aksaklık çıktığında kurban konusunda uzman olarak aksaklığı düzeltme konusunda tek yetkilidir. Sonuç olarak, aksaklık çıkmamış olsa da son paylaşımda ücretin yarısını alan odur; geri kalan din adamları da öbür yarıyı alırlar. Rolünün ötekilerin rollerine göre türdeş olmaması, kurbanın sunulduğu tanrı ya da tanrılarla özel bir ilişki içinde olmaktan başka ne anlama gelir. Bildiğiniz gibi Roma'daki her flamine'nin, özellikle Jüpiter flaminesinin işlevi de böyledir. Sonuç olarak *her flamen*'le karşılaştırılması gereken her kurbanın başkanı ve mistik gücü olan *brahman*'dır. Büyük fark benim *her sıfatına* yüklediğim işlevden geliyor. Hindistan'da *brahman* gibi işlev gören *brahmana* bu görevi kurban sunulan tanrı hangisi olursa olsun ancak kurban süresince yerine getirir, oysa Roma'daki her flamine özellikle bir tanrı kültü için görevlendirilmiştir ve kült dışında bile bu özel tanrı ve Roma arasındaki sürekli ilişkiyi sağlar. İnsandan ziyade mistik iletişim araçları olan bu din adamlarının adlarının nötr (yansız) biçimi aynı çerçevede doğrulanır.

-Son aşama. Biraz önce söylemiş olduklarıma rağmen *flamen-brahman denklemi* kabul edilsin ya da reddedilsin, esas olan varlığını sürdürür. Capitolini öncesi Jüpiter-Mars-Quirinus üçlüsünün Hint toplumsal sınıflarıyla aynı üç işlev anlayışına dayandığı bilinir. Ve bu Roma dersi, şok bir geri dönüşle, bir süre sonra tanrıların o ünlü numaralandırılması işine bir anlam verilmesine olanak sağlamıştır; İÖ on dördüncü yüzyılda bu tanrılarının garantisiyle bir Mitanni arya tanrısı, Hindistan'a gidecekleri yerde yollarını şaşırıp Batı'ya yönelen o parahintlilerden biri sözünü söyledi ve bu sözler Boğazköy tabletlerinde Hitit yazısıyla okunmaktadır hâlâ: Mitra-Varuna, Indra, Nasatya ikizleri: bunlar bütünlükleri içinde ele alınan toplumsal

mekanizmanın üç işlevinin tanrılarıdır.

Daha sonraki çalışmalarımın tamamı bu ilk düşüncelerden çıkmıştır. Yani bunlara neden olan 1935'teki rezaletten. Teşekkürler bu rezalete.

2

Narbonne'lular ve Yayati'nin Oğulları

D.E.: Ama bu kadar karmaşık bir başlangıçtan sonra her şeyin sorunsuz ve duraksamasız olup bitmiş olabileceğini düşünemiyorum. Daha sonraki buluşlar sorunsuz olmamıştır değil mi?

G.D.: Daha sonraki dönem tuzaklar açısından zengindi. Kimi zaman düştüm bu tuzaklara. Tıpkı 1938'deki gibi yanlış bildirileri daha iyi formüle edilmiş olasılıklara dönüştüren yeni buluş fırsatları oldu bunlar. İçlerinde en önemli olanını da biliyorsunuz: Keltler, Ceasar'dan önce Galya ve Hristiyan İrlanda toplumlarını tam anlamıyla üç işlevsel düzeye bölüyorlardı ve bunlar da Hintçe *raj*'ın türdeşi *rix* altında aşamalanmış *brahmana*'lar, *kşatriya*'lar ve *vaiçya*'larla örtüşüyordu. Bu toplumsal gerçekliği Hint-Avrupalılara mal etmek mümkün müdür? Alanın başka bölümlerinde hiç değilse kalıntılara rastlanabilir mi? Sorun Roma için Capitolini, daha basitleştirerek söylersek Romulus öncesi üçlü tanrıların işlevsel değerinin keşfedildiği gün empoze etti kendisini: tarihsel geleneğe göre

kent Jüpiter'in bildirisini getiren, askeri teknik açısından güçlü, önceden hazırlanmış bir Etrüsk birliğiyle güçlendirilmiş Romulus ve yandaşlarıyla yerin ve kadınların sahibi kral Titus Tatius'un Sabinleri arasındaki bir savaştan sonra kurulmuştur. Barış yapıldıktan sonra bu üç kurucu unsur üniter bir toplum içinde bir araya gelip düzenlenecektir; bu toplum her biri on *curiae* 'ye ayrılmış ve önderleri *Ramnes*, *Luceres*, *Titiensis*'in adlarıyla üç boya ayrılmıştır. Tarihten önce, Roma'nın doğuşu sırasında ve içlerinde yalnızca Roma'nın bilindiği her Latin toplumunda, halkın, başlangıçta Hint ya da Kelt tarzı üç sınıfa bölündüğü ve Roma öncesi gelenekleri kendi dekoru içinde, İtalya toprağında kökleştirmeye meraklı tarihselciliğin bu işlevsel bölünüşü etnik bir bölünmenin yönettiği biçiminde açıklaması eğilimi güçlüydü. Eğilim diyordum. Aradan geçen on yıllar içinde düşüncelerim değişti, farklılıklar gösterdi. Güvenilir "tarih" Roma konusunda yeni bir olgudur. Yazılmaya başlandığında, Etrüsk işgali kadar yenilikçi olaylarla kurulan toplumsal düzen, krallığın kaldırılması, pleb'lerin gelişmesi bizim bildiğimiz gibiydi ve Etrüskler tarafından Jüpiter-Mars-Quirinus üçlüsüyle değiştirilen Jüpiter-Junon-Minerva capitolinus üçlüsü gibi üç işlevli değildi. Ama sık sık görüldüğü gibi ideoloji gerçeklikten çok düş dünyasında daha uzun ömürlü oldu ve hiçbir işe yaramamasına rağmen Roma'nın üç işlev kuramına göre Jüpiter'in himayesi altındakiler, savaşçılar ve sürüleri açısından zengin bir halk topluluğu tarafından kurulmuş olduğu efsanesi –ve kısa süre içinde gündemden düşen üç ilkel kabilenin şu ya da bu biçimde işlevsel olarak betimlendiği konusundaki bulanık anı– sürdü. Başlangıçta otuzların, üç kere on, *curiae*'nin kimler olduğunun doğal olarak bilinmediği tarihsel döneme kadar belirli bir izin, bir alameti farikanın kalmış olduğunu söylemek bile mümkündür; bu arada hatırlatmak amacıyla söyleyeyim ki *curiae*, **co-uiria* sözcüğüyle Quirinus, **co-uirino* sözcüğü arasında bir yakınlık kurulmaktadır. "Curiates" toplulukları otuz üç kişiye, her biri bir kabile için otuz

temsilciye ve üç din adamına indirgeniyordu. Oysa Hindistan'da üç işlevsel grup Aditya, Rudra, Vasu içinde toplanan kutsal topluluğun tümü şu formülde özetlenmiştir: Farklı biçimlerde yorumlanan ama biri üç çarpı on artı üç olan "otuz üç tanrı". Bu formül bayağı eskidir, çünkü değişime uğramış Zerdüşt'ün İran'ı en azından otuz üç *ratus* olarak adlandırılan farklı kategorilerdeki varlıkların koruyucu dehalarının sayısını korumuştur.

Doğal olarak, çağdaş metinler okunmadığına göre değiştirilmiş olabilir ve ben de yorumun ayrıntıları üzerinde değişiklik olabileceği konusunda temkinliyim. Biraz önce de söyledim, Latinler, Etrüskler, Sabinler gibi etnik etiketler her şeyden önce temel olarak işlevsel kuruculara iş iştenden geçtikten sonra uygulanmış olabilirler. Tersine bu üç etni Roma'nın doğuşuna gerçekten katkıda bulunmuş olabilir ve geleneklerle empoze edilmiş işlevsel nitelikler yapay biçimde uygulanmış olabilir bunlara. En azından uç varsayımlardır bunlar, ne var ki ikincisi şimdilik daha az olası gibi gözüküyor bana.

Ama benim işim değil bu. Tarihten önceki otantik tarihi yeniden oluşturma yükümlülüğüm yok benim, bunu gerçekleştirebilecek olanaklarım da yok dahası. Şu durumu saptamakla yetiniyorum: Propertius, Titus Livius, Plutarkhos, Halikarnassos'lu Denys tarafından yaratılan olaylar, öyküler ne olursa olsun, yazarlar bunların eski güçlerini değerlendiremeseler de üç etnik kurucunun işlevsel niteliklerini önce ayrı ve karşıt biçimde göstererek, daha sonra da kabileler çerçevesi içinde bir araya getirerek biçim ve imaj haline sokmaya devam ediyorlar.

D.E.: Sonuç olarak Romalılar, üç işlev ideolojisini etkin bir toplumsal örgütlenme içinde gerçekleştirmiş olsunlar ya da olmasınlar, edebiyatları aracılığıyla toplumsal modelin ve bunun içerdği siyasal felsefenin güçlü tanıklarındır, öyle mi?

G.D.: Evet, doğru.

D.E.: Ama siz böylelikle insan zihninin doğal bir gerekliliğini dile getiren bu ideolojinin herhangi bir toplumda ve her-

hangi bir zamanda ortaya çıkabileceğini ve dolayısıyla da bunu farklı bir biçimde Hint-Avrupa'ya özgü bir şey olarak ilan etmenin bir anlamı olmadığını söyleyen karşıtlarınızı güçlendirmiş olmuyor musunuz? Her toplumun entelektüel bir biçimde yönetilmeye ya da en azından yönlendirilmeye, savunulmaya ya da gerektiğinde saldırmaya ve nihayet beslenmeye ve varlığını sürdürmeye gereksinimi yok mudur?

G.D.: Gerçekten de sözgelimi Roma konusunda önerilerim stratejileri uyuşmayan iki karşıt grup tarafından eleştirildi. Birinciler, genellikle tüm karşılaştırmalı kanıtlamayı reddeden saf Latinbilimciler benim bu alanda –capitolinus öncesi tanrısallık üçlü, Etrüsk öncesi kabilelerin niteliği– kabul etme eğiliminde olduğum üç işlevli yapıların izlerinin aldatıcı olduğunu, Jüpiter, Mars ve Quirinus'un doğal bir gereklilik olmadan, tarihsel rastlantılarla bir araya gelmiş olabileceklerini, Roma'nın kurucularının kesinlikle Romalılar ve Sabinler olduğunu ve bunlara olsa olsa bazı Etrüsk kabilelerinin katılmış olabileceğini ve her kabilenin birleşmeden önce kendi içlerinde kendi kendilerini yönetebilen ve kendi kendilerine beslenebilen dinsel ve savaşçı cemaatler olduklarını söylüyorlar. Ben bu eleştiriye, yalnızca eski metinlerin daha dikkatli bir biçimde okunmasını, "Granet yöntemiyle" okunmasını tavsiye ederek yanıt verebileceğim ve madem ki benim varlık nedenimdir, şunu da itiraf edeyim ki öteki Hint-Avrupa halklarının öğrettiklerinin de karşılaştırma yoluyla aydınlatılarak okunması gerekir. Böylelikle Romalılarla Sabinlerin savaşmaları daha sonra da birleşmeleri epik bir biçimde egemen ve savaşçı Ases tanrılarıyla eski İskandinavlıların birbirlerine anlattıkları doğurgan ve barışçı Vanes tanrılarının savaşmalarını ve daha sonra da birleşmelerini hatırlatır; ve aynı zamanda Hindistan'da sözcüsü İndra olan yüksek tanrılarla üçüncü düzey tanrıların, Nasatya ikizlerinin kavgalarını daha sonra da birleşmelerini hatırlatır.

Öteki eleştiri, sizin biraz önce hatırlattığınız eleştiri çelişkili. Üçlü işlevsel dağılım doğal bir gereklilik olduğundan her

yerde bulunabilir ve bulunmalıdır ve özellikle Hint-Avrupa'ya özgü bir şey olarak gösterilemez deniyor. Bu eleştiri nitelikleri farklı iki şeyi karıştırıyor: Bir tür fizyolojik gerçeklikle bu gerçekliklerle ilgili düşünceyi karıştırıyor. Evet her toplumun yaşamak ve yaşamını sürdürmek için düşünceye, güce ve zamana ihtiyacı vardır ya da bir başka deyişle karşlarına çıkan tanrısal ve insani sorunlar konusunda karar verme, kendilerini etkin biçimde savunma ve nihayet besinlerini ve zenginliklerini yaratma yeteneğine sahip olmaları gerekir. Ama bütün bunlar doğada bulunuyorsa eğer, bizim kasılarak entelektüel diye adlandırdığımız kişilerin, kendilerinde çerçeve olarak bu doğal gerekliliğin yönlendirici çizgilerini, işlevlerin aşamalanmış kompozisyonunu kabul ettiği halklar enderdir. Dünyada, yani eski dünyada filozoflar, –çünkü bütün bunlar sözgelimi Sokrates öncesi yapılarla aynı düzeyde felsefedir!– ikili bir çerçeveden yararlanırlar daha çok: yukarısı ve aşağısı, gök ve yer, efendi ve halk, ya da ateş, toprak, su vb unsurlardan oluşan bir sisteme ya da niteliklere dayanırlar. Mısır'ı ele alalım sözgelimi: en azından İyonya kabileleri adıyla işlevsel bir çerçevenin –gerçek ya da ülküsel olması o kadar önemli değildir bunun– anısını koruyan Grekler bu çerçeveyi Mısır'dan almış olduklarını sandılar. Durumun ilginç bir biçimde tersyüz olmasıdır bu. Gerçekten de toplumsal sınıfları başa din adamlarını koyarak, arkasından da orduyu getirerek sıralandıran ilk Mısır belgesi Mısır açısından geç bir döneme rastlar, İÖ ikinci binyılda firavunların Hint-Avrupa saldırılarıyla çok canlı bir biçimde temas etmelerinden sonraki döneme rastlar. Ama birinci binyılda, Grekler Mısır'ı tanıdıklarında, toplumsal sınıflandırma orada iyice yerleşmiş, geleneklere girmiş ve aslında Hint-Avrupa işlevsel çerçevesini doğrudan doğruya, deyim yerindeyse kalıtsal olarak uzatan, ama öte yandan da görkemli Mısır'da gelenek ve göreneklerinin kökenlerini arayan İyonyalılar kalıt olan şeyi ödünç alınmış gibi kabul ettiler.

Tektanrııcı, İbrani kutsal kitabını ele alalım. Herhangi bir

yerde Tanrı'nın eylem olanaklarının üç işlevli bir çözümlemesini yapabiliyordu en azından; yapmadı bunu.

Toplumsal örgütlenmeye gelince, bir Orhon Türküne savaşçı mı yoksa hayvan yetiştiricisi mi olduğu gibi bir soru sorulmuş olsa, bir şey anlamazdı bundan. Hayvanlarını hem yetiştirir hem de korurdu o, komşularının hayvanlarını kaçıtır, yeni otlaklar fetheder ve şamanlardan, onları toplumsal bir örgütlenmenin başına koymaksızın demirci olarak yararlanırdı. Çin'de de Tanrı'nın oğlu, verdiği kararlarla geçici bir biçimde kurduğu hiyerarşiden başka bir hiyerarşi olmaksızın bir yığın özellik içinde sonsuzca bölünmüş bir dünyayı yönetiyordu. Gerçekten de Hint-Avrupa bütünü üç işlevli *ideoloji*'siyle ilginçtir. Tarihöncesinde nasıl oluşmuştur? Üst ve alt arasında kendisini bir ara sınır olarak kabul ettirmiş olan, özellikle savaş amaçlı atçılığın ve arabacılığın bulunmasıyla yaratılmış toplumsal bir gerçekçilikten mi çıkmıştı? Biraz önce sözünü ettiğim düşünce en azından brahmanların ve din adamlarının prototipleri olan papaz ve bilgin toplulukları alanında ne gibi bir rol oynamıştır? Nedenler konusunda ancak hayal kurulabilir. Tarih içindeki farklı uzantıları arasında bu nedenlerin yalnızca sonucu belirlenebilir, sonucu önemlidir.

D.E.: O dönemlerde bir Hint-Avrupa "zihniyeti"nden söz etmek mümkün müdür?

G.D.: Dikkatli olalım! "Zihniyet" kavramı beyinsel bir mekanizma, bir yapı içerir ve anında biyolojiye, nöronlar evrenine, büyük genler direyine giriveririz. Aslını kesinlikle bilmediğimiz bu mekanizmaların görülebilen, okunabilen bölümünden söz edelim yalnızca ve "ideoloji" sözcüğüyle sınırlayalım kendimizi. Ayrıca geleceğin sorunları üstüne kurulmuş tuzaklar olan bulanık olguları da saptayarak. Eski İskitlerin durumu ilginçtir.⁽³⁸⁾ İÖ Beşinci yüzyılda Herodotes'in saptadığı ve daha sonra da ilginç değişiklikleriyle Quintius Curtius tarafından doğ-

⁽³⁸⁾ – *Mythe et épopée, I'* in üçüncü bölümü.

rulanan kökenlerine ilişkin efsaneye göre, ilk dönemlerinde, üç kardeşler zamanında kesinlikle işlevsel olan yakıcı altın eşyalar gökten inmişti: bir kupa, bir balta ve bir boyundurukla birlikte saban demiri. Yalnızca kardeşlerden biri, en büyükleri ateşin ellerinde sönmekte olduğunu hissetmiş ve eşyaları, bütün eşyaları tutabilmiş, böylelikle de işlevlerin gerekli sentezini sağlayan önder olmuştu, ve kardeşleri İskit halkının farklı unsurlarını yorumlaması güç ama işlevlere referans oluşturduğu kesin gibi gözüken adlar altında ortaya çıkarmışlardı: kökenlerine ilişkin bu öykü dışında hiçbir metinde anırtırma yoktur bu konuda. 1917 Devrimi'ne kadar örgütlenmeleri prensleri, farklı tabakalardan soyluları, unvanları olmayan bireyleri ve köleleriyle bütünüyle feodal olan geniş İskit bütünüünün son kalıntıları modern Osetlerde ise üç işlevli bölünme daha az görülür. Bununla birlikte halk destanında, eski kahramanları Nartlar her zaman üç büyük aileye ayrılmıştır: Zekâlarıyla dikkat çeken ve çevresinde içkili büyük ayinlerin düzenlendiği şahane bir kupaya sahip olan Alaegataeler; güçleriyle tanımlanan ve en büyük kıyııcıları içlerinde barındıran Eksaertaegkataeler; sürülerinin zenginliğiyle tanımlanan Borataeler. İki bin yılı aşkın bir süreden beri kendiliğinden bu modele göre örgütlenmemiş bir toplumda üç işlevli bir düşünce çerçevesinin ayakta kalması çok ilginçtir. Ama en tuhaf olan ve o korkutucu “zihniyet” sorununu ortaya koyan şey şudur: Osetlerin komşuları olan ve dilleri Hint-Avrupa dili olmayan Kafkas halkları Çerkesler, Abhazlar, Çeçenler Oset destanından yoğun biçimde alıntılar yapmışlar ve bu destanı zenginleştirmişlerdir. Oysa istisnasız, her yerde, ister yiğitlik ve başarı derecelerinden başka bir ayırım gözetmeksizin bütün kahramanlar aynı düzeye konsun (Çerkesler, Abhazlar), ister, işlevleriyle değil de “iyi”, “kötü” özellikleriyle karşı karşıya getirilmiş ailelerin sayısı ikiye indirgenmiş olsun üç ailenin işlevsel niteliğine her anırtırma kaybolup gitmiştir. Her şey sanki efsanelerin bu Hint-Avrupalı olmayan alıntıçıları, bu destanların yaratıcıları olan ve top-

lumsal yaşamlarında üç işlevden kurtulmuş Osetlerin efsanelerinin özgün hallerinde sadık bir biçimde korudukları üç işlevsellüğün izlerini sistemli biçimde atıyormuş, kabul edemiyormuş gibi olup bitmektedir. Burada ırk, bilinçdışı, organik bir eğilim söz konusu olamaz. Doğrusunu söylemek gerekirse üç kahraman ailenin çerçevesini aşarak, destanlarda üç işleve dayanan her şeye uygulanmış olan bu atma sürecinin nasıl açıklanacağı bilinmemektedir. Ama olay da tartışılmaz bir biçimde ortadadır.

D.E.: Oset destanından söz ettiniz şimdi. Bu destanda toplumsal yaşamda uzun süredir yitirilmiş olan ve üstünden Bizans Ortodoksluğuyla Müslümanlığın geçtiği bu halkın dininde çoktan unutulmuş üç işlevi adeta fosiller biçiminde buldunuz. Öyle anlaşıyor ki epik edebiyat size her yerde çok sayıda tanıklık sağlıyor ve bu tanıklıklar mitolojilerin ve teolojilerin tanıklıkları kadar iyi örgütlenmiş, üstelik de teolojilerden sonra da ayakta kalmışlar.

G.D.: Doğru. Benim en büyük şansım bu dinsel öğreti ve epik edebiyat tanıklıklarının uyuşmasıdır. Hatta bunlar kimi zaman bu konuları içeren metinlere bilinçli bir biçimde eklenmiştir. Ama Roma krallık “tarihi”nden uzun uzadıya söz ettiğimizi anımsarsanız, yeni bir konu değildir bu artık, çünkü “tarih” bu eski dönemler söz konusu olduğunda destandan başka bir şey değildir. Bu destanlar kahramanları ve entrikalarıyla, onları bildik bir dekor içine yerleştiren insani ilişkilere ve maceralara sokulmuş, kişi ve yer adları hatta tarihlerle gülünçleştirilmiş mitoloji ve tarih midir? Yoksa aynı ideolojiyi sergileme ve yorumlamada ötekini geçen mitoloji kadar eski bir edebi tür mü söz konusudur? Büyük olasılıkla tek bir yanıttan söz edilemez. Birçok önemli durumda aktarma amacı kesindir. Sözgelimi büyük Hint destanı *Mahabharata*’ya⁽³⁹⁾ bakın. Kahramanların merkezi grubu beş kardeşler, her biri üç işlevsel tip-

⁽³⁹⁾– *Mythe et épopée I*’in birinci bölümünün konusunu değiştirur.

ten biri tarafından karakterize edilen Pandava'lardan oluşur ve bunların doğum düzeni işlevler hiyerarşisine uygundur: Önce bütünüyle dürüst ve doğru bir hükümdar, sonra biri sert ve to-puzla silahlanmış, öbürü atlı ve mükemmel okçu olan iki sa-vaşçı tip; ve nihayet kardeşlerinin hizmetkârları gibi nitelendi-rilmiş ve belirleyici bir döneme göre sığır ve at yetiştirme ko-nusunda birbirlerine çok yakın olan iki ikiz. Oysa sözde kar-deşlerdir bunlar ve Pandu'yu babaları sanırlar. Aslında onlar Pandu kadınları arasında her biri bir tanrı tarafından dünyaya getirilmiştir ve dölleyici tanrılar topluluğu, hiyerarşisi biraz önce sözünü ettiğim dinsel yasalar listesinin, Boğazköy antlaş-ması Mitanni tanrıları listesinin bir açıdan yenileştirilmiş, bir başka açıdan ise daha tutucu bir değişkesidir: Önce eski hü-kümdarlar Varuna ve Mitra'nın özellikle de Mitra'nın yerini tutan kişileştirilmiş hak Dharma; her ikisi de savaşçı olan Va-yu ve İndra; ve "soyluların ve din adamlarının dışında kalan-lar"ın tanrıları iki ikiz Nasatya. Bu kahramanların her biri ka-rakter, tavır ve tutum, kimi serüvenlerdeki ayrıntılar açısından oğlu olduğu tanrının yerini alır. Ve bu yerini alma yöntemi Pandava'lar dışında şiirin iyi ya da kötü bütün kahramanları için kullanılmıştır. Sözgelimi Güneşin oğlu Karna'nın biri öz, öbürü üvey iki anası vardır, tıpkı Veda Güneşinin, iki kız kar-deşin, Gecenin ve Şafağın oğlu olduğunun söylendiği gibi. Ve İndra'nın oğlu Ajurna'nın darbelerine dayanamaz, çünkü Veda ilahilerinin İndra'nın Güneşin arabasının tekerleklerinden biri-ni söktüğü, çaldığı ya da toprağa gömdüğünü söylediği gibi arabasının sol tekerleği toprağa saplanıp kalır. İlginç *Viçveda-valor* "Hepsi,tanrılar" adını taşıyan ve aslında, özelliklerini yok ederek Adityaların, Rudraların ve Vasuların iyi karakterize edilmiş üç büyük işlevsel gurubunun toplamını özetleyen be-lirsiz Veda grubu gene o kadar belirsiz Pandavaların genel ka-dını, kocalarının her biriyle onlardan birini doğuran Draupa-di'nin oğulları gurubuyla yer değiştirmiştir.

Yer değiştirmelerin yoğunluğu işlemin bilinçli olmaktan

çok isteğe bağlı ve sistematik olduğunu kanıtlamıştır. İşlem, bir yazarın ya da bir okulun, birçok kuşaktan beri gelmiş olabilen, ama bir plana sadık kalmış bir atölyenin, ilahi topluluğun ilişkilerinin ve olaylarının insani tipleri düzeyinde bu kopya etmeyi nokta nokta kavramış ve gerçekleştirmiş olduğunu kabul etmeye zorlar bizi.

D.E.: Yalnızca imzanın eksik olduğu bu tür planlanmış bir işlem ve yer değiştirme başka yerlerde de var mıdır?

G.D.: *Aeneis*'in ikinci bölümü iyi bir örnektir buna, dolaylı ama açıktır ve Vergilius'un⁽⁴⁰⁾ imzasını taşır. Yapıtın ilk altı şarkısında Troyalı kahramanlar Eneas ve arkadaşları geleceğin Roma kentinden pek uzak olmayan bir yere Latium kıyısına bırakılır; bu kahramanların kadınları yoktur, ama Aeneas'ın kuracağı kentin gelecekteki büyüklüğünün garantisi olan Troyalı Penateslerin ve kâhinlerin taşıyıcısıdırılar onlar. Son altı şarkıda iki halkın uzlaşmasının ve kaynaşmasının arkasından gelen bir savaşta bu kentin kuruluşunun koşulları hüznün verici bir biçimde anlatılmıştır. Şunu göstermek mümkün olmuştur: Vergilius Roma'nın bu prototip doğuşu için Roma'nın doğuşunun geleneksel öyküsünü oluşturan üçlü oyunu yeniden yaratmıştır. Romulus gibi ilahi kan taşıyan ve onun gibi ilahi vaadlere sahip olan Aeneas ve Troya'dan kaçan arkadaşları, Romulus efsanesindeki Sabinler gibi savaşın çiftçilikten zorla koparacağı bir halkın kralı Latinus'la savaşır. Üstelik Aeneas bu savaş için yardım sağlar ve bu yardımı öyle rasgele Etrüsklerden değil bir kâhinin söylediklerine inanarak yabancı bir komutanın çağrısını bekleyen çok özel bir komutanın kumandası altında oluşturulmuş bir Etrüsk askeri birliğinden alır. Savaş, rakiplerin uzlaşması, Aeneas'ın Latinus'un kızıyla evlenmesi ve yeni kentte, her birinin kâhinler aracılığıyla o zamana kadar eksik olduğunu bildikleri bütün tarafların birleşmesiyle –Vergilius bu sonu anlatmaz ama bildirir ve zaten onun şarkılarının doğal akışıdır bu– son bulur:

⁽⁴⁰⁾– *Mythe et épopée I*'in ikinci bölümünün konusunu oluşturur.

Aeneas'ın kadınlara ve vadedilmiş toprağa ihtiyacı vardı, Etrüsk askerleri yabancı bir işvereni gözlüyor, Latinus bir damat bekliyordu. Bu, birkaç kuşaktan beri eskimiş ve Vergilius'un tüm yeteneğini sergileyen Roma'nın kuruluşundaki Sabin savaşının şemasıdır tam anlamıyla. Şairin yüzeysel biçimde de olsa üç başoyuncunun misyonlarını, belirgin özelliklerini işlevsel niteliklerle belirtme konusunda ısrarlı olması –başka bir nedenle de bildiğimiz gibi– çağdaşlarının Roma'nın kurucuları Romulus, Lucumon, Titus Tatius üçlüsünün üç işlevinin tam anlamıyla bilincinde olduğunu kanıtlamaktadır.

D.E.: Bu mitlerin destan ya da hayali tarihle yer değiştirmeleri durumlarının yanında, Hint-Avrupa dönemlerinden beri mit-sel değil ama tarihsel olma iddiasında epik şemalar bulunduğu-nu düşündüren nedenler var mıdır?

G.D.: İşte bunlardan biri: Öyle gözüküyor ki Hint-Avrupalıların ortak kalıtında her hanedanın kökenlerinin hâlâ büyüleyici bölümlerine yerleştirmeye uygun bir tür kraliyet veraset şeması olmuştur. Belirgin biçimde birincil işlevli bir ya da iki kralın ardından tam anlamıyla savaşçı bir kral gelir, bunu da üçüncü işlevin bütününe ya da önemli bir yanını temsil eden bir kral izler. Etrüsk öncesi dört saltanat dönemi için Roma'daki durum örnek gösterilebilir buna⁽⁴¹⁾: Romulus, Numa, sonra Tullus, sonra Ancus; Danimarka'da Skjoldungarlar⁽⁴²⁾ ailesinin ilk sözcükleri için: Skjöld, kanun koyucu, kurucu, sonra Thôrr'un paraların üstündeki işaretleri bozan Gram, sonra büyük Vanların, Njördhr ve Freyr kutsal çiftinin benzerleri baba oğul Hadingus-Frotho çifti. Ermenistan'la ilgili olarak da benzer bir durum söz konusu: Kurucular Hay ve oğlu, sonra özellikle savaşçı bir Aram, daha sonra iki Aray, sayısız aşkın doğmasına neden olan Güzel Aray ve oğlu.

D.E.: Önemsiz gibi gözükmeyen bir problem kalıyor: bu

⁽⁴¹⁾– Bu konuyla ilgili olarak, *Heur et malheur du guerrier* (agy. S.14-24) adlı yapıta bakabilirsiniz.

⁽⁴²⁾– Bkz. *Du mythe au roman*. P.U.F.,1970, ikinci baskı 1983.

ideoloji ve özellikle de edebi etkileri bir yandan yeni yerlere ve yeni zamanlara uyarlanarak Hint-Avrupalıların hemen hemen tüm ortak mirasçılarında nasıl kalmıştır?

G.D.: Benim ve öteki araştırmacıların ortaya koyduğumuz, ama çözecek durumda olmadığımız “karşılaştırmalı olgular”ın getirdiği gerçekten de büyük bir problem”. Belki Changeux’nün ardılları bu korunma ve uyarlanmaları sağlayan beyinsel mekanizmaları keşfedeceklerdir.

D.E.: Bu aynı zamanda iki binyıllık bir tünelin ötesinden Iguvium ritüelindeki Juu, –Mart–, Vofiono adlı üç işlevsel tanrının Gubbio’daki Ceri şenliğinde yer alan Ubaldo, Georges ve Antoine adlı üç işlevsel azize dönüşme sorunu değil mi? Üstelik bu dönüşümde şaşırtıcı ayrıntılar da varlıklarını sürdürmüş. Iguvium’daki tanrı Juu’nun Tursa Jovia, “Jovia terörü” adı verilen bir kadın ortağı vardı. Aziz Ubaldo ise bir kulenin tepesinden kuşatmacıları terörüyle ezerek kenti kurtarmıştı.⁽⁴³⁾

G.D.: Evet, tamamen öyle, bu Yunanca kökenli sözcüğü teknik anlamının dışında kullanmayı sevmediğimden mystère (gizem) demeyeceğim, ama bireylerin ve kolektivitelerin bilinçsiz bir biçimde işbirliği yaptığı ve bugün açıklanmamış aynı süreçtir bu.

D.E.: Sözüünü ettiğimiz bütün durumlar kesinlikle bir geçiş içerirler. Ama sizin üzerinde çalıştıklarınızı ayrıntılarına kadar kaplayan ideolojik ya da toplumsal üçlemelerin kolektif ama yeni koşullarla empoze edilmiş kolektif bilinci söz konusu olduğunda *ex nihilo* yeniden yaratılmanın görüldüğü durumlar yok mudur? Özellikle de ortaçağın üç düzenini düşünüyorum.

G.D.: Ortaçağın üç düzeni... Jean Batany’nin ortaya koyduğu sorun açıktır. Georges Duby’nin çok önemli yapıtı onikinci yüzyılın toplumsal, dinsel, siyasal koşullarının dönemin din adamlarının yapıya “din adamları-savaşçılar-çiftçiler” ya-

⁽⁴³⁾– Bkz. *Mariages indo-européens*, Payot, 1979, s. 123-143, Maurizio del Ninno’nun bir düşüncesi geliştiriliyor.

pısını verme süreçlerinin geliştiğini açıkladığı olgusunu kesinleştirmiştir.⁽⁴⁴⁾ Ama onu onlar yaratmadılar. Bizzat Duby'nin açıkladığına göre bu yapı on dokuzuncu yüzyılda birden bire pek de hak etmediği bir üne kavuşmuş olan Haymon d'Auxerre adlı bir yazarda görülmüştür: Haymon Yeni Ahid'in bir ayetini yorumlarken ve orada bulunan "tribus" sözcüğünü açıklarken İsrail kavimlerini (tribus) yanlışlıkla üç rakamına ve üç unsurlu başka topluluklara, aşağı yukarı Isidore de Seville'in kendisine sunduğu biçimiyle (*senatores, milites, agricolae*) Roma topluluğuna ve o dönemin Hristiyan toplumuna (*sacerdotes, milites, agricoltures*) yaklaştırır.⁽⁴⁵⁾

Kimilerine göre bu metin Isidore de Seville'in Roma geleneğini basitçe değiştirmiş, bölmüş ve onu kendi Hristiyan üçlüsü haline sokmuştur. Ben metinden daha çok eskiden bildiği ve kendisine göre farklı üç şeyi karşılaştırmış olduğu sonucunu çıkarıyorum: Bunlardan ikisi kitap kültürüyle sağlanmış Kutsal Kitap'ın kavimleri ve Isidore'un üçlü bölümlemesi, üçüncüsü ise Hristiyan toplumunun hâlâ yaşayan bir kuramıyla sağlanmıştır. Eğer durum böyleyse bu öğretiyi nerede oluşturmuştur? Birçok varsayım öne sürülmüştür bu konuda. Bana en olası görüneni Daniel Dubuisson'un önerdiği Charlamagne-Haymon'un İrlanda-Büyük Britanya-saray zinciridir. Hristiyan İrlanda gerçekten de Hristiyanlık öncesi dönemlerin işlevsel toplumsal bölünmesini kolayca sürdürmüş, kilise basit biçimde druidlerin yerini almış, öte yandan da Büyük Britanya anakaradan çok özellikle York'da İrlanda misyon ve manastırlarıyla Hristiyanlaşmış ve gelişmiştir. Dokuzuncu yüzyıl sonunda bilge ve Hristiyan bir Anglosakson kral, Boetius'u yorumlarken bir kralın üç sınıfın insanından da yararlanmaya ihtiyacı olduğunu yazar. Oysa Charlemagne'in hizmetine aldığı,

⁽⁴⁴⁾– Georges Duby, *Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*. Gallimard, 1978.

⁽⁴⁵⁾– Bkz. Apollon sonore, agy. S.205-248.

Saray Okulu'nun yenileştiricisi ve bir şiirde söylenmiş olduğu gibi "Angle chez les Saxons" (Saksonlarda Açık) Alcuin York'da yetişmişti ve Anglosakson krallarla, bu deyiimi kullanmadan yaptığı yazışmalar kralın, buyruğu altındaki üç grubun, üç işlev kavramına yabancı olmadığını kanıtlamaktadır. Dolaşısıyla çok sayıda ve ünlü din adamı yetiştirmiş olan Alcuin'in dosyasında birkaç yıl sonra Haymon'da görülecek üç işlevli şemanın başlatıcısı bir numaralı şüpheli kişi olabilmek için gerekli her şey vardır. Ama sorun bir kez daha çözüm beklemektedir. Joël Grisward'ın, Yayati Hint çevrimini anımsatmaktan çok içine alan bir şema üzerine oturtulmuş üç işlev ideolojisinin egemenliği altındaki Narbonne'luların epik çevrimi konusunda yaptığı keşif en azından, sözelimi Vizigotik başka zincirlenmelerin bu şemayı içerebileceklerini göstermektedir.⁽⁴⁶⁾ Bana gelince, burada dile getirilmesi gereksiz olan nedenlerle, Auxerre'linin tanıklıkları konusunda Alcuin aracılığıyla ışıklarını Kuzeyden istemeye devam ediyorum ben.

D.E.: Duby ortaçağa dayandırdığı bu üçlü dağılımın Fransa'da sözelimi Devrim sırasında yeniden ortaya çıkmış olabileceğini yazıyor.

G.D.: Aslında yüzyılların ve monarşinin gelişmesinin getirdiği dönüşümlerle uzamıştır. Devrimin başında son kez ihtişamlı bir biçimde gösterdi kendini, çünkü bu dönemde din adamları ve soylular tiers état karşısında birleşmiştir.

D.E.: *Heur et malheur du guerrier*'nin⁽⁴⁷⁾ yeniden basımı için kaleme aldığınız önsözde determizim ve özgürlük sorununu ortaya koyuyorsunuz. İrdelediğiniz zihinsel yapılar onları açıklayan ve içlerinde taşıyan konulardan bağımsız olarak kendiliklerinden aktarılıyorlar. Ama aynı zamanda da icat etme zekâlarıyla, yeniden üretme yetenekleriyle değişiyorlar. Size göre bilinçli değişimin ve bilinçsiz yeteneksizliğin payları nedir?

⁽⁴⁶⁾ – Joël Grisward, *Ortaçağ Destanı Arkeolojisi*, agy,

⁽⁴⁷⁾ – Agy. S.11.

G.D.: Sorun açık, gün gibi ortada, bireysel ve kolektif düşüncenin, ortak dilin zorlayıcılıklarının altındaki beyinlerin özgülüğünün tüm metafiziğini –ya da gelecekteki fiziğini– kapsar. Ne zaman çözümlenecek ya da sadece akılcı bir biçimde formüle edilecektir? Olabilecek midir böyle bir şey? İncelediğim edebiyatlarda ve mitlerde, beni özellikle etkilemiş olan, ortak bir şema gibi göstererek basitleştirdiğim şeyler üzerinde oluşan değişkelerin –çoğalmalar ve değişmeler, aktarımlar ve yer değiştirmeler, merkezden uzaklaşmalar, etkileşimler vb– inanılmaz çeşitliliğidir. Benim merakım, tutkum, ortak kökeni belirlemek, prototipi kalın çizgileriyle saptamak ve çizmek değildir pek; tersine, bir kez ana yapı belirlendikten sonra, tüm diaspora bölgelerinde, metinlerin sunduğu gerçek versiyonlara kadar neredeyse ortaya çıkmış o uç noktadan tekrar inmek ve bu farklı biçimlere ulaşmış gelişmeleri belirlemektir.

D.E.: Yani değişme, çeşitlenme üstüne bir araştırma... Öyleyse bakışınız sanılabileceği gibi ve kimi zaman da yenilenme yeteneği, yaratma özgürlüğüyle ilişkili olduğuna göre sizin kendinizin hissettirdiği gibi çok da determinist değil.

G.D.: Hayır deterministtir benim bakışım. Aslında bu noktada Lévi-Strauss'la birleşiyorum. Bana öyle geliyor ki hangi konuda olursa olsun, sonsuz değişkeler bulunabilir ve eğer entelektüel açıdan donanımlıysak ve etnolojik bilgi tamsa, biz bu değişkelerin tümünü önce öngörebilir ve daha sonra da gerçekten ilişkiye geçebiliriz onlarla. Onun akrabalık sistemleri konusunda denediği ve büyük ölçüde de başardığı budur. Kuramsal sınıflamada doğrulanmamış tipler varsa eğer, bu sadece geçicidir. Afrika'da ya da bir başka yerde er ya da geç bunların yerlerinin neyle doldurulacağı görülecektir. Ben, kendi alanımda daha çok şöyle düşünme eğilimindeyim: az çok sezilmiş bir prototipin eklemlemelerini yavaş yavaş ve sistemli bir biçimde deforme ederek gerçekten ortaya çıkmış farklı gelişmeleri öngörme noktasına gelinebilir. Ama beceriklilik, ustalık konusunda her zaman eksiklerimiz olacaktır: doğa bizden güçlüdür

bu konuda.

D.E.: Madem ki geçiştten söz ediyoruz, şimdiye kadar sözü-nü etmediğimiz, ama ele almak zorunda olduğumuz bir sorun var: farklı bölgelerde rastladığınız ve ortak arkaik bir modele bağladığınız mitolojik ya da epik betimlemeler, tersine ve basit bir biçimde bir toplumun başka bir toplumdan aldıklarıyla geçmiş olamazlar mı? Böyle bir olasılığı genel olarak dışlıyor musunuz siz?

G.D.: Evet, genel olarak. Bir örnek verebilirim size: Tek Gözlü'yle Çolağın hayırlı işbirliği teması.⁽⁴⁸⁾ Bu konuda iki tanımımız vardır yalnızca, ama şu ya da bu anlamda bir aktarımın düşünülemeyeceği koşullarda. Bunu İskandinavyalılarda mitolojik biçim altında ve Roma'da mitolojide değil, çoğu zaman olduğu gibi aslında destan olan kökenlerin "tarih"inde buluruz.

Toplum için önemli bir durumda, Roma'da insan toplumu, İskandinavyalılarda ilahi toplum için, tam bir yok olma durumundayken kurtuluş biri tek gözlü, o sıradaki olaydan önce tek gözlü kalmış biri ve bu olay sırasında çolak kalmış iki kahramanın ortak, sürekli ve gayretli çabalarıyla gerçekleşmiştir.

Roma, Porsenna Etrüsklerinin yeniden fetih girişimi sırasında iki kez kurtulmuştur: Saldırıya uğrayan kent tam düşeceği sırada, lakabı "Kyklopes" olan Horatius Cocles köprü üstüne yerleşir ve düşmanı bakışlarıyla ve bir tür yara almama yeteneğiyle korkutur. Ama sonuç olarak Romalılar gene kuşatma altında ve aç kalırlar. O sırada Mucius adlı bir genç müdahale eder duruma. Düşman komutanını öldürmek için senatodan izin ister. Etrüsk ordugâhına gider, başkomutan çadırına kadar yaklaşır, ama kurbanın seçimi konusunda yanılır ve kralın bir teğmenini öldürür. O zaman kolunu bir mangala uzatır, yakar ve özetle şunları söyler: Her türlü fedakârlığa benim kadar katlanmaya kararlı, benim eyleyimi yeniden denemeye hazır üç yüz Romalı genç var; ben başaramadım, aralarından biri başa-

⁽⁴⁸⁾— Bkz. *Mythe et épopée. III, agy. S.268-283.*

racaktır. Düşman kralı onun bu tavrından duygulanır ve besbelli palavra olan bu bildirinin doğruluğundan kuşkulanmaz. Hemen barış yapmaya karar verir.

Dolayısıyla Roma yalnızca tek gözü olan bir kahramanın saygınlığı ve düşman komutanına bir yalanın doğru olduğunu garanti etmek amacıyla bir kolunu feda eden birinin kahramanlığı sayesinde iki aşamada kurtulmuştur.

İskandinavyalılarda Tek Gözlü ve Çolak arasındaki ilişki daha sıkıdır. Tanrı Odin tek gözlüdür, çünkü özellikle büyüleri tam bilgiye kavuşmak için gözünü bir kaynağa rehin bırakmıştır. Tanrı Tyr hem şiddetin hukuk kılığına büründüğü adli ve siyasi meclis *thing*'in hem de şiddetin ortaya çıktığı savaşın tanrısıdır. Bir gün kutsal topluluk, büyüdüğünde her şeyi, tanrıları ve dünyayı yutacağı bilinen küçük bir kurdun doğumu nedeniyle ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıya kalır. Dolayısıyla henüz vakit varken bağlamak gerekir onu, hem de çözülmesi kesinlikle mümkün olmayan bir düğümle. Çifte sorun: bu bağ üretmek, sonra küçük kurdu, oyun kisvesi altında bu bağla hareketsiz kılmak için yumuşatmak.

Böyle bir üretimin gizini bilen gözü karşılığında elde ettiği bilgi sayesinde büyücü Tanrı olacaktır tabii ki. Cüceler aracılığıyla doğada bulunmayan maddeler toplar. Kadın sakalı, dağlardan getirilen kökler, bir kedinin adınının çıkardığı ses, balıkların sesi ve kuşların tükürüğü. Bu şekilde elde ettiği bağ son derece incedir, görünüşte ipek gibi incecik ve zayıftır ama aslında kesinlikle kopmaz. Gerisi kurt yavrusunun oyunu kabullenmesini sağlamaktır. Çekinen kurt, gerçekleştirilecek eylemin doğruluğunun garanti edilmesi için bir tanrının elini ağzına koymasını ister, Yalnızca hak, *thing* tanrısı Tyr fedakârlıkta bulunur ve küçük kurt aldatıldığını fark ettiğinde Tanrı'nın kolunu koparır ve tanrı çolak kalır. Burada aynı çağrışımla karşı karşıyayız. İskandinav mitinin gücü, planı, sakatlamaları Roma öykülerinkilerini de içerir, ama bir alıntı varsayımını dışlayacak kadar farklı bir senaryo içinde: ve bir alıntı söz ko-

nusu olsaydı, şemadan çok pitoresk ayrıntılar ve dekor parçaları korunmuş olurdu. Burada tuhaflığı içinde esas olan dışın-da uyuşan hiçbir şey yok.⁽⁴⁹⁾

D.E.: Ama gene de iki yakın topluluk arasında alıntının daha güçlü bir olasılık olduğu durumlar vardır. Sözelimi biraz önce ortaçağda İrlanda'dan Galya'ya üç sınıf kuramının geçişinden söz ettiniz. Başka belirleyici kuramlar var mıdır?

G.D.: Nisan 1986'da *Magazine littéraire*'in sorularını yanıtlarken⁽⁵⁰⁾ Benveniste'in Hint-Avrupa dönemine götürebileceğini sandığı üç "işlevsel" hekimlik sorununu ele aldım: Okuyup üfleme hekimliği, şifalı otlar hekimliği ve bıçak hekimliği. Bu üç yöntem hiç kuşkusuz tüm eski hekimlik alanlarında kullanılmıştır: Büyülü formüllerle, cerrahlıkla, merhemlerle ve şuruplarla tedavi edilmiştir hastalar. Ama kuram, organize ve didaktik bir tablo oluşturma Yunanistan'da ve Zerdüştçü İran'da Pindaros'da ve büyülü *Avesta* kitabında doğrulanmıştır. Bu durumda, İranlılar Anadolu İyonyalıları aracılığıyla Yunanlılarla sürekli ilişki içinde olduklarına göre bir alıntının söz konusu olup olmadığı düşünülebilir.

D.E.: Ama bunlar önemsiz şeyler. Daha ayrıntılı metinler için belirgin örnek yok mu?

G.D.: Hayır, büyük yapılar için bildiğim örnek yok. Genel olarak içlerinde mitlerin ya da efsanelerin üç işlev çerçevesinden yararlandığı senaryolar çok farklıdır, öte yandan bunlar ortak amaç ve mekanizmaları açık seçik biçimde destekler ki bu durumda alıntılardan söz edilebilir.

⁽⁴⁹⁾— *Oubli de l'homme'da* (agy. S.259-277) R.I.Page'la tartışma.

⁽⁵⁰⁾— *Magazine Littéraire*, no 229, nisan 1986.

3

“Yunanlılar Nankör Âşıklardır”

D.E.: Tüm yazdıklarınıza, en azından destanlarla ilgili olarak tüm yazdıklarınıza bakıldığında karşılaştırmalarınızda sürekli öne çıkan metin *Mahabharata* oluyor.

G.D.: Evet, ama *Mahabharata*’da üç işlev oyununu keşfetmiş olma onurunu Stig Wikander’e, yalnızca ona vermek gerekir.

D.E.: Ama daha önce söylemiş olduğunuz gibi o bunu sizin Roma’da ve Hindistan’da üç işlevli ideoloji üstüne 1938’de yapmış olduğunuz keşiflerden yararlanarak yaptı.

G.D.: Karşılıklı bir dölleme diyelim isterseniz buna. Savaştan önce Wikander Uppsala Doğubilim okulunun tamamı gibi benim pek dikkat ettiğim ve özellikle de rüzgâr tanrısı Vayu’yla ilgilenmişti ve bu tanrının savaşçı ama acımasız ve yırtıcı savaşçı yanını değerlendirmişti: gerçekten de İran’da da Hindistan’da da onunla ilgili olarak tanıklık yapan kahramanlar sözgelimi *Mahabharata*’daki Pandava beş kardeşlerin ikin-

cisi Bhima gibi “sopalı kahramanlar”dır. Ben, eski Mitra-Varuna ve Veda öncesi işlevsel anlama dikkat çekmiştim; egemenliğin, savaşçı İndra’nın ve insanların velinimetleri Nasatya ikizlerinin ikiye bölünmüş ifadesidir bu –bu yapıda Vayu bulunmaz.

Savaştan sonra, benim 1938 sonrası kitaplarım İsveç’e ulaştığında Wikander hemen şunu fark etmiş: Vayu’ya, kendisinin ortaya çıkarmış olduğu savaşçı karakteri de korunarak ve onu İndra’nın yanında Boğazköy grubu içine sokarak doğurmalar düzeni içinde Pandava beşleri listesi elde ediliyordu: egemen tanrıların epik gençleşmesi Dharma egemen kahramanın tanrısıdır, sonra Vayu ve İndra da sopalı dev Bhima’nın ve okçu kahraman Arjuna’nın babalarıdır; nihayet Nasatya’lar kendileri gibi ikiz olan iki sonuncuyu doğururlar. Tüm geriye kalan ve öncelikle beş Pandava’da ortak olan tek eşin açıklaması ve benim *Mythe et épopée I*’de eklediklerimin tümü buradan çıkmıştır: oğulların babalarını yeniden ürettikleri, babalarının tabiatlarına ve işlevlerine her anlamda uyduklarını en küçük ayrıntılarına kadar kanıtlamak kolay olmuştur, çekinmeden söyleyebilirim bunu. Şiirin yazar ya da yazarları bu benzerliğin altını çizmek için olağanüstü beceriklilik kanıtları göstermişlerdir. Sözgelimi Nasatya ikizlerinin (aynı zamanda Açvin yani “ata benzeyenler” olarak da adlandırılırlar) Veda teolojisinde verdikleri hizmetlerden biri de sürülerin çoğalmasını sağlamaktır. Pandu’nun yanlış olarak çocukları sayılanların tümü gibi doğuştan *kşatriya*’lar olan çocuklarının bu karakterlerini sürdürmeleri zordur. Ama şiiri yazarlar beş Pandava’dan her birinin kimliğini gizlemek, kendisini gizleyen bir yaşam biçimine uymak zorunda olduğu bir epizod düşlediler. Oysa ikizlerden biri sığırtaçları (ya da daha doğrusu babaları olan tanrılar aynı zamanda hekim olduklarından sığır veterinerlerini) oynamayı yeğler; ikizlerden ötekisiyse atlara denk düşen mesleği seçer.

D.E.: Ya öteki Pandavalar?

G.D.: Yalnızca iki savaşçı, Bhima ve Arjuna’özlerinde, top-

lumsal yaşamda neyseler odurlar, *kṣatriya*’dırlar. Ama Pandavaların birincisi, Yudhisthira, hükümdar, *kṣatriya* medeni durumuyla bir brahman özelliği taşır; oysa o da, ikizlerin *vaiçya* kılığına büründükleri durumda, aslında gerçek doğasına denk düşen “kamuflej”ı yeğler: brahman gibi gösterir kendini.⁽⁵¹⁾

D.E.: Sizin çalışmalarınızda, başlangıçtan günümüze kadar Hindistan özellikle tercih ettiğiniz bir alan oldu.

G.D.: Biliyorsunuz Hindistan, Hintliler bir dünyadır. Hindistan’ı gerçekten öğrenebilmek için başka hiçbir şeyle uğraşamamak gerekir.

D.E.: Karşılaştırmacıların projelerinin kimi zaman, hiçbir şeyi yakından öğrenemedikleri coğrafi ve kitabi bir alanla örtüştüğü duygusuna kapıldığınız olmuyor mu haklı olarak? Çalıştığınız şu ya da bu alanda uzman olmam: ı bir eksiklik olarak hissetmiyor musunuz?

G.D.: Alıştım bu duruma!

D.E.: Hindistan’a gittiniz mi?

G.D.: Hayır. Türkiye’deyken gitmeyi düşünmüştüm. Alfred Foucher bir üniversitede, sanırım Allahabad’da boş bir kürsü olduğunu bildirmişti bana ve bu kürsü için aday olmamı önermişti. Ama Türkiye’de gerçekten çok mutluydum.

D.E.: Oysa oraya gitmeyi çok istiyor olmalıydınız, değil mi?

G.D.: Yok, o kadar da gezginci değilim.

D.E.: Ama sürekli seyahat ettiniz...

G.D.: Aslında ben bir çırpıda, bir uçuşta bir kente, bir köye gitmeyi ve oraya adapte olmayı, alışmayı seviyorum. Söyledim size, Türkiye benim ikinci vatanım gibidir ve böyleyken on kadar vilayette birkaç yer biliyorum yalnızca. Ama orada evimde gibiyim –ya da gibiydim. 1972’den beri gitmedim Türkiye’ye: Yüreğim ikinci Roma’nın dağlarını kaldırmıyor pek. Özlüyorum dağları ve halklarını.

⁽⁵¹⁾ – Bkz. *Mythe et épopée*, I. agy. s.67-73.

D.E.: Ama Hindistan'ı tam anlamıyla öğrenebilmek için oraya biraz "adapte olmanız" gerektiğini düşünmüyor muydunuz?

G.D.: Kuşkusuz, iyi olurdu ama insan gerçekleştiremediği şeyler için üzülmekle geçiremez vaktini. Hem sonra beni daha çok ilgilendiren ritüeller Hindistan'ına ve veda ilahilerine nasıl adapte edecektim kendimi?

D.E.: Her şeye rağmen, gidemediğiniz için üzüldüğünüz bir ülke var mı?

G.D.: Çin'e gitmek isterdim daha çok. Ama tekrar ediyorum, yaşadığım tüm ülkeler içinde, her şeye yeniden başlamak elimde olsaydı, öyle sanıyorum ki Türkiye'de yaşamak ve muhtemelen de ölmek isterdim. Özellikle de Boğaz'da.

G.D.: Ya tarihte hangi döneme öncelik verirdiniz?

G.D.: Hiç duraksamadan Perikles dönemi ya da daha ziyade Perikles'den sonraki dönem. İnsan düşüncesinin kritik dönemi, tam bir bilinç içinde o dönemde gerçekleşmiştir. Elli yıl içinde her şey yeniden sorgulanmıştır. Sokrates'in akıl yürütmeleri kötü düzenlenmiş gibi gelmiştir bana hep, felsefeden önceki, safsata dönemidir bu dönem ve sonunda her şey bir kavramdan ötekine kaymalarla kanıtlanmıştır, ama bu dönemden çıkanlar düşünüldüğünde insan bu maceraya katılmayı, bu maceraya tanık olmayı o kadar istiyor ki!

D.E.: Ama bu dönem Yunanistan'ın Hint-Avrupa modeline kesinlikle elveda dediği dönem değil midir?

G.D.: Düzeltmeler daha erken dönemde başlamıştı: Homeros üç işlevli tanrıçalar çatışmasına rağmen Hint-Avrupa zincirinden kurtulmayı başardı. Her halükârda, incelemiş olduğum dönemlerin hiçbirinde yaşamayı istemezdim kesinlikle. Druidlerin ya da brahmanların veya *patres conscripti*'nin egemen olduğu bir toplumda nefes alamazdım. Bugün hepsine saygı duyuyorum, çünkü araştırmalarımın malzemeleri kuşaktan kuşağa onlar sayesinde korunmuştur. Hindistan *kşatriya*'larına, Isparta Dorlarına, Vikinglere gelince, mala ve kana 'susamış bu

yağmacılar benim Birinci Dünya Savaşı’ndaki orduma hiç benzemiyorlardı büyük olasılıkla. Ve Cicero ile tanrıların nitelikleri üstüne tartışmalar yapmaktan büyük zevk duyardım, ama Romulus’un mirasçıları arasında pek de rahat hissetmedim kendimi.

D.E.: Hint-Avrupalıları pek sevmiyor gibisiniz!

G.D.: Uzaktan, kitaplarımda severim onları.

D.E.: Yunanistan’a gelirse, çalışmalarınızda özel bir yere sahip bu ülke. Grek mitolojisinin tüm Hint-Avrupa karşılaştırmalarının gerekli unsurlarından biri olduğunu düşündüğünüzü söylüyordunuz. Ama 1938’den sonra neredeyse hiç yok kitaplarınızda.

G.D.: Üç işlev Yunanistan’da ancak 1938’den sonra ortaya çıkmıştır. Çok daha geç bir dönemde. Ve o kadar da benle değil, önce Francis Vian, sonra Atsuhido Yoşida ve Bernard Sergent’la birlikte ve bayağı da malzeme derlemişlerdir onlar. Ben katkıda bulunmaya çalışıyorum onlara.

D.E.: Bu demektir ki üç işlev Yunanistan’da bulunabilirdi. Siz kendi açınızdan, Yunanistan’ı niçin bir kenara bıraktınız?

G.D.: Bırakmadım, bir kenara da atmadım. Daha çok yedeğe aldım. Daha acil ve daha umut verici başka dosyalar bütün zamanımı alıyordu ve Grek referansının çok fazla kullanılması 1938’den önce o kadar çok yanıltmıştı ki beni daha sonra çok dikkatli davrandım. Benden sonra gelenlerin ondan yararlanması mutlu ediyor beni. 1941’de *Jupiter, Mars, Quirinus*’un sonunda Greklerin işlevleri ya da meslekleriyle tanımladıkları İyonya kabileleri üstüne birkaç sözcükle sınırladım kendimi. Ama zaten oturmamış olan bu tanımlamaların sitelerin yaşamında hiçbir önemi yoktu. Doğrulamalar daha sonra geldi bana. Sözelimi Atina bile yönetilmemiş, üç büyük arkhon bir tür başkanlığını yapmıştı bu sitenin: Özellikle dinsel görevleri olan “kral” arkhon (Misterleri yönetirdi); adı ilkel misyonunu yeterince belli eden ama stratejilerin eğitimiyle “askeri” işlevi elinden alınan “polemarkhos” arkhon hiç değilse “onur alanın-

daki ölümler”in cenaze törenlerini düzenlemekle görevliydi; sade arkhon ya da “eponymos” yurttaşlar (Latince *hospes*’i [konuk]veren, *hostis*’i [düşman] içeren aynı karmaşık vokabüllerle “polemarkhos”a bağlı yerleşik yabancılar, metekler) arasında çıkabilecek, aileyi ilgilendiren tüm ekonomik sorunlarla ilgilenirdi.

D.E.: Yunanistan’ın sizin Hint-Avrupa dünyasında başka yerlerde bulduğunuz üç işlev çerçevesinden çok çabuk kopmuş olduğunu hatırlattınız biraz önce.

G.D.: Onun dinsel, etik ve kurumsal izlerini korudu. Ama Roma, kökenleriyle üç işlevli bir efsane. (Hint ve İskandinav gelenekleri bu efsaneyle eşdeğerlidir ve onun kadar eskidir) oluştururken Grek siteleri farklı geçmişlerden oluşmuştur.

D.E.: Sizin “Grek mucizesi” dediğiniz şey midir bu?

G.D.: Hayır, mucizenin sonucudur daha çok. Benim öteki-ler arasında bu şekilde adlandırdığım biraz önce sözünü ettiğim eleştirinin doğuşudur. Grekler her şeyden kuşkulamaya, her şeyi sorgulamaya, özgürce ya da neredeyse özgürce düşünmeye başladılar. Bunu gerçekleştirmiş olan ve bu kadar eksiksiz biçimde başarabilen çok fazla halk yoktur.

D.E.: ”Batı düşüncesi”nin doğuşuydu bu.

G.D.: Evet, değişiklik, İyonya ülkeleri içinde en önce Atina’da gerçekleşti. İki bin yıldan biraz fazla bir süre içinde “eski unsurların” direnişine karşın insanlığın büyük bir bölümüne yayıldı.

D.E.: Yunanistan’ın üç işlev konusundaki bu yoksulluğu keşfedilmiş tüm küçük alanları daha değerli kılıyor.

G.D.: Evet, ama bunlar küçük alanlar.

D.E.: Siz sık sık *Paris’in Yargısı*’ndan söz ediyorsunuz.

G.D.: Kim ne derse desin Homeros *Paris’in Yargısı*’nı anladı ve Akhilleus’un Öfkesi’nde üç tanrıçaya mal ettiği tutumlar onun ölçüsüz, aşırı sonuçlarını kavradığını gösterir.⁽⁵²⁾ Ama

⁽⁵²⁾– Bkz..Oubli de l’homme...agy., s.15-30.

İlyada çoban-kralın üç işlevli boşluğu düşünülmeden okunabilir ve tadına da varılabilir yapıtın.

D.E.: *Esquisses*’de ve özellikle de *Apollon sonore*’da üç işlevin ışığı altında bazı metinleri çözümlüyorsunuz. Sözgelimi Troya’nın düşmesinden sonra “dönüşler”.

G.D.: Evet, yaptığım en güvenli, en sağlam işler bunlar değildir. Bunlar taslaktır sadece ve kanıtlanması gereken öneriler, çözümlerdir. Bana göre benim bu konudaki “en iyi çalışmam” Herakles konusundaki bazı çözümlemelerimdir: üç günah, ölüm ve vasiyet. *Heur et malheur du guerrier*’ye ve üçüncü derlemenin taslağına bakmanızı öneririm bu konuda.⁽⁵³⁾ Ama özellikle de Bernard Sergent’in çok nesnel olan dökümüne bakmanızı öneririm.

D.E.: Başka bir biçimde söylersek sizin tercihiniz Grekler ama sizi destekleyen ve size en az yardımcı olanlar da onlar.

G.D.: Evet, doğru, nankör âşıklar onlar. İlk kurbanları değilim onların. Sorbonne’da ders veren ve haklı olarak kurumun en iyi Latincecisi unvanını kazanmış olan hocam René Durand –bir dersinin adını “zor Latince tümceler” olarak belirlemiştir– hayatını boşa harcadığını söylerdi içtenlikle: “Yunancayla ilgilenmek” istemişti. Bir anlamda ben de Yunancayla uğraşmak istiyordum ve Grek mitolojisini açıklamaya çalışarak başladım işe. Ama Grekler püskürttüler beni.

⁽⁵³⁾ – Bkz. Ay. y. S.71-79.

4

Quirinus ve Kitleler

D.E.: 1938'deki buluşlarınızdan sonra epey kitap yazdınız. Bunlardan bazıları birleşik üç işlevle ilgili; bazıları yalnızca birincisi, hükümdarlık işlevi, özellikle de *Mitra-Varuna*'yla ilgili; bazıları ikinci işlevle ilgili, özellikle de *Heur et malheur du guerrier*'yi düşünüyorum; ama siz üçüncü işlev, mutluluk ve döllemeyeyle ilgili bütünü kapsayan bir kitap yazmadınız. Niçin?

G.D.: Bu, aslında, bu işlevin, bireylerin, ailelerin toplumların maddi rahatlığı kavramı çevresinde odaklanmış olması konusuna bağlıdır: bu refahın birçok unsur içermesi nedeniyle çok sayıda yönü vardır ve bu yönler koşullarını ve sonuçlarını kendileriyle birlikte sürüklerler. Buna içinde bulunduğu dekorların soyut ve üst işlevlerinki gibi de basit olmadığını ekleyin: refah ve mutluluk topografi, iklim vb'nin yönettiği ekonomik yaşama bağlıdır. Bundan üçüncü işlevin araştırmacıya bütünsel bir yapı sağlamadığı, ama deyim yerindeyse parçalanmış bir birlik, her parçasının, belki de bütünün araştırmasında bir ha-

reket noktası olmak üzere seçilmiş olduğu bir yapboz verir.

Sözgelimi merkez olarak insan doğurganlığını ele alalım: bu, “büyük sayı”, birinci ve ikinci işlevin uzmanlarınınkinden daha büyük bir demografik kitle oluşturan sayısız doğum içerir. Bu doğumlar sözgelimi güzellik, sevgi (muhtemelen doğurganlığa aykırı düşen sapmalarıyla Ganymedes’i düşünüyorum!) gibi kendine özgü koşulları ve süsleriyle cinsellik gerektirir; aynı zamanda her şeyi tahrip eden savaşa karşıt olarak barış ve bu barış içinde refah ve her şeyden önce de düzenli beslenme yani yer ve zamana göre tarım, hayvancılık gerektirir, ve dahası barış içinde normal olarak refahın doğuracağı sonucu, erdemleri ve kötülükleriyle zenginliği gerektirir nihayet, bu doğumlar ancak bireyler ve toplum kendi içlerinde sürdürdükleri takdirde yani hekimliği doğuran sağlık gerektirdiklerinde bir anlam kazanabilirler.

Ve numaralandırma bitmiş değildir. Doğrulayabilirsiniz; doğurganlık yerine sözgelimi kalkış noktası olarak barışı ele alalım: bütün numaraladıklarım birinci ya da ikinci dereceden koşullar ya da sonuçlar olarak gelecektir. Şunu da ekleyebiliriz buna: tanrılar söz konusu olduğunda, üçüncü işlevinkiler yalnızca ülkenin (sözgelimi ırmak-tanrı) ayrıntılarıyla değil insan toplumuyla da daha sıkı, daha yakın bir ilişki gerektirirler ve bu öyle bir yakınlıktır ki farklı biçimler altında insanlar arasındaki bu tanrıları, insanlarla, onları bir yandan tanrısal toplum içinde tutarak, ilişki içinde yaşatmaya kadar götürür. Üçüncü işlevle ilgili olarak “içinde her şeyin bulunduğu karmakarışık bir sandık”tan söz edildi. Biraz önce sıralamış olduğum ve kutsal olana ya da saf iktidara ve de saf güce bağlı olmayan her şeyin doğa içinde bağdaşmaz bir neden ve olgu yığılmasını oluşturdıkları anlaşılırsa niçin olmasın.

D.E.: Bu “yığılma” kavramıyla, söyleşimizin başından beri birçok kez sözünü ettiğimiz Capitolinus öncesi üçlünün üçüncü terimi Roma Quirinus’unu açıklayabilir misiniz? Rakibiniz Roma tarihçisi Piganiol bu vesileyle içinde her şeyin bulundu-

ğu bir sandıktan söz etmemiş miydi?

G.D.: Quirinus, aslında bir Mars ya da bir Jupiter'in basit birliğine sahip değildir. Hatta çelişkilerle dolu olduğu bile söylenebilir. Ama tanımının bütün unsurlarının sizi biraz önce doluşturduğum parçalanmış birlikte bulunduğunu doğrulayabilirsiniz. Ve karşılıklı olarak, *Liber-Libera* çifti tarafından sağlanmış cinsellik, hayvan yetiştirme ve hekimlik dışında bu karmaşık birliğin bütün parçalarının din adamının doğasında ya da işlevlerinde bulunduğunu doğrulayabilirsiniz. Sadece Romalılar zincirlenmenin, unsurların eklemelenmesinin altını çizmemiş ve bunları korumakla sınırlamışlardır kendilerini. Kitle tanrısının (**co-uiri no-*) adı, onu *curiae*'yle ilişkilendirir ve *curiae* efsanesi, kurumu Sabinlerin (ve kadınlarının) Roma toplumuna girişine bağlar; ve bazı antik dönem uzmanları tarafından "Sabin Marsı" olarak kabul edilen bu kurum *Mars saevus*'a karşıt olarak barışın yöneticisidir (barışta sivil olan *quirites*'in savaş olduğunda *milites*'e dönüşmesi gibi). Kendine özgü din adamı ancak tarımla ilgili etkinliklerde işe karışır ve yerini Ops'a, Bolluğa⁽⁵⁴⁾ ya da Venüs'e ve kesinlikle daha eski dönemlere özgü bir biçimde araba yarışlarında Flora'ya⁽⁵⁵⁾ bıraktığı üçlünün değişikleri vardır.

Tanrılardan yalnızca insanlar arasında yaşamış olmak için vazgeçer, öbür dünyada insanları korumaya devam eden ilahlaştırılmış bir Romulus'tur. Ölümüne ve ilahlaşmasına ilişkin geleneklerin karmakarışıklığı bu açıdan eğitici: Kimilerine göre bir toplantıda kalın bir sis tabakası sayesinde göğe kaçırılmış, kimilerine göreyse senatörler tarafından parçalanmış ve parçaları dünyaya geniş ölçüde yayılmış olan bir tarım ritüeli tipi olan *ager romanus*'un çeşitli yerlerine bırakılmıştır. Ve bu da Jül'lerin atalarında bir biçimde gösterilecek ve yeni adıyla adlandırılacaktı: Quirinus. Roma dini tarihçileri çokluk ve çe-

⁽⁵⁴⁾— *Idées romaines*, Gallimard, 1969 (ikinci baskı, 1980) s.289-304.

⁽⁵⁵⁾— *Rituels indo-européens à Rome*, Klincksieck, 1954, s.44-61.

lişkiyi her zaman ve her yerde bir kronolojiyle açıklamaya alışkındırlar: Bu farklı dönemlerin ya da farklı ortamların katkıları olabilirdi ancak; savaş-barış karşıtlığı daha geç döneme ilişkindir ve Quirinus'un silahlarının her yıl parlatılması olgusu nedeniyle eleştirmişlerdir beni: silahları olduğunun kanıtı değildir bu? deniyor. Doğrudur kuşkusuz, ama bunlar yalnızca bu vesileyle bir ritüelde belirtilmiştir ve bir silahı parlatmak şu anlama gelir: Bu silah daha sonra kullanılmak amacıyla muhafaza edilmektedir, ama şimdilik kullanılmamaktadır ve yerinde durmaktadır. Quirinus'un Romulus'la özdeşleştirilmesi kökenleri kadar eski olabilir, çünkü Romalılar Grek etkisinden önce bu tür nitelikleri kavrayamazlardı. Deniyor. Nereden bilebilirsiniz? Üçüncü işlevin kahramanlarıyla ilgili olarak, göksel ve dünyevinin anlam belirsizliğinin, biriyle öbürü arasındaki dolayımın normal olarak kendini ifade etmeye çalışması ancak ve ancak bu durumda olabilir.

Hem sonra, hem sonra, öteki Hint-Avrupalıların da söyleyecek sözleri vardır. Bu kadar çok Latinbilimcinin doğal, tanrının tanımının bile temeli olarak kabul etmek istemediği bu unsurlar kombinezonu İskandinavya'da Eski Uppsala sunağındaki üçüncü işlevin temsilcisi Quirinus'un türdeşi tanrı Freyr'in işaretlerinde bulunur. Quirinus gibi sözde Sabin de değişikliklerinden birinde tüm topluma üçüncü işlevin Sabin temelinde "sokulmuştur", tıpkı büyük Vanlardan biri olan Freyr'in, babası Njördhr'le birlikte gelip As'lara katılarak tam tanrısallık toplumu oluşturması gibi. "Freyr" *hükümdar değil, kitle olarak tanrısallık halkın önderi*'dir. Laponlar onu nordik bir ad olan "dünya insanları kuşaklarının tanrısı" *weraldar godh*'un transkripsiyonu Veraldan Olmay adıyla aldılar ve gerçekten de Baldr'ın cenaze töreninde tam tanrısallık halkın-henüz hayatta olan ölünün ana babası dışında- kortejinin önünde giden, korteji yönlendiren odur. Eski Uppsala'da, idolü devasa bir *erkeklik organı*'dır. Saltanatında, tanrıların artarda gelen krallar gibi gösterildiği tarihselleştirilmiş değişke içinde ülke, *görülmemiş, duyulma-*

muş hasatlar üretir ve bu bolluk ve refah o kadar mükemmel, o kadar kalıcı bir *barış* sayesinde gerçekleşmiştir ki özdeyiş olarak kalmıştır: “Freyr barışı”-ya da daha ziyade öteki adlarından birine göre “Frodhi barışı”. Nihayet “gök-yer” anlam belirsizliği-öteki tanrılarla aynı düzeyde tanrılar arasında bulunma, insanlar arasında bulunma ve dünyaya fizik anlamda bağlılık-her zaman tarihselleştirilmiş değişke içinde sonunun senaryosuyla açıklanmıştır: İsveçli soylular öldüğünü halktan gizlerler önce ve usulüne uygun biçimde tuzladıkları cesedini kapalı bir araba içinde ülkede dolaştırırlar; sonra, tuza rağmen derisi çürür, yakmadan gömerler cesedini. Bütün bunlar mitolojide onun öbür dünyada As’larla çevrili olarak yaşamasını ve orada işlevini yerine getirmesini engellemez.⁽⁵⁶⁾ Böylelikle Freyr Quirinus’la birlikte aynı yapboz özelliklerini gösterir, şu farkla ki o *ingens priapus*’uyla daha canlı bir ifadeye sahiptir. Ve birden bire bu tür dosyaların yapılanmalardan çok sağlam niteliklerin sıralandırılmasına gereç oluşturduğunu görüyorsunuz ansızın.

⁽⁵⁶⁾— *Les dieux des Germains* Agy. S. 117-119.

5

Doğru Kullanım Doğru Anlam

D.E.: Çalışmalarınızı nasıl tanımladınız bugün? Collège de France'daki açılış dersinizde bir "ultra-tarih"ten söz ediyordunuz.

G.D.: Tarihöncesi alanında çalıştığımı söyleyemem: Tarihöncesinin derinliği on binlerce, yüz binlerce yılla ölçülür ve ben ilk yazılı belgelerle aydınlatılmış tarihöncesinin eteğine dokunabiliyorum ancak.

D.E.: Ama "ultra-tarih"le uğraştığınızı söylediğinizde tarihçilerin alanına tersine bir müdahalede bulunmuyor musunuz?

G.D.: Kendimi bir tarihçi olarak tanımlamak isterdim. Ama tarihçiler öyle kolay kolay kabul etmiyorlar beni aralarına. Ben de bu nedenle kendimi karşılaştırmacı olarak tanımlıyorum. Bu unvan, buluş belgesi alınmış olmasa da, hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir unvandır.

Ama aramızda anlaşmamız gerekir: Benim "ultra-tarih" dediğim Hint-Avrupalıları kapsar –ve bu alanda, gerçek anlamda karşılaştırma yapmadıklarından tarihçiler maceralara atılmaz-

lar. Tartışmalar daha sonraki dönem, her özel dönem, Roma, İskandinavya vb özel dönemlerinin en eski tarihleri konusundadır: Sözelimi analistlerin Sabin savaşı, Etrüsk öncesi dört saltanat dönemi, Porsenna savaşıyla ilgili olarak anlattıklarını göstermeye çalıştığımda onları tarihin, Roma öncesi mitsel betimlemelerin tarihi ve yalnızca karşılaştırmanın anlaşılmasını sağlayacak biçimde koruyorum. Tarihçiler arasında gerçekliğin süslendiği, efsanelerle doldurulduğu kabul edilir genellikle. Ben bu efsanelerin tutarlı olduğunu Roma'nın, Hint-Avrupa ailesinin öteki halklarının tanrısal mitolojileriyle karşılaştırılabilecek "insani mitolojisi"ni oluşturduklarını göstererek daha da ileri gidiyorum: Tullus Hostilius saltanatının dönemleri anlayış ve zincirlenmeleri içinde (üç curiaces'ın üçüncü Horatius tarafından bozguna uğratılması, Albalı hain diktatörün haince cezası) belli başlı İndra mitlerine (Trita "üçüncü" tarafından bozguna uğratılan Trisephalos; hain Namuci'nin haince cezası)⁽⁵⁷⁾ denk düşer. Ve bu daha da ileri gider: şafak tanrıçası Mater Matuta'nın sofusu Camilla'nın hikâyesi ayinlerinin gizli nedeni gibi bu tanrıçanın mitolojisi üstüne kurulmuştur ve bu ayinler de *Rig Veda*'da⁽⁵⁸⁾ Şafak mitleriyle aydınlatılmıştır. İşte merhum Piganiol ya da günümüzde Momigliano gibi tarihçilerin öfkelerine ya da alaylarına bu bölgeler nedeniyle muhatap oluyorum.

D.E.: Peki o zaman size göre eski tarihin bize anlattıklarının tümü tarih kisvesi altında mitolojiyse, Roma'nın bu ilk yüzyıllarındaki olgulardan geriye kalan nedir?

G.D.: Muhtemelen komşuları önce Latinler ve de Etrüsklerle, Sabinlerle otantik çatışmalarının bulanık imajı; arkeolojinin kanıtlamış olduğu "Tarquinius"ların işgali altındaki bir dönem; belleğin sabit noktaları (capitolinum kültü ve onun halk tabakası karşılığı) dinsel kurumlara bağlı gelenekler; kuzeyden ge-

⁽⁵⁷⁾— Bkz. *Heur et malheur du guerrier*, agy. s. 16-57.

⁽⁵⁸⁾— *Mythe et épopée.III*, agy s.93-199.

len Galya çetelerinin bir ya da birçok akını; soylular ve halk arasında uzun süren çatışmalar... Bütün bunlar zaman içinde çok uzak dönemlere, İÖ dördüncü yüzyılın sonlarına kadar gider. İşte benim bir gladyatör olarak bu bücürlerle mücadele ettiğim alan. Kimi zaman yaralanmalar berelenmeler olur ve özellikle de kin duyulur, hatta bana karşı her şeyi yapabileceklerini sanan nefret duyan insanlar vardır.

D.E.: Sonuç olarak, ki biz de daha önce değinmiş olduğumuz o sorunlara geliyoruz, olgulardan çok zihinsel yapıları aydınlatıyorsunuz siz.

G.D.: Evet, ve Hint-Avrupa karşılaştırmalarının, tarihçilere, en azından akılcı bir biçimde geleneksel öykülerde kurguya geniş bir yer vermeye hazır olanlara vermiş olduğu hizmet küçümsenemez; bu onlara Roma öncesi kökeni, uyumu, aynı zamanda da bu kurgunun büyük bölümünün birinci anlamını gösterir.

*

D.E.: Sizin çalışma tarzınıza gelirsek, nasıl bir yöntem uyguladığınızı söyleyebilir misiniz?

G.D.: Yapıları ve bağlamlarıyla karşılaştırılabilir olduklarını düşündüğüm metinleri, olguları karşılaştırırım.

D.E.: Aslında, gereçlerinizin neredeyse çok az sayıda kaynağa ve eski metinlere indirgenebileceğini söylemek mümkün.

G.D.: Temel olarak, gerçekten hep aynı tanıklıklara baş vuruyorum: Titus-Livius, Plutarkhos, Ovidius'un *Şenlikler*'i, *Rig Veda*, *Mahabharata*, *Edda*. Bir gün bagajımın genel olarak yüz kadar kitaptan oluştuğunu söyledim. Ama iddialı bir sözdü bu. On kadar kitabı aşmam hiçbir zaman.

D.E.: Bu metinleri nasıl düzenliyorsunuz? Sık sık biricik yönteminizin el yordamı olduğunu söylüyorsunuz.

G.D.: Evet, yoklamak, yani çok iyi bir imajla bir yolu izlemek, kavşağa geri dönmek, bir başkasını denemek... Size örnek olarak *Mahabharata*'nın epik kahramanlarını gösterebili-

rim. Collège de France'taki derslerimin büyük bir bölümünü bu konuya ayırdım. Ama bütün kahramanları yerli yerine koymadan önce yani *Mythe et épopée I'*de görüldüğü gibi tanrılar ve kahramanlar arasındaki denkliklerin eksiksiz bir tablosunu oluşturmadan önce bir yığın duraksama ve pişmanlık yaşarım!

D.E.: Biraz önce, çok zengin üçüncü işlev konusunda, bunun bir “yapboz” olduğunu söylüyordunuz. Bu sözcük çalışmalarınızın tümü için geçerli değil midir?

G.D.: Bir anlamda evet. Ama karşılaştırmanın gerçekleştirilecek modeli yavaş yavaş belirginleştirdiği bir yapboz. Daha önce anımsattığım küçük bir keşfi alalım. “Küçük” diyorum çünkü benim şatafatlı bir biçimde keşiflerim dediğim şey tek başına ya da aynı türden ötekilere yakın olduğunda belirgin, sınırlıdır, daha sonra daha yoğun düşüncelere gereç sağlar. Şafak tanrıçası Mater Matuta'nın Roma şenliğinin gizemli ayinlerini düşünüyorum: Romalı kadınlar öncelikli olarak tapınağa alınmış bir köleyi sopayla kovalarlar; sonra onu kollarına alırlar ve tanrıçaya çocuklarını değil, yeğenlerini salık verirler. Bu iki sahne nasıl düzenleniyor? Birleşmelerinin ilkesi nedir? Şafak tanrıçası Uşas'ın veda imajları esinlemiştir çözümü: Uşas, Şafak önce gökyüzünden şeytan karanlığı kovar, sonra, kız kardeşi Gece tarafından başlanmış çocuğu, ikinci bir anne gibi toplar ya da daha doğrusu bitirir.

D.E.: *La courtisane et les seigneurs colorés*'nin⁽⁵⁹⁾ önsözünde yönteminizin ilkesi olarak Kartezyen kuralları gösteriyorsunuz.

G.D.: Descartes'ın kuralları, temelde sağduyuya çağrıdan başka bir şey değildir. Ama sağduyunun kötü bir kullanımı olabilir. Bir gün bir dört kural parodisi oluşturmaya çalışarak vakit geçirmiştım. Aklımda yalnızca biri kalmıştır bunlardan, ama incelemelerimizde kötü akıl yürütmelerin çoğunun kökenini çok iyi açıklamaktadır. “Her bir zorluğu olabildiğince ve

⁽⁵⁹⁾– *La courtisane...* agy. s.9 ve 10.

daha iyi çözümlenebilecek kadar küçük parçalara ayırın” formülünün yerine “Zorlukları artık göremeyeceğiniz kadar küçük parçalara ayırın” formülünü koymuştum. Onlarca örnek arasından biri: Roma’nın Porsenna’yla yaptığı savaşta bakışıyla düşmanı belli bir mesafede tutan ve yalanına inanılması için kolunu yakan tek gözlü bir kahraman tarafından kurtarıldığını hatırlarsınız. İskandinav tanrıları topluluğu olağanüstü sağlam bir bağın tarifini veren tek gözlü bir tanrıyla, bir kurt yavrusunu bağlanmaya razı etmek için elini ağzına rehin bırakan Tanrı Tyr’in işbirliği sonucunda kurtarılmıştır. Bu yaklaşıma birçok mitolojide, birçok efsanede tek gözlü kahramanlar bulunduğu ve bu kahramanlarda bu eksikliğin bir güç kaynağı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır: O halde niçin Cocles’ler herhangi bir tek gözden çok Odin’e yakınlaştırılıyor? Aynı biçimde masallar ve efsaneler, biraz her yerde tek kollu sakatlar tanır: Tyr ve Scaevolo birbirlerinden niçin ayrılıyor? Doğaldır, ama bu iki durumdaki belirgin özellik, iki kahramanın dayanışmasıdır: Bir çift oluştururlar. Hint-Avrupa dünyasında ya da başka bir yerde türdeşleri tek tek öğelerde değil çiftte ve çiftin ortak yapıtında aramak gerekir. İyi uygulanmadığında, Descartes’ın ikinci kuralı esas olanı kolayca gizler: Bir yapıdır bu.

D.E.: Siz aynı zamanda şunu da söylüyorsunuz: bir araştırma süresi boyunca karşılaşılan her sorunu, ortaya çıkan ilk sorunmuş gibi, her zaman yeni bir bakışla ele almak gerekir.

G.D.: Geçmiş araştırmaları, karşılaştırmanın daha önceki başarılarını ve başarısızlıklarını unutmamak gerekir. Ama yeni çözümlmeleri, işlevi yalnızca kendiliklerinden akla gelen çözümlmelerde –el yordamı– gerçeğe uygun olanın ve yapay olanın algılanmasını yönlendirmek, geliştirmek olan eskilerinin üstüne kopyalamamak gerekir. Her özel yeni bir sorunda, tercihen kazanılan deneyimlerin esinlediği başka yeni yorumları desteklemek üzere yeterince güçlü destek noktaları gerekir. Sezgi ve dürüstlük sorunu.

D.E.: İlginç; tam anlamıyla karşılaştırmacı olduğunuzu

söylüyorsunuz ve karşılaştırma son tahlilde bir denetçiden başka bir şey olmadığına göre sizin idealiniz şimdi her şeyi metinlerden, “ayrı” dosyalardan çıkarmak gibi gözüküyor.

G.D.: Çözüm denetçisi ama her şeyden önce varsayımlar arasında bir denetim görevlisi. Roma Şafak tanrıçası Mater Matuta örneğini ele alalım gene (hep aynı örneklerle baş vuruyorum çünkü daha önceden bilinen bir konuda çoğaltılmış açıklamaların yerini hiçbir şey tutamaz). Veda mitolojisini bilmediğimizi varsayalım: bu tanrıçadan, Ovidius ve Plutarkhos dolayısıyla yalnızca şenliğinin ilginç ayinlerini biliyoruz. Romalılar ya da daha doğrusu Romalı kadınlar bu ayinleri kesinlikle hiçbir şey anlamadan, zamanını hiç şaşırmadan yapıyorlardı ve o dönemin bilginleri, modayı izleyerek bunları, Yunan fableriyle aldatıcı benzerlikler bularak açıklıyorlardı. Daha önce söylemiştim, tapınağa kendilerinin aldıkları bir köle kadını zorla ve şiddet uygulayarak kovuyorlardı. Sonra kız kardeşlerinin çocuklarını bırakıyorlardı ve onları tanrıçaya emanet ediyorlardı. Talihsiz H. J. Rose’dan büyük Frazer’a kadar genel teorilerden ya da zoraki örneksemelerden hareketle ne tuhaf yorumlar uydurulmuştur! Ama gene de Şafağın söz konusu olduğunu bilerek önce açıklamış oldukları mitsel betimlemeler ritüel jestlerden çıkarılabilirdi doğrudan doğruya: Şafağın kovduğu? Karanlıklar. Şafağı hatta Güneşi ablasının oğlu Gecedan başka hangi “kız kardeş çocuğu” taşıyabilir? Aslında budur mesele ve bu konuda tanıklık için Hindistan’a başvurmak yeterlidir: *Rig Veda ilahileri* ayinleri betimlemezler ama mitleri açıklarlar. Ve burada Şafak şeytan muamelesi yapılan karanlıkları kesinlikle kovar ve Gece’nin kız kardeşi de onunla Güneşin anneliğini paylaşır. Böyle takdim edilen karşılaştırma doğrular. Ama siz kesinlikle aslında önce onun beni yönlendirdiğini düşünüyorsunuz: Veda ilahileri bu yararlı ışığın kendisinde ya da annelerinde, iki kızkardeş Gece ve Şafak’la çok fazla ilgilenirken Roma’daki Güneş’te bu kadar az kaygı görmek şaşırtıyordu beni. Dolayısıyla Güneş’in kendisi bulun-

madığında Şafağın onurlandığı Roma takviminin yalnızca tek bir gününe yakından bakmayı düşündüm. Başlangıçtaki bu yönelişle sondaki bu doğrulama arasında bir kısır döngü yoktur: bunlar aynı ve sürekli bir eylemin iki aşamasıdır. Başka bir biçimde, benim çalışmalarımın karşılaştırmadan doğrudan çözümlemeye ve doğrudan çözümlemeden karşılaştırmaya sürekli geçişlerle gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ama ben tedavi kabul etmez karşılaştırmacıyım.

D.E.: Söylediklerinizin tümüne bakılırsa, buluşlarınızda sezgiye çok büyük bir yer verilmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

G.D.: Sezgiden çok dikkat ve tekrar ediyorum, sağduyu.

D.E.: Ve aynı zamanda da düş ve imgelem mi?

G.D.: İlk kez algılanan her benzerlik bir düş, hatta belki de bir mucizedir. İmgelemi başı boş bırakmak gerekir. Ve sonra da hayvanı dinlenmeye bırakmak ve kaşağılamak –ya da öldürmek. Yayımladığım metinlerle ilgili konuşmalar yaptırdınız bana. Ama yayımlamamış olduklarımdan da söz etmek gerekirdi. Karşılaştırmacı bir şema beni bir ay, iki ay uğraştırabilir ve sonunda da dosya halinde kalabilir –artık bir daha ele almayacağım, ama içindeki dağınık bilgilerle başka bir şeye yarayabilecek bir dosyadır bu. Bunu ilk dosyamda *Festin d'immortalité* dosyasında yapmam gerekirdi. Ama gene de belli bir geleceği varsa, algılanmış bir benzerliği, başlatılmış bir kanıtlamayı uykuya bırakmak gerekir. Bunların olgunlaşmasında bilinçdışı, uykudaki beden gibi etkindir.

D.E.: Yanlış anlamıyorsam eğer, iç uyku, sizde oluşan fikirlerin karantinaya alınması, yönteminizin bir parçasını oluşturuyor. Yöntem sözcüğünü kullanmak pek hoşunuza gitmiyor, biliyorum bunu. Gene de...

G.D.: Sonuçların sergilenmesi için, kısmen sağlam bir retorikten oluşmuş bir yöntem vardır. Buluş için ve hatta bir buluşun geliştirilmesi için bir yöntem bulunduğu kesin değildir. Granet'nin şakayla anlamını değiştirerek söylediği Grek özde-

yişini anımsatırım sık sık: "Yöntem, kat edildikten *sonraki* yoldur" derdi.

D.E.: En azından başlangıçta hangi yöne gitmek istediğini-
zi bilir misiniz?

G.D.: İlke olarak, kabaca, evet. Ama başlangıçta olsun, yol alırken olsun, beklenmeyen bir yardımcıyı hesaba katmak gerekir: Rastlantı. Bir araştırmacının başarıya ulaşmasının koşullarından biri, program dışı fırsatlardan yararlanmasını bilmektir. Türkiye'ye uzun süreli kalmaya gidişimden hemen önce Paris'te *Revue des études arméniennes* adlı dergide bir yazı yazmıştım; bir Ermeni halk ritüelinde kullanılan iki çiçek, Harot ve Marot adlı uğur çiçeklerini konu alan bir yazıydı bu: bu adlar kesinlikle iki baş melek Horvata ve Amrata'nın (Sağlık ve Ölümsüzlük) suları ve bitkileri yönettiği Zerdüşt mitolojisinden alınmıştır. Oysa bu iki baş meleğin, Vedalar Hindistanı'nda hâlâ aynı adla kutsadığı iki Nasatya'nın üçüncü işlevinin iki Hint-İran tanrısının yüceltilmiş Zerdüştçü aktarımları olduklarını düşünmekte haklıydım. Ama iki baş meleğin *Avesta*'da mitolojileri yoktur. Dolayısıyla ben yorumumu olağan bir biçimde, o konuda anlatılan serüvenleri Veda Nasatyalarının çok sayıda mitinin bazılarıyla karşılaştırarak kanıtlayabilirdim. O dönemde benim de ders verdiğim İstanbul İlahiyat Fakültesi'ndeki çok sevdiğim bir meslektaşımın dersini dinlemeye gitmiştim. Tefsir alanında uzmandı bu arkadaş. O gün iki İslam meleğini –ihtiyatsız ve gözden düşmüş iki meleği– söz edildiğini hiç duymadığım Harut ve Marut adlı melekleri anlatıyordu. Çok ince bir davranışla benim için dersi yarıda kesti ve bu konuyla ilgili yorumlardan birini Fransızcaya çevirdi. Sevinçten havaya zıpladım. Bu iki meleğin öyküsü *Rig Veda*'nın ve Hint yorumcularının Nasatyalara mal ettikleri ama tabii onları şanlı ve şöhretli göstermeye yönelik en önemli serüvenin kötü, mahkum edilmiş bir yansımasıydı. Böylelikle, büyük bir rastlantıyla, Zerdüştçülükten önceki Nasatyalar efsanesinin kesinlikle yaşamış olduğunu, ama bunun Horvata-Amrata çif-

tiyle ilişkilendiriliğini ve dolayısıyla da bu çiftin Nasatya ikizleri çiftinin mirasçısı, vekili olduğu kanıtlanmış oluyordu benim için. Geriye aynı ilkeyi tüm baş melekler topluluğu içine yaymak kalıyordu. O dönemde yapamazdım bu işi: Üç işlev tanrılarının Hindistan'la ilgili dökümü konusunda bir bilgim yoktu: Mitra-Varuna, İndra, Nasatyalar (üç değerli bir tanrıça tarafından bütünlenmiştir). Aradan bir on yıl geçmesi gerekti bunun için, ama rastlantı, daha 1933'te altın anahtarı teslim etmişti bana.⁽⁶⁰⁾

⁽⁶⁰⁾ – Bkz. *Naissance d'archanges*, agy. s 157-180.

6

Üç İşlevin Yaşamı ve Ölümü

D.E.: Çağdaş toplumlarda üç işlev modelinden geriye ne kalmıştır?

G.D.: Edebiyatta hiç –yalnızca aslında çok da ilginç olan kırıntılar, meğer ki yeniden üretim olmasın bunlar. *Magazine littéraire*'de⁽⁶¹⁾ Grisward'ın “Dört As” adlı çizgi filmler dizisiyle ilgili hoş, kısa yazısını okumuşsunuzdur. Eril üçlüsü içinde, Latince kitaplar kurdu bir entelektüel, yürekli bir sporcu ve bir oburu yan yana getirerek Hint-Avrupa işlevleri şemasını yeniden üretiyor. Üçlüye katılan dördüncü kişi, genç kız Dina, Hint-Avrupa mitolojilerinin eriller üçlüsüne bağlı tek bir tanrıçaya verdikleri yeri alıyor ancak. Buna bir açıklama getiremem tabii ki; bu tür bir örgütlenmeyi nasıl akıl ettiklerini yazarlara sormak gerekirdi. Aslında bu üç işlevselliğin yeniden ortaya çıkışı o kadar şaşırtmamıştır beni. Her şeyden önce halk masal-

⁽⁶¹⁾ – *Magazine Littéraire*, Nisan 1986.

ları ortaçağdan beri canlı ve bilinen bir unsur olarak ayakta tutmuştur onu. Üç işlevin sürekli gündeme geldiği ve Gerschel'in incelediği İsviçre masallarını düşünün bir. Ayrıca bu şema on dokuzuncu yüzyıl doğubilimcileriyle, Hindistan ve kastlarının iyi kötü tanınabilmesiyle kültürlü insanları, edebiyatçıları ilgilendirebilmiştir. Eugène Sue'nün romanlarından birinin, hatırlamıyorum şimdi *Juif errant* ya da *Mystères de Paris* olabilir, sonunda, hayatta kalmış ve dinginliğe kavuşmuş kişiler aracılığıyla olağanüstü üç işlevli bir tablonun nasıl yeniden oluşturulduğu görülür. Hatta bunlardan birinin adı *Agricola*'dır.

D.E.: On dokuzuncu yüzyıl!

G.D.: Evet ama yalnızca edebiyat bu. O dönemde ortaya çıkan felsefeler, siyasal doktrinler içinde, hatta "karşı-devrim üstadları" arasında üç işlev görülmemektedir.

D.E.: 1949 tarihli bir yazınızda üç bölümlü şemanın Nazi-lerde ve Sovyet devletinde bulunduğunu söylemişsiniz.⁽⁶²⁾

G.D.: Evet, bu örneksemeyi ağzımdan kaçırdım öyle... iki durumu basitleştiriyor. Hatta o zaman ve şimdi Parti üyesi olan ve *L'Humanité*'de siyasi yazılar yazan bir yazar tarafından uyarıldım. Şunları söylemişti bu yazar bana: SSCB'de tek bir iktidar vardır, sınıfsız örgüt ve bu örgüt halkın örgütüdür.

D.E.: Kalıntılar içinde, daha önce sözünü ettiğimiz Gubbio ritüeli var.

G.D.: Evet, ama bu da yalnızca bir ritüel olgusu, bir müze eşyası, yalnızca arkeolojik değeri var. Şenliği kutlayanların bunun ne anlama geldiğini bilip bilmedikleri bile belli değil.

D.E.: Üç işlev kaybolmaya aday mıydı o halde?

G.D.: Modern dünyada bilinçli bir yapı olarak nasıl ayakta kalabilirdi, bilemiyorum bunu. Hiç kuşkusuz güven içinde ve etkin bir durumda vardılar modern dünyada, ama artık bir çerçeve olarak algılanmamaktadırlar. Ben, Académie Française'e

⁽⁶²⁾—*L'héritage indo-européen à Rome*, Gallimard, 1949, s.237-254. *Oubli de l'homme*'da yeniden ele alınan ve gözden geçirilen metin...agf. s.319-335.

seçildikten sonra geleneğe uyularak kurumun hamisi cumhurbaşkanına takdim edildim. Bana çok hoş bir tavırla neler yaptığımı sordu ve ben de tabii ki kutsal kitabımın üç işlevle ilgili bölümünü ezbere okumaya başladım kendisine. Hemen durdurdu beni: “Yahu siz benim yönetim biçimimi anlatıyorsunuz!” dedi. O zaman şu karşılığı verdim ben de: “Evet, ama siz ondan dünyayı açıklayan bir sonuç çıkarmıyorsunuz.” Kısaca söylemek gerekirse, üç işlev toplumlar var oldukça etkinliğini sürdürecektir, ama yüzyıl başından beri, iki dünya savaşından bu yana gelişmeler, teknolojinin patlaması üç işlevi insan deneyiminin bütününe ve hatta temelini kapsayan üç bölümün unsurları yapmaya olanak vermiyor. On sekizinci yüzyılla bizim aramızda, on sekizinci yüzyılla Hint-Avrupalılar arasında olduğundan daha fazla değişim gerçekleşmiştir.

Üçüncü Bölüm

“Ben bir akıl hocası değilim”

1

Sophokles, Bergson ve Michel de Notre-Dame

D.E.: *Apollon Sonore*'la⁽⁶³⁾ ilgili bir yazınızda okuyuculara yılda bir kez “hiç soru sormadan” *İlyada*'yı okumalarını öneriyorsunuz. Metinler üzerinde çalışa çalışa insanın sonunda okuma zevkini yitireceğine inanıyor musunuz?

G.D.: Okuma zevkini tümüyle yitirmek, hayır: sorguya da çekilse, yorumlansa da şahanedir Homeros. Ama çoğu zaman *İlyada*'nın bir bölümünü okurken, kendi sorunlarımla baş başayım, Aphrodite ya da Hera'nın, Akhilleus ya da Agamemnon'un bu sorunlara müdahale edeceği eylemi, sözcüğü gözleirim. İndekse baş vururum, referansları not ederim... Ama zaman zaman –mümkünse yılda bir kez– tüm bu kışkırtıları unutmak ve şiirin, tanrıçaların, kahramanların, imgelerin ve hatta niçin olmasın, vokabülerin ve sözdiziminin keyfini çıkarmak gerekir.

D.E.: Öncelikle yeğlediğiniz klasik metin hangisidir?

⁽⁶³⁾– *Apollon Sonore*, agy. s.73.

G.D.: Sophokles. Sophokles'in tümü.

D.E.: Peki klasik edebiyatta yeğlediğiniz kahraman hangisidir?

G.D.: Her zaman, okumakta olduğum trajedinin kahramanı. Oidipus ya da Neoptolemos, hiç fark etmez. Hatta Ajax.

D.E.: Yaşamınızı eski ya da egzotik edebiyatlar içinde geçirdiniz. Modern edebiyatı da seviyor musunuz?

G.D.: Çağdaş mı demek istiyorsunuz? Pek iyi tanımıyorum çağdaş edebiyatı. Kuşkusuz zamanım olmadığı için. Hem sonra ben edebiyat kafası olan biri değilim. Herhangi bir romanı beğendiğim ve başka bir romanı hemen elimden bıraktığım için beğenimin sağlıklı olmadığı söylenmiştir bana çoğu zaman.

D.E.: Ara sıra roman okuyorsunuz o halde!

G.D.: Meslektaşlarımdan romanlarını. Doğrusunu söylemek gerekirse bilimsel kitaplar daha çok ilgimi çekiyor. Ruffié'nin son kitabı sözgelimi.⁽⁶⁴⁾

D.E.: Sizi dinlerken, genellikle bir on sekizinci yüzyıl insanı olduğunuz, Aydınlanma döneminin bir rasyonalisti olduğunuz izlenimi uyanıyor bende, ne dersiniz?

G.D.: Şımartıyorsunuz beni. Büyük keyif verirdi bu bana. On sekizinci yüzyılda her şeyin son on yılda ve ondan sonra çıkmış olmasına karşın, bir on sekizinci yüzyıl insanı olmak hoşuma giderdi, üstelik de bu büyük kafaların geçici, erişilmez olmadıkları duygusuyla. Darwin ve Bopp'u okumuş olan bir d'Alembert ya da bir Montesquieu olmak isterdim.

D.E.: Şimdi on sekizinci yüzyıldan çıkmış olan her şeyi anıyordunuz. Ne demek istiyorsunuz?

G.D.: Fransız devrimi, ve milliyetçilikler. Ama ben Nantes fermanı, hatta IV. Henri'nin mezhep değiştirmesinin geçersizleşmesiyle yavaş yavaş intihar edişimizin başlangıcını çok önemli bir tarih olarak görüyorum.

⁽⁶⁴⁾— Jacques Ruffié, *Le sexe et la mort*, agy.

D.E.: Bu kadar uzak mı?

G.D.: Evet, IV. Henri mezhep değiştirmeseydi ve öldürülmeseydi, iki ya da üç yüzyıl içinde İngiltere monarşisine eşdeğer bir şey inşa edilebilirdi ve düşünce özgürlüğü daha erken ve bu kadar şiddete başvurulmasına gerek kalmadan gelecekti. Güneş Kral bizi geriletmiştir.

D.E.: Okuma etkinliklerinize dönersek: geçen gün felsefe yapmak istemediğinizi söylüyordunuz... Felsefe okumak da mı istemiyorsunuz artık?

G.D.: Felsefe kitapları okumayı seviyorum, ama roman, şiir okur gibi, güzel bir mimarinin, güzel bir senfoninin, güzel bir ilahiyat kitabının tadını çıkarır gibi okumak istiyorum felsefe kitaplarını da. Teknik dil araya girince, sözcükler, sözcükleri belirsiz bir biçimde yorumlayınca kollarım düşüyor. Aristoteles bile sıkıcı gelmeye başlıyor. Benim Atinalı Yunanlım, Demosthenes'e şöyle bir uğrayarak Akhilleus'tan Platon'a gidiyor.

D.E.: Eminim ki, Akhilleus'u Platon'a tercih ediyorsunuz siz.

G.D.: Sophokles'i tercih ederim ben.

D.E.: Oysa Platon'da, *Devlet*'te ideal bir üç işlev modeli vardır.

G.D.: Tabii, ve minnettarım ona. Hangi Pythagorasçı ya da başka bir geleneği sürdürdüğünü sorarım kendi kendime hep. Ama Platon'u tümüyle sevmememe karşın onun en az felsefi yapıtları olan diyalogları ya da diyaloglardan bazılarını yeğlerim.

D.E.: Daha yakın dönem filozofları arasında?

G.D.: Cicero'yu okuyorum büyük keyifle, özellikle de iyi yazdığı için belki; Marcus-Aurelius'tan kalan parçalarla birlikte Seneca'dan besleniyorum.

D.E.: Çağdaşlar arasında demek istiyordum ben.

G.D.: Gençliğimde Bergson büyülemişti beni. Hatta çok zor olan bir işe girişmiş *Matière et Mémoire* (Madde ve Bellek)

adlı yapıtının ayrıntılı bir planını çıkarmaya çalışmıştım. *L'Evolution créatrice* (Yaratıcı Evrim) on ya da yirmi yıl boyunca kutsal kitabım oldu.

D.E.: Ne zaman koptu bu çekicilik?

G.D.: Çok iyi bilmiyorum. Kopmaktan çok eridi, ve benim bugün Ruffié'nin *Le sexe et la mort* adlı yapıtına yoğun ilgi göstermem muhtemelen aynı tutkunun yeni bir biçimidir. Bu büyük kitabın doğal tamamlayıcısının doğuşunu görmek isterdim yalnızca: *Le carnage et le festin* yani beşik ve mezar arasında geçen her şey. Bergson dışında, zihnimi başka bir biçimde yönlendiren Descartes'ı sayabilirim. Kant'tan Hegel'e ve daha sonrasına kadar giden Alman felsefe nutukları her zaman sıkıştır beni.

D.E.: Son kitaplarınızdan biri en sadık ve sizin ilgi alanlarınızı ve hangi tür mizahtan hoşlanmadığınızı iyi bilen okuyucularınızın şaşkınlığına yol açtı. *Le Moyne noir en gris dedans Varennes*⁽⁶⁵⁾ Nostradamus'ün, XVI. Louis'nin kaçışını ve tutuklanışını anlattığı sanılan bir dörtlüğünün yorumunu getiriyor. Kitabın hem kendisi hem de sizin yapıtlarınız arasındaki yeri çok sorgulandı.

G.D.: Eğlence olsun diye yaptım bu işi ve zaten yayımlamayı da düşünmüyordum.

D.E.: Nostradamus'ün kehanetlerine inanmıyor musunuz peki?

G.D.: Hiçbir şeye inanmıyorum. Dünyayı yeni yeni tanımaya başlıyoruz. İki yüz yıl öncesine kadar havanın hangi maddelerden oluştuğu bilinmiyordu. Lavoisier'nin gelmesi gerekti. Ruffié'nin kitabından öğrendiğime göre döllemede spermin tam işlevi ancak 1877'de belirlenebilmiş. Yüz yıl önce! Durum böyle olunca, bütün bu düşünce, öngörü aktarımları vb bugünden yarına açığa çıkarılamaz.

D.E.: Ama bu sorunlara kitaplarınızdan birini ayırdınız gene de.

G.D.: Ben iki dizi olgu (bir dörtlüğün kehaneti ve tarihsel

⁽⁶⁵⁾– *Le moyne noir en gris dedans Varennes*, Gallimard, 1984.

bir olay) arasında uzun zamandan beri belirtilen denklikleri her yönüyle tamamlamakla –yaşlı bir karşılaştırmacı refleksi– yetindim. Sonunda oyunun biraz daha eğlenceli olması için biraz teori ekledim. Ama sizi temin ederim ki bir oyundan başka bir şey değildi bu.

D.E.: Gene de astrofizikçi Jean-Claude Pecker'le *Le débat*⁽⁶⁶⁾ dergisinde tartıştınız bu konuyu.

G.D.: Tartışmak mı? Bu da bir oyundu, bir skeç, Rasyonalist Birliğin başkanı meslektaşım ve dostum Pecker benim isteğimle bu oyunu kibarca kabul etti. Yanıtım birkaç sözcükle özetlenir: Bizim tarafımızdan anlaşılmasın, bu tür olguları bir araya getirmek ve beyinlerde olup bitenlerle ilgili “ince bilgileri”, bunları yorumlama özenini geleceğin bilimine bırakmak gerekir.

D.E.: Kimileri bu küçük kitapta yapıtlarınızın anahtarını gördüler.

G.D.: Foucault'yu çok eğlendirmiştir bu!

⁽⁶⁶⁾ – *Le débat*, sayı 29, Mart 1984, s 167-181.

2

Siyasetler

D.E: Siz her yerde Fransız entelekt  llerinin en önde gelenlerinden biri, çok önemli yapıtların yazarı olarak g  steriliyorsunuz ve sayısız kitap ve dergide adınız geçiyor... Ama bildiğim kadarıyla sizinle ilgili olarak hazırlanmış bir kitap yok, 1981’de yayımlanmış bir derleme dışında.⁽⁶⁷⁾

G.D.: Hiç kuşkusuz benim çalışmalarımın b  l  nm        nden kaynaklanıyor bu. Ayrıca ben sürekli şunu söylerim: ”Bekleyin, birlikte bekleyelim, bakalım ne çıkacak.” Aslında, vaktinden önce gelen bir sentez istemiyorum.

D.E.: Evet, *La courtisane et les seigneurs color  s*’nin önsözünde çalışmalarınızın, kitapların kendilerinin okunmasına engel olacak özetlenmesinden çok korktu  unuzu söylüyorsunuz.

G.D.: Çalışmalarımın ”el kitabı” haline getirilmesini istemiyorum: bir el kitabı, onları üreten girişimi unutarak sonuçla-

⁽⁶⁷⁾– *Cahiers pour un temps*, Centre Pompidou-Pandora   dition, 1981.

rı korur yalnızca. Oysa çalışmalarımızda daha genç araştırmacıların tepkilerine karşı da olsa verimli olan, esinleyici olabilecek olan serüvenlerle birlikte bu yol alışın öyküsüdür.

D.E.: Ama el kitaplarını redderken başka riskler almıyor musunuz: artık okunmamak... ve unutulmak gibi?

G.D.: El kitaplarıyla ya da el kitapları olmadan unutulmak bizim hepimizin kaderidir. Bizim için *perennius aere*⁽⁶⁸⁾ yoktur. Dilbilim okuyan bir öğrenciye Franz Bopp hakkında ne düşündüğünü sorun. Onu okumadığını söyleyecektir size. Bu kadar büyük bir adamla karşılaştırmak istemiyorum kendimi, ama gene de Bopp'un ki gibi bir disiplin oluşturdum ben de. Her disiplin gelişir, değişir. Ben niçin Bopp'dan daha fazla ilgi göreceğim?

D.E.: Unutulmanın kaçınılmaz olduğunu mu düşünüyorsunuz?

G.D.: En akla yakını bu. En iyimser biçimde düşünürsek, yazmış olduğum bazı kitaplar belli süre kaynakçalarda anılacaktır. Daha sonra, yalnızca adım şu ya da bu sorunla ilgilenen insanların listelerinde yer alacaktır. Sonra liste küçülecek: çok eski adlar silinecektir. Genç Latinbilimciler arasında Vergilius'u kim okuyup seviyor. On sekizinci yüzyıl ortalarında şahane bir yorum yazmış olan Johannes Ludovicus de la Cerda'dan söz edildiğini kim duymuş?

D.E.: Ama gene de epey zaman alacaktır bu söyledikleriniz!

G.D.: Belki de. Ölümümünden sonra daha çok sopa darbeleri görüyorum ben: Yanıtlardan korkmayacaklar artık. Sanıyorum, kariyerleri için endişe duymayan, yaşları benden küçük birkaç meslektaşım savunacaklardır beni. Sonuç olarak hiç önemi yoktur bunun. Bu ölüm kovuşturmaları ve unutma arasında, gölgem hiç kuşkusuz on ya da yirmi yıl sürecek serinkanlı yargılardan yararlanacaktır.

D.E.: Ama şimdilik siz başarının ve şöhretin dorukta oldu-

⁽⁶⁸⁾ – “Tunçtan daha dayanıklı”, Horatius'un ilk odu.

ğu bir dönem yaşıyorsunuz. Kitaplarınızın, yeteri kadar satılmadığından, yayıncıları tarafından yok edildiği dönemler olduğunu söylediniz biraz önce. Bugün, gazeteler peş peşe konuşma yapmak istiyorlar sizinle, televizyonda görülüyorsunuz...

G.D.: Değişen ben değilim, iletişimin fikirlerin yayılması teknik olanaklarıdır değişen. Elli yıl önce, Meillet'den, Sylvain Lévi'den, buluşları konusunda bir sunuş yapmaları için büyük bir müzikhol sahnesine çıkmalarını istemeyi kim düşünebilirdi? Televizyon bizi buralara getirdi, hatta çok ötele-re götürdü. Ayrıca pratik yaşamda çok, belki de haddinden fazla zeki insan var ve bunlar bilmek, öğrenmek ya da biliyormuş gibi gözükmek isteyen insanlar. Artık bir münzevi gibi, yalnız yaşamak mümkün değil. Ben öyle yaşamak isterdim ama yapamıyorum.

D.E.: İster miydiniz peki öyle yaşamak?

G.D.: Bazen düşünüyorum da eğer ders verdiğim insanlar yontulmamışsa, hatta yanlış yollara sapmışsa, ketum bir münzevi gibi davranmak daha doğru olurdu. Hayatımı yıllar boyunca (ve yıllar her şeye rağmen birbirine ekleniyor) kendimi gelecek kuşakların değerlendirmesine sunmakla geçirdim. Ama işte iyi kötü becerikli teknisyenler, çağdaşlarımın yargısına sunuyorlar beni. Ve bunu artık pek dövüşecek bir halim kalmadığı bir dönemde yapıyorlar.

D.E.: Her şeye rağmen oyunu oynuyorsunuz. Gazetecilerle görüşmeyi kabul ediyorsunuz.

G.D.: Nasıl başka türlü davranabilirim? Hem sonra bu modern geleneklerin iyi yanları vardır: Benimle ilgilenen gazeteciler, röportajcılar, fotoğrafçılar zeki, iyi niyetli, açık, dürüst insanlar –meslektaşlar arasında her zaman rastlanmıyor böylelerine. Onlarla çok hoş vakit geçiriyorum.

D.E.: Başarılarınızla ilgili olarak ne düşündüğünüzü sorabilir miyim size?

G.D.: "Başarı kazanmış olduğumu" sanmıyorum. Ve her halükârda, bir başarı söz konusuysa bile hayatımda hiçbir şeyi

değiştirmeyecek kadar çok geç gelmiştir bu başarı.

D.E.: Siz belki başarılı olduğunuz kanaatinde değilsiniz, ama gene de gazetelerin ve dergilerin çıkardığınız her kitaba çifter çifter sayfalar ayırdığını görüyorsunuzdur...

G.D.: Bir anlamda memnunum bundan. Ama her zaman korku ve titremeyle.

D.E.: Kötü okumalardan korktuğunuz için mi? Belki de sizi doğru anlayabilecek kadar gerekli formasyona sahip olmayanların okumalarıyla risk daha da büyüyebileceği için mi?

G.D.: Yeni bir düşüncenin ürünleri ortaya çıkar çıkmaz kötü okuma tehlikesi de gelir. Ve nihayet, insan, yaşarken düzeltme olanağı bulabileceğinden kötü okumaların çok çabuk ortaya çıkması belki de daha iyidir.

D.E.: Size oynatılmak istenen rolle, bir tür akıl hocası rolüyle sizin bir mesaj bırakmayı reddeden tavrınız arasında bir ilişki olduğuna inanmıyor musunuz?

G.D.: Kesin. Bugün her yerde “akıl hocaları” aranıyor, çünkü imaj, etiket var. Bu kavram yaratılır yaratılmaz ve o zamandan beri epey komik bu unvana aday olanlar bulunmuştur ve hâlâ da vardır. Hiçbir önemi yoktur bunun. Tekdüzelik sizi ele geçirdiğinde sıkıntı başlar, çünkü ona her zaman taze malzeme gerekir. Bu komediyi oynayabilecek insanlar aranır. Bana da rast geldi bu.

D.E.: Biraz eğlendirmiyor mu sizi bu?

G.D.: Hayır. Kaldı ki beni bir “akıl hocası” olarak tanıtmak istemiş olmalarından emin değilim pek. Beni daha çok –övmekten çok dalga geçmek amacıyla– epey fazla dil öğrenmiş, çok sayıda uygarlıkla ilgilenmiş, kısacası alışılmamış bir denge içinde yaşayan, kendine özgü biri gibi takdim ediyorlar. İçerden bakılsaydı bir!... Yapı ne kalaslarla ne sicimlerle ayakta durmaktadır.

D.E.: “Akıl hocaları”nı alaya alıyorsunuz; entelektüellerin toplumda bir rol oynayabileceklerini düşünmüyor musunuz o halde?

G.D.: Bu entelektüel sözcüğünü sevmiyorum ben. Ne anlama geldiğini de hiçbir zaman anlamış değilim. Régis Debray Bolivya’da tutuklandığında şu dolaylamayla takdim ediyorlardı onu: “Genç entelektüel”. Aslında, savaşın risklerini üstlenmiş genç bir savaştıydı o. Onun macerasında entelektüelliğin çok az bir payı vardı. *Homo sapiens*’in tüm örnekleri sinir hücrelerinin hâlâ hiç de iyi bilinmeyen erdemleriyle entelektüellerdir. Benim büyük babam fıçı, babam generaldi, ben profesörüm ve oğlum da psikanalist. Beyaz bir sayfayı karartmak ya da sıkıntıları defetmek için olduğu kadar bir fıçı yapmak ya da top icat etmek için de zekâ gereklidir hiç kuşkusuz.

D.E.: Sözelimi sizin tanımış olabileceğiniz Gide gibi, Sartre gibi, entelektüel angaje geleneğine yakın hissetmediniz mi kendinizi hiç?

G.D.: Hayır, bu rolü üstlenen insanlara karşı bir tür antipati bile duyuyorum. Özellikle de Sartre’a karşı. Hiç kuşkusuz, bir oyununu seyretmeye gittiğimde, büyük bir oyun yazarı olduğundan, beş dakika içinde “toparlıyorum” kendimi ve son perde ininceye kadar da tutkuyla izliyorum oyununu. Ama yaşamda, entelejensiya içinde onunkisi gibi bir tavır almak kesinlikle yabancıdır bana. Söylediği gibi “ıflah olmaz” olmalıyım.

D.E.: Ama siyasal açıdan siz de angaje oldunuz.

G.D.: Angaje, hayır. Savaştan hemen sonra, gençliğimde siyasal bir eğilimim oldu. Gaxotte, 1920’de, sanıyorum, büyüleyici bir adam olan Maurras’ya takdim etti beni –o da gerçekten içgüdüsel ve iradi olarak bir akıl hocasıdır: Antiphon da Peloponnessos Savaşı’nın getirdiği felaketlerden sonra Atina gençliği üstünde bu tür bir etki yapmış olmalı.

D.E.: Gaxotte Maurras’nın sekreteri miydi?

G.D.: Gaxotte hazırlık sınıflarını Henri IV’de, bense Louis-le-Grand’da okumuştum. Sağlık durumu pek iyi olmadığından askere alınmamıştı. Ordu 1913-1916 dönemi öğrencilerini geri göndermeye karar verdiğinde, 1919 ilkbaharında tanıdım onu. Gaxotte lise döneminden beri mektuplaştığı Arthème Fa-

yard'ın aracılığıyla Maurras'nın gece sekreteri olmuştu. Maurras Ecole Normale Supérieure'den iki sekreter almıştı: ötekisi, benim dönemimden, gene askere alınmamış ve gündüz çalışan bir Ecole Normale Supérieure'lüydü; yakışıklı bir çocuktuk ve oldukça kibirli biriydi ve daha sonra mecliste uzun süre sekreter-redaktör olarak çalıştı ve yakın zamanlarda bir gastronomi kitabı çıkardı.

Benim o zamana kadar siyasi bir tavrım yoktu. On beş ya da on altı yaşlarında felsefe okurken bağımsız sosyalist olduğumu söylüyordum. Bundan ne anladığımı hiç bilmiyorum. 1919'da okulda, savaştan dönen yüzbaşılar, teğmenler fikir grupları oluşturmaya başlamışlardı: teğmen Robert Garric'in arkasında tala'lar yani etkin Katolikler; pek mücadeleci olmayan, güzel, iyi bir çocuk olan Marcel Déat'nın arkasında sosyalistler. Gaxotte ve üç ya da dört başka sivil ve asker iyi Maurrascılar olarak dışarda kalmayı yeğliyorlardı. Ben de, tekrar söylüyorum, komplekse kapılmadan ve sıkılmadan birbirleriyle komşuluk eden, birbirlerini ziyaret eden, tartışan bu çeşitli gruplar arasında dolaşıyordum: O zamanlar, daha sonra altmışlı yıllarda olacağı gibi kopukluklar yoktu aralarında. Hâlâ hatırlarım, bir odada talaların ve sosyalistlerin devrim üstüne, bir devrimin uygun olup olmadığı üstüne tartışma yaptıkları çok eğlenceli bir toplantıya bir kolokyuma katılmıştım. Bir saat sonra, bizim talalarımız daha çok Marc Sangnier tarafından ayartılmış solcular olduklarından herkes bir devrimin yalnızca kaçınılmaz değil, gerekli olduğunu ilan etme konusunda anlaşmak üzereydi ki siyasi olmaktan çok Epikürosçu olan bağımsız bir konuk –tüm yaşamı boyunca ABD'de ders verdikten sonra yakın zamanda öldü– Katoliklere nasıl ve hangi noktaya kadar kan akıtacaklarını sordu. Vicdanla ilgili bu beklenmedik durum karar vermelerini engelledi. Bir gün, inanmadan yüzbaşı Déat'nın davası için para yardımında bulunmuştum. Gaxotte öyle bir surat astı ki bu yardımın arkası gelmedi hiçbir zaman.

D.E.: Maurras'dan ne gibi anılar kaldı sizde?

G.D.: Söyledim size, Maurras büyüleyici bir insandı. Sözcüklerle dile getirilemeyecek bir etki yapardı insanlar üzerinde. Ve özellikle, hangi düşüncede olurlarsa olsunlar, gençlere her zaman yardıma hazırdı. Biriyle görüştüğünde, her şeyi unuturdu adeta ve karşısındakinin anlattıklarını, zorluklarını anlamaya çalışırdı... Önder konumunda olmasına karşın kardeşçe davranırdı. Ve bana çok büyük bir yardımda bulundu: bir öğle sonrası, yayımlanmaya değer bulduğum bazı şiirlerimi yazdığım bir defter gönderdim kendisine. Aynı akşam, düşüncelerini açıkça söyledi: "Dizeler yazmak Anılarını yazmanın çok güzel bir biçimidir." Ve ekledi: "kendin için".

D.E.: Nerede görüyordunuz onu?

G.D.: Gaxotte'la birlikte *Action Française*'in Sentier sokağındaki matbaasına gidiyordum. Buradaki ortam hoşuma gidiyordu. Bir gazetenin biçimlendiği bu gece saatlerinin ateşini seviyordum.

D.E.: Peki siyasi olarak, *Action Française*'e yaklaştınız mı?

G.D.: Hiçbir zaman katılmadım onlara. Onlardan ayrıldığım birçok nokta vardı. *Action Française*'in inancı bütüncüldü: Edmond Rostand'dan zevk almayı da, yüzbaşı Dreyfus'ün masumiyetine de inanmayı yasaklıyordu. Oysa *Cyrano*, *l'Aiglon*, *Chantecler* benim çocukluğumun keyifleriydi ve ben en büyük kaygıları kaçınılmaz bir savaşta Fransa'nın birliğini sağlamak olan, ama Dreyfus'ün mahkumiyetini de hiçbir zaman kabul etmemiş subaylar arasında büyümüştüm. Öğretinin "arı çekirdeği" meselesi başka bir şeydi. Bizim yaşımızda, 1918'den sonra, Versailles Anlaşması'ndan sonra, içinde bulunduğumuz ruh durumunu tasavvur etmeye çalışın bir. Yeni mutsuzluklardan uzakta, doğru düzgün, düzenli bir geleceğin hayalleri içindeydik. Devletin en yüksek görevini kaprislerden ve hırslardan uzak tutan yalnızca monarşik değil, aynı zamanda hanedan niteliği taşıyan ilke Danton ve Bonaparte'tan beri içinde yaşadığımız genelleştirilmiş seçime göre bana daha tercih edilebilir

geliyordu ve her zaman da öyle gelmiştir. Kuzey monarşileri örneği –İngiltere kadar İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda– benim bu düşüncelerimi güçlendirmiştir. Tabii ki Fransa’da uygulanamaz bu formül. Kopuşun o kadar eski olmadığı İspanya’da yürürlükteydi on yıl öncesine kadar. Bizde dürüstlük, canlı bir simgeye, birliğin ve sürenin canlı ve yakın bir simgesine biraz mistik bir bağlılık uzun süredir kaybolmuştur. Kuşkusuz bizim iyiliğimize değildir bu.

D.E.: Maurras’yla ilişkinizi ne zaman kestiniz?

G.D.: Son kez 1925 ilkbaharında gördüm onu. Nişanlımı tanıştırdığım gün.

D.E.: Ve ilişkilerinizi sürdürmediniz, öyle mi?

G.D.: Hayır.

D.E.: Biraz önce sizde siyasetin çekiciliğinin çok kısa sürede kaybolduğunu söylediniz. Nedenleri nedir bunun?

G.D.: Çok kısa sürede iç politika konusunda kaygılanmanın boş olduğunu anladım. 1920 ve 1921’in Avrupa, dünya hayalleri dağılmıştı. Versailles’da çizilen haritanın ancak üretmiş olduğunu üretebildiği çok açıktı ne yazık ki. Alman Prusyası ve Alman Pomeranyası arasında boğulmuş Dantzig’siz bir Polonya koridoru ya da Almanya’nın büyük bölümünden askeri açıdan korunamayan bir Polonya koridoruyla ayrılmış bir Alman Prusyası... Ve Avrupa’nın açıkça, gitgide büyüyen bir tehlikeyle karşı karşıya kalışının önünde onarılma sorunlarının altında kalmış Fransız siyaseti komik bir biçimde tutarsızlıklar gösteriyordu. Ruhr’u Poincaré işgal ediyor, Herriot boşaltıyordu... Aslında 1924’te felaketin kokusu hissediliyordu ve bizim kuşağımızın bu konuda hiçbir şey yapamayacağından eminim. Ve kendimi Doğu’nun bilgece kaderciliğine teslim ettiğim İstanbul’a gittim.

D.E.: Yakın zamanlardaki bazı polemikler, sizin siyasi eğilimlerinizden çok çabuk vaz geçtiğinizi doğrulamış olmanızı eleştiriyor. Roma tarihi uzmanı Arnaldo Momigliano, sonra *Batailles nocturnes*’ün yazarı Carlo Ginzburg özellikle kitap-

lariınızdan birinde, 1939 tarihli *Les dieux des Germains*'de Nazizme karşı sempati izleri buldular. Çok sert cevap verdiniz. Ve iki kez yaptınız bunu.

G.D.: Evet, Momigliano'ya *L'Oubli de l'homme*'un⁽⁶⁹⁾ son taslağında; Ginzburg'a *Annales*'in⁽⁷⁰⁾ 1985 tarihli son fasikülünde. Okurlarımızı bu temizliğe gönderin. Süpürgeyi tekrar elime alabilir, süpürgeleri çoğaltabilirdim hiç kuşkusuz. Ama boşuna olurdu bu. Auguiaslar ahırlarının birkaç bölmesini hep boş tutarlardı. Herakles bıkmıştı. Hem sonra başka işlerim var benim.

D.E.: Her iki yanıtınız da çok sert oldu.

G.D.: Sanmıyorum. Tersine çok sakın cevap verdim.

D.E.: Momigliano'ya verdiğiniz cevabın son cümlesini hatırlıyorum: “Savaş havaları ve alkışçılar sustuklarında sizin ve benim yapıtlarımdan ne kalacaktır geriye?”

G.D.: Tam olarak öyle değil. Şöyle yazmıştım: “Savaş havaları ve alkışçılar sustuklarında, kaçınılmaz durulaşmalardan sonra sizin ve benim yapıtlarımdan kalacak olanları değerlendirme görevini gelecek kuşaklara bırakalım”. Tek yargının, geçerli olacak tek seçimin gelecek kuşaklara ait olduğunu hatırlatma anlamına gelirdi bu yalnızca. Sertlik midir bu?

D.E.: Bu polemik yaraladı mı sizi?

G.D.: Hayır. Polemiği severim ben. Başka savunmalar da yaptım ve daha da tehlikeliydi bunlar, çünkü deyim yerindeyse beni daha yumurtadayken yok etmek istiyorlardı.

D.E.: Siz polemiğe girdiğinizde gerçekten bir tür yazma keyfi hissediliyor.

G.D.: Ben çok az saldırgan bir tavır almışımdır ve, hatta sizin sert bulduğunuz son iki cevapta bile darbeleri savuşturmakla yetindim, çok kolay olan darbe vurma yoluna gitmedim.

⁽⁶⁹⁾– *L'Oubli de l'Homme*'da *Une idylle de vingt ans*.. agy. s. 229-318.

⁽⁷⁰⁾– “*Science et politique, réponse à Carlo Ginzburg*”, *Annales, ESC*, eylül-ekim. 1985, s.985-989.

Ama bu bir hadise, sık sık kendimi savunmak zorunda kalmışımıdır. Louis Massignon’un basit bir açıklaması vardı. Collège de France’a seçilmemi engellemeyi başaramayan amansız savaş sırasında –ben katılmıyordum bu savaşa, benim için başkaları savaşıyordu– şöyle dedi bana bir gün: “Pencereler açılıyorsunuz, o zaman da doğal olarak cereyan yapıyor.”

D.E.: Evet, ama hal böyle olunca, Momigliano ve Ginzburg’la yapmış olduğunuz, çalışmalarınızla ilgili bir polemik değil, onların siyasi önyargılarıyla bir polemige girmiş oluyorsunuz.

G.D.: Üzüntü verici bir polemik bu. Kötü niyet ve her halükârda art niyet.

D.E.: Bunlar bile yaralamadı sizi, öyle mi?

G.D.: Yaralamamış olması bir yana, bana sorunları aydınlatma olanağı verdiklerinden dolayı memnunum. Böylesine beceriksizce darbeleri savuşturmuş olmaktan memnun ve şaşkınım.

3

İçimdeki satranç tahtası

D.E.: Sık sık dostlarınızın yapıtlarınız kadar önemli olduğunu söylüyorsunuz...

G.D.: Bir Türk atasözü şöyle der: "Dostlarından da karından da söz etme." Ne söyleyeyim bu konuda size? Dostluk boğdu beni, çünkü kibirli ve iki yüzlü olınayan herhangi biriyle çok çabuk dost olduğumu hissediyorum. Kopma olmadan yavaş yavaş gevşemiş olan geçici dostlukların bile katkısı olmuştur şenliğe. Sonra ne yaparsınız, derlemeci, karşılaştırmacı yapım beni çok farklı insanlara ilgi göstermeye, onlara bağlanmaya itti. Ve çoğu zaman, kesinlikle çok ince olan bu bağları gerçekten koparmak yalnız ve yalnızca ölümle olmuştur.

D.E.: Benim söylemek istediğim bu değildi pek, gerçek, önemli, yaşamınızı etkileyen dostlarınızı kast etmiştim ben.

G.D.: Bu sadece bir derece meselesi. Hem sonra insanın özünü ilgilendiren şeylerden söz etmeyi sevmiyorum ben. Bugün ölmüş olan ve benden yaşça büyük dostlarımın, çağdaşlarımın çoğu sözünü ettiğiniz rolü oynamıştır hayatımda. Şimdi

artık daha genç olanların zamanıdır, olursa eğer böyle bir şey. Bu yalnızca onlara ve bana bağlı. Zaten adlar bir şey söylemez size: özeldir bunlar. Satranç tahtamın hangi parçalardan oluştuğunu söyleyeyim size isterseniz: bir İsveçli, bir Türk, bir Çerkes, bir Ermeni, bir Benin’li, iki ya da üç Fransız. İsveçli Mauritz elli üç yıldır krallık görevlisi. Ekvator’da Andlar’da bir dağ kolu üstünde oturuyor. Kraliçem Refika kırk yıldır tahtta; Boğaz’da Anadoluhisarı’nın biraz kuzeyinde rüya gibi bir yalıda yaşıyor. Ötekiler arasında –eskilikleri yirmi, otuz yıl arasında değişen– hangilerinin kale, hangilerinin at, hangilerinin fil olduğunu nasıl söyleyeyim? Hiç kuşkusuz kendi içinde değişebilen mevsimlerime bağlı bunlar. Bütün oyunlarımı yukarıdan yöneten “benim ilk communio kardeşim”, başka bir Maurice’im bendedir hâlâ. Troyes lisesinde ben dördüncü sınıftayken o beşinci sınıftaydı... İki sıra halinde korteji açtık, beyaz kol şeritli yumurcaklar *Les vignes du seigneur*’deki müstakbel koca ve Gisèle’in müstakbel âşığı gibi mumlarımızı tutuyorlardı. Ama Gisèle yok aramızda. O Politeknik Okulu’na gitti, ben Ecole Normale Supérieure’e. O Marsilya’da oturuyor, ben Paris’te, arada bir geliyor Paris’e. Büyük bir okuyucu, arada bir okumalarımı yönlendirdiği oluyor.

D.E.: Gaxotte’la çok yakın ilişkiler içinde oldunuz,⁽⁷¹⁾ söz etmiştik bundan daha önce. Ama daha sonra Michel Foucault’yla da yakın ilişki içinde oldunuz.

G.D.: Öldüğünde, onu nasıl tanıdığımı anlattım. Uppsala’daki İsveçli dostlarım, benim çeyrek yüzyıl önce yaptığım Fransızca okutmanlığı görevi için seçkin bir aday önermemi istemişlerdi benden. Ecole Normale’de bu kuşaktan kimseyi tanıımıyordum. Ama arkeolog, nümizmat, zavallı Henri Curiel’in kardeşi Raoul Curiel sıkıntıdan kurtardı beni. Afganistan’dan döndükten sonra, yakın zamanda bir oğlanla tanışmıştı ve

⁽⁷¹⁾– Bkz. Pierre Gaxotte’un kitabının önsözü, *La marquise et moi*, Editions du Rocher, 1986, s.9-13.

onun, tanıdığı en zeki insan olduğunu söylemekte tereddüt göstermiyordu. Hemen yazdım Foucault'ya ve iş ayarlandı. Ama gitmeden önce görmedim onu (Mistler'in dediği gibi Galler ülkesinde "aylaklık ediyordum"). Collège'deki derslerimi bitirip Uppsala'ya gittiğimde, daha sonraki ilkbaharda tanıyabildim onu ancak. Başarısını, popülaritesini görünce çok mutlu oldum. Sömestrenin son derslerini verirken izledim onu. Kentin kadınları kızlarını getiriyorlardı derslere. Beklenmedik bir konuydu seçtiği de: "Fransız edebiyatında Sade'dan Jean Genet'ye aşk anlayışı". Uppsala'da iki yıl kaldı ancak ve ikinci yıl onunla tekrar buluşmaktan mutlu oldum. Daha ilk görüşmemizde, adet olduğu üzere, "unvanlarımızı ortadan kaldırmıştık" yani benim bakaloryamın onunkinden bayağı eski olduğunu saptamıştık. Şöyle demiştim ona: "birbirimize sen demeyi öneriyorum size" ve o da bana şu cevabı vermişti: "*Tack ska'du ha!* Teşekkürler sana!" Ve bal şerbeti olmadığından *snaps* içmiştik.

D.E.: Derslerinde nasıldı?

G.D.: Olağanüstü güzel konuşuyordu. Ve özellikle şaşırtıcı bir doğaçlama yeteneğinden yararlanıyordu. Bir ustalığının canlı hatırasını saklarım hâlâ. Üniversitede okutmanlık yaptığı sırada Maison de France'ın da yöneticisiydi ve burada sınırlı olanaklarla biraz kültür propagandası yapmak zorundaydı. Alliance française ona *son anda* bir film göndermişti, Sartre'ın bir oyunu, *Kirli Eller*'di (*Les mains sales*) sanıyorum. Öğleden sonra saat dörtte paketinde ne olacağını bilmiyordu. Saat altıda, göz kamaştıran bir gösteri yaptı.

D.E.: Uppsala'daki bu görüşmeleriniz çok uzun bir dostluğun başlangıcı oldu.

G.D.: Ölümüne kadar hiç bozulmayan bir dostluk.

D.E.: Sık sık görüşür müydünüz?

G.D.: İsveç'ten döndüğünde, önce Cambronne metrosu yakınlarında oturdu, sonra Vaugirard sokağında bildiğiniz dairede. Düzenli olarak beni görmeye gelirdi, ben de ona giderdim.

Nelerden söz ederdik? Her şeyden, hayattan, saçmalıklardan...

D.E.: Ya çalışmalarınızdan?

G.D.: Pek az. Önceleri kendi çalışmalarından söz etti bana. Benim çalışmalarım konusunda, tümünü peşin peşin onaylamaya kararlıydı ve öyle sanıyorum ki hepsini çabucak okumuştur. O sürekli arayış içindeydi.

D.E.: Peki siz okudunuz mu kitaplarını?

G.D.: Gayet tabii.

D.E.: Kitaplarıyla ilgili olarak konuştunuz mu onunla?

G.D.: Az.

D.E.: Collège de France'taki son derslerinden biri sizin *Divertissement sur les dernières paroles de Socrate*'ınıza⁽⁷²⁾ ayrılmıştı. *Actes de la recherche en sciences sociales*'in⁽⁷³⁾ son sayılarından birinde sanki ölümden sonra gelen bir yanıt vermiştiniz ona.

G.D.: Onunla tartışabilseydim, çok hoşnut olurum. Benim Sokrates üstüne *Divertissement*'imden söz ederken çok ciddi olduğundan emin değilim.

D.E.: Ben ciddi olduğunu sanıyorum. Kitap çıktığında söz etti bana bundan ve Collège'deki dersini dinledim. Gerçekten çok ciddi bir havası vardı.

G.D.: Maske takmak, maske değiştirmek konusunda olağanüstü bir yeteneğe sahipti biliyorsunuz. Derste bazı şeylere önem veriyormuş gibi gözükürdü, ve sonra dışarı çıktığında aynı şeylerden alayla, ilgisizlikle söz ederdi.

D.E.: Siyaset konuşur muydunuz?

G.D.: Bu konuda da, sert tartışmalara girme tehlikesini göze alnamak için bir suç ortaklığı vardı aramızda.

D.E.: Her halükârda, bu alanda, en azından derslerinde siz-

⁽⁷²⁾– *Le moyne noir en gris dedans Varennes, suivi d'un divertissement sur les dernières paroles de Socrate*, Gallimard, 1984.

⁽⁷³⁾– “*Les dernières paroles du philosophe*”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, no.61, mart 1986.

den çok farklı olduğu söylenebilir. Şöyle söylemek geliyor içimden: zıddınızdı sizin.

G.D.: Ama kişilik olarak, toplum içindeki durumundan daha karmaşıktı. Siyasi tartışmalarımız her halükârda çok ileri gitmezdi. Benim açımdan şu tür sözlerin ötesine geçmezdi: “Ne işin var hâlâ hapisane kapılarında?”

D.E.: Üniversite kariyerinde çok yardımcı oldunuz mu ona?

G.D.: Hepimiz yardımcı olduk birbirimize. Özel bir hakkım yok benim bu konuda. Bu bir yaş sorunu: büyükler küçüklere yardımcı olur. Başlangıç dönemlerinde yardımcı oldum ona kuşkusuz: Uppsala’da o eşsiz kütüphane, *Carolina rediviva*’da, eskiden bir meraklısı tarafından bırakılmış çok zengin bir on yedinci ve on sekizinci yüzyıl tıp kitapları koleksiyonu buldu. Bunlardan *Deliliğin Tarihi (Histoire de la folie)* adlı yapıtı için çok önemli malzemeler çıkardı. Çok çabuk ünlenen bu kitap kariyer sağladı ona: artık yardıma ihtiyacı yoktu.

D.E.: Gene de Collège de France’a seçilmesi konusunda desteklediniz onu.

G.D.: Ben yalnızca onu yanlış anladıklarından ya da hatta önyargıyla onu dışlayacaklarından kuşkulandığım birkaç meslekdaşımı etkilemişimdir. O dönemde ABD’deydim. Aşağı yukarı altı mektup yazdım: “Dikkat, dehayı görmezlikten gelmeyin”. Mektuplarımın bir işe yarayıp yaramadıklarını bilmiyorum.

D.E.: Açılış dersinde bulundunuz mu?

G.D.: Gayet tabii.

D.E.: Bu derste sizden hocalarından biriymişsiniz gibi söz ediyor...

G.D.: Collège’deki bir açılış dersi insanın yaşamında ancak bir kez verebileceği bir edebi türdür...

D.E.: Hocalarından biri olduğunuz düşüncesinde misiniz?

G.D.: Hangi konuda Allahım? Kibarlığından söylemiştir bu sözleri, ya da her ikimizi de eğlendirmek için.

D.E.: Şöyle derdi sözgelimi: Dumézil bana yazmanın bir

çalışma olduğunu öğretti, oysa ben bir zevk olduğunu sanıyordum bu işin.

G.D.: Güzel sözler. Ama beni tanımadan önce de çok iyi yazıyordu, Üstelik ben, kendi payıma, yazarken çalışma ve zevki birbirinden ayırmamışımdır hiçbir zaman.

D.E.: Bir yerde, basında çıkan bir söyleşide, yaşama üç şeyin anlam verdiğini söylüyorsunuz: aile, çalışma ve dostlar.

G.D.: Şöyle diyordum: benim yaşamıma anlam verirler. Genel yaşam kuralları önermem ben. Ama uzun zamandan beri siyasetten zevk almadığımdan, sanata karşı yeteneğim olmadığından, bu üç taç yaşamımı yeterince süslüyor.

D.E.: Hiç kuşkusuz! Büyük bir aileniz var, birçok dostunuz ve çok sayıda yapıtınız var.

G.D.: Araştırma (yapıttan çok: Bu sözcük nekrolojik bir anlam kokuyor) tüketicidir.

D.E.: Size göre araştırma çok mu tüketicidir? Çok mu?

G.D.: Çalışmalarımın yaşamımda büyük bir rol oynamamış olduğunu söyleyemem kesinlikle. Niçin? Muhtemelen başka türlü yaşayamazdım da ondan. Ama temelde benim için en fazla önem taşıyan şey bu olmamıştır.

D.E.: Yazacağınız bütün kitapları yazdığınızı, başka türlü yaşayamadığınızı için gene aynı biçimde sürekli çalıştığınızı düşünüyorsunuz, öyle mi?

G.D.: Yazgı sözcüğünden nefret ediyorum, ama insan zaman zaman şu ya da bu şey için yaratılmış olduğuna inanıyor.

D.E.: Yapıtlar genetik programa kaydedilmiş gibi sanki, değil mi?

G.D.: Öyle diyelim isterseniz.

D.E.: Ama insan kendini bu kadar uzun bir süre araştırmalara, aynı yapıta verince, sonunda yaptığı işin tutsağı hissetmez mi kendini ve tamamlamış olduğu iş ayağında bir gülle gibi sürüklenip durmaz mı? İnsan bazen bundan kaçmak istemez mi?

G.D.: Sizin bir hapishane gibi düşündüğünüz şeylerde bile ben özgür olmak –özgür olduğuma inanmak– için ayarladım

kendimi. Yöntem basittir: her zaman her şeyi sorgulamak, düzeltmek, iyileştirmek. Kitaplarımın ve yazılarımda çoğu başkalarının yerini doldurmuştur. Yayınlarıma eklenecek bir şey yoktur. Kazı şantiyeleri yöneticileri gibi davranıyorum: Bir yıl, bir saray bulduklarını sanmışlar ve daha sonraki çalışmada saray sandıkları yapının bir tapınak ya da hamam olduğunu anlamışlar. Özetten özete düzeltiyorlar kendilerini.

D.E.: Bir gün şunları söylemiştiniz bana: yanılmışsam, yaşantımın bir anlamı yoktur.

G.D.: Bilimsel yaşantım, evet. Ama bu bile gerçek değildir: yanılmış olsam bile, bir işlevi olacaktır, eğlendirmiş olacaktır beni. Her halükârda bugün yaşamı yeniden kurmak için çok geç, bu yaşamdan kaçamam artık. Diyelim ki tamamen yanıldım, Hint-Avrupalılarım Riemann ve Lobaçevski'nin geometrileri gibi olacaktır: Gerçek dışı yapılar. Hiç de fena değil bu. Kütüphanelerde raf değiştirmem yeterli olacaktır: "romanlar" bölümüne geçerim o zaman.

Georges Dumézil'le

Konuşmalar

Didier Eribon

Türkçesi: İsmail Yerguz

Georges Dumézil sürekli olarak bir bilim adamının yapıtlarının arkasında silinmesi gerektiğini söylemiştir. Dolayısıyla da anılarını yazmayı hep reddetmiş ve otobiyografik açıklamalar yapmaya hiç yanaşmamıştır. Bununla birlikte üniversite kariyerinin, entelektüel yaşamının, kısacası yaşamının öyküsünü anlatmayı kabul etmiştir. Yıllardır insan bilimleri alanında en güçlü yapıtları vermiş bir bilim adamı olarak selamlanan Dumézil bu yapıtta çalışmaları ve içinde geliştiği koşullar ve bilim alanına getirdikleri konusunda yeni bilgiler veriyor. Türkiye'de geçirdiği yıllardan, burada Kafkasyalılarla nasıl tanıştığından, özellikle de bir Kafkas halkı olan Ubıhlar üzerine çalışmalarından söz ediyor. Bu arada tarihçilere de Yirminci Yüzyıl Fransa'sının düşünce yaşamıyla ilgili tanıklıklar sunuyor. Dostlarından-Pierre Gaxotte'dan Michel Foucault'ya kadar-edebi ve felsefi beğenilerinden, gençliğindeki siyasal eğilimlerinden ve daha sonra görüşlerinde meydana gelen değişikliklerden söz etmekten de geri durmuyor. Ama özellikle de uzman olmayan geniş bir okur kitlesini içerik ve oylumu konusunda bilgiler verdiği yapıtlarını okumaya nasıl başlamaları gerektiği konusunda bilgilendiriyor.

Sinatle Yayınları

Seyrantepe, Çınarlı Sok. No: 8/2, 4.Levent-İSTANBUL

Tel: (0212) 278 62 41 Faks: (0212) 279 92 73

ISBN 975- 8260- 06-5

Kapak Resmi

F. Despatin - C. Gobelı